
3 1761 07922649 4

LLOYD-GEORGE

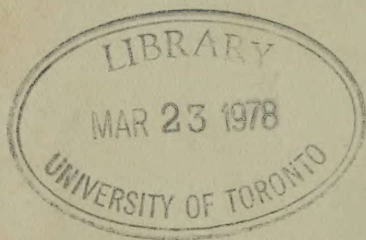
AV

LUDVIG NORDSTRÖM

> Where there is no vision the people perish, therein lies the secret of all true hope, for vision is life.
>
> *Lloyd-George.*

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1916

Till

den pånyttfödda demokratien

i Sverge

Efterföljande skildring av engelske ammunitionsministern Lloyd-Georges liv är i huvudsak ett kompilationsarbete. Jag har stött mig dels på den 1913 utkomna stora »Life of David Lloyd-George» i 3 delar av J. Hugh Edwards. M. P. (The Waverley Book Company, Limited, London), dels på den 1914 utkomna »The Life Romance of Lloyd-George» av Beriah Evans med introduktion av Charles Sarolea (»Everyman», London, 2 sh.) samt dels på de båda samlingar tal av Lloyd-George, som utgivits: »Better Times» av 1910 (Hodder & Stoughton, London, 1 sh.) och »Through Terror to Triumph» av 1915 (samma förlag, 1 sh.), vartill kommer »The People's Budget», explained by the Right Hon. D. Lloyd-George (samma förlag, 1 sh.). För belysande av politiska förhållanden i det moderna England har legat till grund: Sidney Low, »The Governance of England»

(T. Fisher Unwin, London, 5:te uppl. 1914, kr. 3,50), varförutom franska och engelska tidningars redogörelser samt tidskrifter såsom »The round Table» m. m. användts.

Djursholm den 9 maj 1916.

L. N.

I.

Framtidens nyckel.

Det uppstod i tidskriften »Forum» några månader efter världskrigets början en liten kontrovers mellan en professor och en konstkritiker om, huruvida England eller Tyskland var mest känt i Sverge. Sanningen torde vara, att medan svensken gläder sig åt att tillhöra den mest bildade av alla nationer, så vet han i genomsnitt ingenting alls om Europa, på samma grund som övriga nationer i genomsnitt inte heller göra det: var och en har i grund och botten aldrig brytt sig om annat än sitt eget land och knappt det.

En följd av världskriget torde väl bli, att intressena utåt hållas mer vakna. Vad Sverge angår, så är kanske det allra viktigaste, att detta avlägsna landsortsrike genom en öst-västlig tvärtrafik Petrograd—London dras inom det all-europeiska trafiknätet; och sen får dess press flytta upp utrikespolitiken från sista sidans stickbitar till första sidans överblick och lära

sig kasta om synpunkterna till det för ett genomsnittssvenskt sinne kanske något obehagliga sättet att betrakta Sverges politik såsom beroende av Europas och inte, som hittills ofta nog hänt, Europas politik såsom beroende, mer eller mindre, av Sverges. Det är möjligt, att det sedan kommer att genast bli klarare sikt i den politiska luften över vårt land.

Hur skall det komma att se ut i Europa efter världskriget? Det är frågan, som alltmer upptar sinnena. Nästa fråga är: vilka skola de män bli, som skola forma detta nya Europa, sedan kanonerna tystnat och gjort sitt verk? Det blir män från alla de krigförande makterna, främst stormakterna naturligtvis. Ryssar, tyskar, österrikare, fransmän, engelsmän, italienare. Men vilka? Namnen? Ja, det diskuteras inte ännu. De namn, som från världskrigets utbrott slungats ut av tryckpressarna, ha varit krigets namn, fältherrarnas namn, men inte fredens, inte namnen på det kommande Europas byggmästare, arkitekter och timmermän. Och från vilka förutsättningar skola väl dessa fredens byggmästare utgå? Vad veta vi här i Sverge om det?

Måhända vore det klokare för Sverges framtid och angenämare för den enskilde medborgaren, att dessa saker sakligt diskuterades och studerades, än att sympatierna för t. ex. Cen-

tralmakterna ställde oss för var dag i allt skarpare motsättning till Väst-Europa. I alla händelser vore det mest patriotiskt, då det inte torde kunna förnekas, att klar insikt om hela det europeiska problemet betydligt skulle skärpa blicken för den del därav, som skulle en dag kunna bli det svenska eller skandinaviska problemet.

Kastar man nu en blick över Europa, så finns där en figur, som på alldeles bestämda grunder tycks mer enhetligt än någon annan företräda en av de förutsättningar, ur vilka freden måste växa fram, och det är den, man kan gott säga ledande mannen i England, kanske i Väst-Europa, den engelske ammunitionsministern, Lloyd-George.

Som förord till en nyutkommen biografi över Lloyd-George har den kände kritikern Charles Sarolea sagt, att han skulle vilja antyda något av vad denne man förmodligen kommer att spela för roll som Englands ombud vid den stundande fredskongressen. Han pekar då först på vikten av, att England vid denna storeuropeiska kongress representeras av statsmän, som ha kontinentalmakternas öra, som inte blott kunna yttra sig med auktoritet, utan vilkas ord, vilkas blotta personlighet framkalla sympati och väcka förtroende hos de kontinentala bundsförvanterna och vilka, till syvende og sist, inte

bara skola tala för det engelska folket utan för alla Europas nationer. Han tynger med eftertryck på betydelsen därav, att England i och med hela detta krigs struktur har blivit en levande del av själva det europeiska fastlandet.

Där ha vi en engelsk synpunkt. Den må vara riktig eller oriktig. Den är i vilket fall som helst engelsk, och det är just den engelska synen på världen, på Europa, på freden och vad som sedan skall uppstå, som i det följande skall framläggas genom en skildring av Lloyd-Georges liv och politiska utveckling. Ty hans historia är Englands historia under de senaste 25 åren. Där han står i denna stund, där står det bästa av engelskt väsen.

Det är ett gott omen, säger också Sarolea, att den mest populäre statsmannen i hela brittiska imperiet just är den, som äger Frankrikes, Rysslands och Italiens kompletta förtroende. I denna dag som är, är det inte, om man ser saken europeiskt, mr Asquith, sir Edward Grey eller mr Balfour, som lysa för England; det är Lloyd-George. För fransmän, ryssar, italienare och de andra är mr Asquith bara ett avlägset namn. Lloyd-George är del i deras liv.

Att han är Väst-Europas huvudnamn framgår även av Saroleas ord. När för tre år sen, säger denne, vid Agadirkrisen (1911) Lloyd-George höll sitt stora tal i Mansion House, var

han den trumpet, som på en gång väckte och tryggade den franska opinionen. Nu framkallar vart ord av ammunitionsministern ett omedelbart och av fullaste sympati bräddat gensvar från andra sidan kanalen.

Och orsakerna till att Lloyd-George har sådant inflytande på det franska folket äro inte svåra att finna. Frankrike är det europeiska fastlandets konsekventaste demokrati, och Lloyd-George är det brittiska rikets konsekventaste demokratiska statsman. Hans namn är identiskt med demokratisk lagstiftning, med demokratisk syftning, med demokratiska metoder, såsom intet annat. Napoleon var Revolutionens väpnade stridsman. Gambetta var Tredje Republikens valde folktribun. Lloyd-George är Den Nya Sociala Ordningens talman. I världen.

Och det är som talman för denna nya sociala ordning, som Lloyd-George mer enhetligt än någon annan skulle företräda den ena parten vid fredsuppgörelsen, den västeuropeiska demokratin.

I honom skall man finna Väst-Europa personifierat, eller, som redaktören för Daily News, mr Gardiner, säger i sin studie över honom i »Englands ledare»: »Om framtidens nyckel finns någonstädes, så är det hos honom.»

II.

Den praktiske mystikern.

§ 1.

Först några allmänna anmärkningar om Lloyd-Georges härstamning. Han är född 1863 i Wales, men det anses, att hans släkt är av flamländskt ursprung, och detta skall enligt hans levnadstecknare ha sin betydelse. Det hjälper nämligen att förklara rörligheten i hans temperament och mångsidigheten i hans karaktär, vilka egenskaper väcka hans vänners beundran och ständigt desarmera hans fiender. Det påpekas alltid, att i denne märklige man två bestämt skilda personligheter förenats. Den ene skulle då vara walesaren, den andre flamländaren. Vad den walesiska nationalkaraktären angår, skulle den spegla detta berglandskaps — ett av de vackraste i världen — vilda och kantiga linjer i form av förmågan att bilda höga ideal men samtidigt också i saknaden av tillräcklig energi att realisera dem. Walesarens

fantasi gör honom ytterligt känslig, men just därför oförmögen att handla, han är för orolig för all organisation. Mot dessa bergbons egenskaper ställer sig slättbons lugna och envisa uthållighet. Och i Lloyd-George skulle en kombination av den flamländska slättbons uthållighet med den walesiska bergbons fantasistyrka ägt rum och skapat en av de märkligaste gestalterna i Englands politiska historia.

Och när man velat fånga denna gestalt i en kort formel, har man kallat honom en »praktisk mystiker» och ansett, att svårligen en bättre jordmån för utvecklingen av en sådan företeelse kunnat finnas än i en person, sammankittad av flamska och walesiska karaktärsegenskaper.

Engelsmännen äro som bekant en allvarligt religiös nation, och det specifika för deras politik är, att den inte alldeles avskurits från den religiösa livssynen, exempel Gladstone.

Det ligger för detta folk en ofrånkomlig känsla av, att människan har ett moraliskt eller etiskt kall i världen. Enklast har denna anglosaxiska mysticism kanske uttryckts av den nyligen avlidne härföraren lord Roberts, som i ett tal till boyscouter sade deras uppgift vara att se till, att genom deras arbete världen var lite bättre, då de lämnade den, än då de kommo dit. Samma känsla av kamp mot det onda och fram

till fullkomligare former biktade den utilistiske Stuart Mill i sina efterlämnade religionsfilosofiska uppsatser, och den störste mystikern av alla engelsmän blev världsbekant såsom upphovsman till läran om den ständigt pågående utvecklingen i världen, Charles Darwin.

Vill man nu över huvud taget förstå England och dess för närvarande mest typiska symbol, Lloyd-George, måste man ha detta klart för sig. Man kan gott opponera mot det, det vare ingen missunnat. Förneka eller bortresonera det går icke.

§ 2.

Ingen engelsk politiker har så besjälats av denna världsförbättrariver och detta rättfärdighetssinne i förening med praktisk duglighet som Lloyd-George. Hans bana är sällsynt rak och klar, och att teckna den är egentligen bara att teckna hans segrar över yttre motstånd, hans ständigt fortlöpande politiska landvinningar. Någon inre konflikt spåras inte hos honom. Han är färdig från början, och det mest tjusande med hans personlighet ligger däri, att det icke som i moderna psykologiska romaner är världen, som förändrar honom, utan han som förändrar världen. Han är med andra ord en färdig, en stor, medveten,

harmonisk människa. Och en stark människa! Låt oss se på honom!

Det sades ovan, att han föddes i Wales. Det är inte riktigt sant. Han uppfostrades där, men fadern var den förste av släkten, som lämnade både Wales och släktens gamla arbetsfält. Han hette George, William George. Förfäderna hade varit jordbrukare, hela raden, men William George hade, som han själv sade, en medfödd motvilja mot att ha näsan i backen. Han stoppade den i böckerna i stället och blev skollärare, dels privat i London, dels i Liverpool, sen en tid i hembygden, så i Manchester.

Där föddes den 17 jan. 1863 sonen David.

De första ord som fälldes om honom, fälldes av fadern, som skrev samma dag han föddes till en släkting: Han är en duktig, frisk liten gynnare, kraftigare och mycket livligare än sin (äldre) lilla syster. Han har vackert krusigt hår.

Och amman sade med den skarpblick in i framtidens dunkel, som ammor oftast anse sig äga: — Ett barn, som har så vackra lockar, kommer galant att tjäna sitt bröd i två riken.

Hon menade förmodligen England och Wales.

Och hon blev ju sannspådd, mer än ammor vanligen bli.

§ 3.

För en världsförbättrare kunde knappt ett lämpligare hem valts än det, som blev den nyfödde Lloyd-Georges. Fadern var fattig. Han blev ungefär vid sonens födelse trött på skollärarlivet och flyttade ut till en liten bondgård i hembygden i Wales, grevskapet Pembroke. Där levde han med sin hustru och sina två barn. Han hade en brinnande själ. Ehuru han slungat skolan, slungade han därför visst icke studierna. Ingen aldrig så mödosam arbetsdag slutade, utan att den f. d. skollärarn suttit en god stund över sina böcker. Här anar man en glimt av ett England, som inte riktigt stämmer med den ensidiga sagan om krämarfolket, och glimtarna bli flera, vyerna alltmer divergerande från sagan, ju mer man lär känna »the life romance of Lloyd-George»: Lloyd-Georges livsroman.

Lloyd-George var knappt två år gammal, då fadern efter att ha en fuktig dag arbetat i sin trädgård, ådrog sig lunginflammation och dog. Och nu stod den verkliga fattigdomen för dörren.

Men då går för åskådarens vidkommande ridån upp över en rad scener ur engelskt folkliv, som i sin enkla och prosaiska skönhet kunna jämföras endast med liknande drag ur

det ryska folklivet, med andra ord det andra stora religiösa folket i Europa. I förbigående sagt, inför dessa scener förstår man det nära sambandet mellan Dickens och Dostojewsky.

Änkan står där ensam. Men —

I hennes hembygd i Llanystumdwy i grevskapet Carnarvon levde hennes bror, en gammal ungkarl, mr Richard Lloyd, och han tjänade sitt uppehälle som skomakare, arvtagare till faderns yrke. Till honom skrev nu änkan i sin nöd. Han hann knappt få brevet, förrän han — en långskäggig, allvarlig man med glasögon, inte så lite lik Darwintypen — gav sig i väg på den mödosamma resan, kommer till den nödställda systern, dekreterar, att hon kan inte reda upp livet ensam med dessa två barn, och erbjuder henne att flytta till honom. Gården såldes, och familjen flyttade till Richard Lloyd i Llanystumdwy.

Här är det vi första gången möta den blivande världspolitikern i handling. Det var gammalt krigarblod i släkten. Det berättas från 1797 om en fransk landstigning i Wales just i Georgearnas trakt. Många flydde, men bland de första, som togo vapen och gingo till fanorna, var Lloyd-Georges farssläkt.

Nu, när hemmet skulle säljas och husgerådet bortauktioneras, vaknade detta blod för första gången hos barnet. Han var inte mer än två

år. Men när han såg främmande individer dra bort med de kära möblerna, greps han av harm och sökte med systerns hjälp bomma grinden med stenar för att hindra skövlingen.

Om styrkan av hans intryck får man en föreställning, då man hör, att när han 45 år senare återkom till samma ställe, märkte han ögonblickligen de förändringar, som hänt, och pekade på den historiska grinden med orden:

— »Den där grinden var grön!»

Ägaren svarade, att den gamla grinden några månader förut ersatts med en ny.

Denna lilla händelse ägde som sagt rum, då Lloyd-George var 2 år gammal, och den är hans livs första minne — minnet av opposition, av försvar för ett hem, av strid; och med denna lilla handling är anslaget givet till hela hans kommande liv.

Nu var han emellertid placerad i den lilla byn hos byskomakaren.

Byn låg där bland bergen alldeles fjärran från världen. Närmaste förbindelse med den fanns i en liten badort, Criccieth, belägen cirka två engelska mil bort. Där fanns järnväg, och där talades — engelska. Om somrarna. Lloyd-George talade som barn walesiska; han var som en bypojke i någon Dalaby, där det talas ett språk, som ingen svensk begriper. Skillnaden mellan engelska och walesiska ser man

på de båda språkens olika namn för morbroderns yrke: skomakare. På engelska heter det ju: »shoemaker». Men på morbroderns skylt stod det: »Richard Lloyd, Gwneuthwrwr».

Denne Richard Lloyd vore värd en resa till England, så att man finge se en så bra karl. Han tillhör de människor — han tycks nämligen leva än — som ge tillvaron på jorden mening, värde och helighet. Han var fattig, arbetade jämt och lyckades genom metodiskhet och sträng sparsamhet skapa sig en ställning lite över de andra byborna. Systern, Lloyd-Georges mor, var av samma virke. Hon hade en hård kamp, har sonen själv intygat, att uppfostra sina barn. Men hon klagade aldrig. Talade aldrig om svårigheterna. Först långt efteråt begrepo barnen att uppskatta storheten i vad hon presterat. Kosten i detta hem var den enklaste. Hembakat bröd. Sällan eller aldrig färskt kött, och den högsta lyxen var ett halvt ägg för vartdera av barnen på söndagsmornarna, d. v. s. familjen hade råd till ett par ägg i veckan.

I den lilla byn levdes ett starkt men lugnt religiöst liv. Richard Lloyds hus var närmast baptistiskt men av friare färg. Den unge David besökte regelbundet kapellet, och där i detta lilla bykapell — »Moriah» — uppträdde han för första gången offentligt, som recitator,

och redan det första uppträdandet blev en succès på grund av den omotståndliga charm, som präglade hans uppträdande redan då.

Men han var ingen världsfrånvänd himladrömmare. Han var mellan kyrkobesöken den värste spjuvern i byn och värre än någon annan att stjäla frukt. Var det någon riktig skörd, som gjorts, så hette det: Det har David Lloyd gjort! Och slagfärdig redan då. En gång, då han just skulle smita ut med sin fångst genom ett hål i trädgårdshäcken, satt ägaren där helt lugnt på lur.

— »Vart ska du gå?» sa han, när Lloyd-George kom.

— »Tillbaka!» sa Lloyd-George kvickt, och smet också förbi den snopne gubben tillbaka till tryggare marker. Och var såverad.

Hans liv delades mellan dessa upptåg och lekar å ena sidan, å den andra skolgång i byskolan och samliv med morbrodern och dennes umgänge. Han sattes i byskolan redan vid 3 års ålder. De flesta skolkamraterna voro barn till arbetare, en del till bönder och så några till sjömän, polis, länsman, värdshusvärd, mjölnare, murare, snickare. Och efter några korta skolår lämnade dessa gossar skolan för att ge sig ut och tjäna sitt uppehälle, gå till sjöss o. s. v.; som i våra folkskolor.

I denna skola fick Lloyd-George några bestående intryck. Den leddes av en utmärkt lärare, mr David Evans. Denne brann av kunskapsbegär och begär att sprida kunskap. Ehuru endast en liten okänd, obetydlig, maktlös byskollärare drev han av pur kärlek ett intensivt studium i latin och grekiska — krämarfolket — och kunde sina klassiker, varförutom han ivrigt studerade astronomi och juridik. Han blev genom dessa kunskaper en av de ledande personligheterna i byn. Till honom kommo föräldrar för att rådgöra om barnens framtid, och många bypojkars öde inriktades av honom.

Bäst var denne man under bibellektionerna, som ägde rum varje morgon. Särskilt älskade han de dramatiska berättelserna i Gamla Testamentet, som han berättade på ett sätt, som höll barnen alldeles förtrollade. Lloyd-George bevarade för alltid minnet av historien om, hur Abraham offrade Isak. Gubben stod med rottingen i sin utsträckta hand, det skulle då vara offerkniven, och i det avgörande ögonblicket släppte han den plötsligt i golvet, och den föll med ett buller, som genljöd i hela salen, där de unga åhörarna sutto i andlös ångest.

Dessa bibellektioner hade ingen uppmärksammare lyssnare än just Lloyd-George. Där rördes för första gången inom honom den dra-

matiska instinkt, som längre fram skulle betyda så mycket för honom och hans verksamhet.

Men samtidigt var hans begåvning av den mest utpräglat praktiska läggning. Han var styvast i geografi och aritmetik och särskilt skicklig i huvudräkning, kvicktänkt med andra ord. Han var bokvurm. Efter tedags, då de andra pojkarna ännu alltjämt fortsatte med sina lekar, satt Lloyd-George hemma över sina böcker, oftast Bibeln, och den studerade han under ledning av morbrodern-skomakarn.

Redan vid denna tid, har en av hans kamrater berättat, var det något visst i hans uppträdande, som skilde honom från de andra, liksom i Gamla Testamentet Josef skilde sig från sina bröder. De andra pojkarna hade en enda bok med sig från och till skolan, Lloyd-George en packe. Han blev aldrig bestraffad i skolan. Kamraterna kallade honom på grund av hans tankfullt sänkta huvud för »Gamle metodisten». Och han präglades alltid av ett markerat lugn.

Vad rörde sig hans tankar om under dessa tidiga år?

§ 4.

Svaret på den frågan är svaret på frågan, hurudan den allmänna politiska och religiösa ställningen i Wales gestaltade sig vid samma tid.

Lloyd-Georg var inte mer än fem år gammal, då han fick uppleva de tragiska händelser, som vid denna tid svepte över Wales och över hans egen lilla by.

Wales har kallats för »sångens land», men det skulle även kunna kallas de religiösa väckelsernas land och påminner sålunda i flera avseenden om vårt Dalarna. År 1859 gick en stark religiös rörelse över landet, och en av dess främsta predikanter, Henry Richard, skrev vid denna tid: »Det ligger inte i tingens natur, att de, som tillkämpat sig religiös frihet, skulle någon längre tid kunna förbli slavar i politiskt avseende. Gångna tiders historia visar, att med längre eller kortare mellanrum frigörelse i det ena hänseendet följs av frigörelse i det andra.» Intill denna tid hade politiken i Wales betraktats som ett privilegium för de rika, helt och hållet skilt från gemene mans liv. Vissa mäktiga familjer, som genom tradition eller slump snarare än genom någon inre övertygelse kommit att stödja en viss politik, ansågo det som en ärftlig hederssak att inbördes tävla om riksdagsmandaten, inte så mycket för att hävda någon lust att inverka på statspolitiken som för att bekämpa eller stödja familjeinflytanden i trakten. »Folket» hade ända till den religiösa väckelsen av 1859 lugnt överlåtit hela det politiska livet åt dessa magnater, och om man del-

tagit med något intresse i den politiska striden, så var det icke som fria medborgare, stridande för sin rätt, utan som underlydande, stridande för sina klanchefer.

Med den religiösa väckelsen 1859 ändrades detta. Politisk frigörelse blev fältropet för den walesiska bondeklassen; blev formeln för en ny tid med nya ideal. Och vid valen 1868 bröt det walesiska folket med de gamla feodala traditionerna och insatte sina egna riksdagsmän i parlamentet.

Det gick som en stöt genom hela Wales. Tidningarna jublade och förklarade, att det nu visat sig, att en walesare kunde mer än sjunga.

Men de mäktiga och i sin maktfullkomlighet angripna feodalfamiljerna voro inte overksamma. Hundratals arrendebönder, som haft mod att rösta mot sina godsägares kandidater, vräktes från sina gårdar, och som godsägarna sammanslöto sig och gjorde gemensam sak, blev det omöjligt för dessa, som vräkts i ett distrikt, att få nytt hem i ett annat; och följden blev, att massor av walesiska jordbrukare emigrerade till Amerika, ruvande över den bittra orättfärdighet, som de rönt i sitt hemland. Och många brötos alldeles ned och fingo flytta till kyrkogården.

I Lloyd-Georges hemtrakt hade en godsägare i åratal representerat valkretsen, men nu

1868 uppställde folket en egen kandidat. Det saknades inte hot, men bönderna stodo på sig, och — deras kandidat segrade; godsägaren föll igenom.

Vid detta val deltog den 5-årige Lloyd-George på så sätt, att han gick omkring med en liten flagga i de liberala färgerna och ropade: »Jones Parry for ever!» (Leve Jones Parry!) Det var kandidatens namn.

Vid fem års ålder börjar sålunda Lloyd-George sitt politiska liv, och i vänsterns och oppositionens leder, då som alltid sen. I strid mot feodalismen, arvfienden, då som alltid sen. Och bakom den lille femåringen skymtar den allvarlige, långskäggige skomakaren, lidelsefullt levande för att se det walesiska godsägarväldet störtat.

— »Detta riksdagsmannaval är det första jag minns av det slaget,» har Lloyd-George själv berättat. »Jag var bara ett skolbarn, och jag levde i den mörkaste högersocken i landet. Jag tror, att min morbror, som uppfostrade mig, var den ende liberalen i byn, ehuru inte i socknen. Det fanns tre eller fyra utom honom i socknen. En eller två av dessa nekade rösta för högerkandidaten, och två eller tre gingo längre och vågade rösta för den liberale. Alla dessa fingo vräkningsdom på sig. Jag minns,

att några pojkar i samma klass som jag under loppet av ett eller två år måste lämna trakten.»

Han tillägger: »Jag var mycket ung, men pojkar glömma inte den slags händelser. Jag visste, varför de måste ge sig av — därför att socknens storpatron hade vräkt deras fäder från hus och hem, helt simpelt emedan de understått sig att rösta på den liberale riksdagsmannakandidaten. Jag skall citera ur ett brev från godset: 'Jag känner mig pliktig klargöra för er,' står det där, 'att lord Willoughby de Eresby är konservativ och röstar på mr Pennant (högerns kandidat), och sålunda inte kan anse det riktigt och rätt, om ni skulle tillåta er att i sällskap med och ledd av andra rösta mot det gods' intressen, på vars område ni bor, och mot lordens önskan.' Dylika brev cirkulerade, och efter valet haglade det vräkningsutslag över arrendatorerna, och de drevos i massor ut på landsvägen, emedan de vågat rösta efter sitt samvete. Detta är,» slutar han, »mitt första politiska minne.»

Och man torde inte vara alldeles oberättigad att i dessa mörka barndomsminnen spåra det avgörande momentet för hela hans politiska livsriktning.

Han levde under trycket av en hänsynslös feodalism, och mot dess mörka fond tecknade

sig hans egen lilla värld som en värld av stridsmän, seende framåt mot en kommande seger och ljusare och bättre tider, och kring dessa frågor rörde sig alla de samtal, som han från yngsta år hörde och deltog i.

Dessa samtal fördes på två olika håll i byn. Dels i en gammal smedja, dels i morbroderns skomakarens verkstad. Han älskade denna bysmedja med dess eldsken från ässjan under mörka vinteraftnar, där byns politiska debattörer samlades. »I denna smedja,» säger han själv, var mitt första parlament, där vi afton efter afton diskuterade och avgjorde de mest abstrakta frågor rörande både denna och den tillkommande världen.»

Men det var dock i morbroderns skomakarverkstad, som byns liv hade sin medelpunkt. Där satt den gudomlige Richard Lloyd lugn och långskäggig, en filosof och en apostel, vid sin skomakarbänk, bultande och pliggande, full av levande intresse för alla uttryck av andligt liv i Wales. Han höll sig med alla religiösa tidskrifter, metodisternas, kongregationalisternas, wesleyanernas, ja, även statskyrkans.

Men härtill kom, att Richard Lloyd hade en bestämd politisk uppfattning. Och den är i sanning värd att uppmärksamma.

Han ansåg politiken såsom ingenting annat än e n sida av religionen, såsom den praktiska

tillämpningen på människornas materiella villkor av de principer, som innefattas i den kristna läran.

Med andra ord, han var en sann son av öriket, en praktisk mystiker ut i fingertopparna. Och denna praktiskt-mystiska syn på människolivet diskuterades i skomakarverkstan. Varje måndag sammanträffade där de ledande från traktens spridda frikyrkoförsamlingar. Och där nagelfors den föregående dagens predikningar.

Men i denna församling var skomakaren (jag erkänner min kärlek för denne figur i Lloyd-Georges historia) filosofen. Han satt lugn och representerade opartiskheten. När diskussionen började bli för het, gick han helt lugnt på med att bulta och pligga, och bröt sin tystnad endast vid direkt tilltal för att ge något omdöme, eller — märk! — när han kände, att argumenteringen blev för häftig, så att den goda sämjan hotades.

I detta liv deltog den unge Lloyd-George. Varje afton fick han marschera till den lilla badorten Criccieth (där det talades engelska om somrarna) och hämta dagens nummer av The Liverpool Mercury. Hans morbror läste grundligt igenom, efter dagens arbete, de ledande artiklarna och referaten från riksdagsdebatterna. Ingen i hela byn var så inne i dagens politiska historia som han, med den

naturliga följden, att alla i byn kommo till honom för att få höra politiska nyheter.

Och den lille Lloyd-George passade på att under vägen från den lilla badorten hem till byn läsa spalt upp och spalt ner och följa händelserna långt, långt ute i världen, som han då visste så föga om och vars nya öden han nu skall vara med att forma.

Och redan i skomakarverkstan började hans liv få vana vid att se öden bestämmas. Ty skomakaren var inte bara den politiska medelpunkten i byn, han var mer än så. Hans hand var med bakom det mesta av dess liv, i all omärklighet. Fäder sökte honom för att få råd om sönernas val av levnadsbana. De mer uppåtsträvande ungdomarna kommo och frågade honom till råds för sina planer på framgång i livet, och byskalderna underställde sina poetiska alster hans kritik.

Men inte nog med det. Denne lugne man vid skomakarbänken, denne mystiker och politiker och familjerådgivare, han var även byns fattigadvokat. Alla byns tragedier fördes inför honom. Till honom, där han satt och bultade och pliggade, böjd över det arbete, som skaffade dagligt bröd åt de faderlösa barnen under hans tak, kommo herrgårdsarrendatorer med sina bekymmer över av godsägarnas villebråd fördärvade skördar och tunga

arrenden. Deras klagomål upprepades gång på gång med dramatisk livlighet, som både förstämde och förbittrade ringen av medkännande åhörare.

Och ingen lyssnade mer intensivt än den lille Lloyd-George. »Aldrig skall jag förgäta,» har han sagt, »de sönderslitande historier, jag hörde som pojke — tusen gånger så visst som en — om omåttliga räntor och frätande bekymmer. De ha fyllt min barndom.»

Och ju mer han lyssnade till dessa historier, desto starkare flammade indignationens låga inom honom, till dess att, som en av hans vänner hörde honom säga, det beslutet uppammades: »att göra något för dessa stackare»; och från morbrodern-skomakarens verkstad och berättelserna där av nerslagna bönder torde de intryck ha kommit, som av honom skapade feodalismens störtare, hittills i England och en dag kanske i hela Europa.

§ 5.

Kring dessa orättfärdigheter i hans hemland var det alltså, den unge Lloyd-Georges tankar rörde sig, dessa voro hans tidigaste erfarenheter, och genom dylika direkta erfarenheter upptändes hans världsförbättrariver och väcktes hans rättfärdighetskänsla redan i en ålder, då

andra pojkar veta föga eller intet om värld och samhälle.

När han så vid 14 års ålder slutat i byskolan och stod där, genomträngd av lusten att göra något i världen, kom frågan, hur detta bäst skulle ske. Hade han nu varit en vanlig walesisk pojke, skulle saken varit klar. I Lloyd-Georges ungdom ansågs nämligen predikstolen i de walesiska frikyrkorna som den naturliga platsen för var och en, som ville göra en insats i landets nationella liv. Vad predikstolen verkligen betytt i detta avseende angav Lloyd-George en gång långt senare, då han i parlamentet yttrade: »Ni kan inte gå in i en bondes hus eller en fåraherdes koja utan att få höra namnen nämnas på de stora frikyrkopredikanterna, som gjort Wales till vad det är i denna dag.»

Att han själv, uppfostrad som han var i morbroderns djupt religiösa hem, skulle ha dragning till det prästerliga kallet var också klart. I själva verket avgudade han dessa väldiga folkets frihetstalare och frihetskämpar, och än i dag pryds väggen i hans matsal i ämbetsvåningen vid Downing Street i London med ett stort porträtt av en av de berömdaste predikanterna i Wales, och blott för några år sen, 1911, året för Agadirkrisen och hans stora tal i Mansion House, som kom hela världen att

hålla andan, fann honom en besökare en dag försjunken i studiet av den mans levnadshistoria, vars porträtt hängde där på väggen, och för besökaren uppläste han med rörelse och entusiasm stycken ur predikantens tal med deras blandning av sublim fantasi och majestät. Ty alltifrån ungdomen hade de stora walesiska predikanterna varit Lloyd-Georges hjälteideal, och han har modellerat sin egen väldiga vältalighet på deras.

Men när han stod där som fjortonåring var icke desto mindre vägen till predikstolen stängd för honom och detta emedan hans mor och morbror tillhörde en sekt, som avskurit förbindelserna med de walesiska frikyrkorna, slopat alla dogmer, förnekade det avlönade prästämbetets berättigande och sökte leva i närmaste anslutning till den första kristna tidens enkla levande kristendom. Och Lloyd-Georges mor sade, att hon förr ville se sonen knacka sten vid landsvägskanten än vända deras kapell ryggen och bli avfälling. Denna hennes iver berodde på, att hennes och hennes bror skomakarens far varit en av de första, som varit med om brytningen, efter denna sin morfar hade Lloyd-George fått sitt förnamn David Lloyd, och skomakaren var nu själv av den lilla församlingen vald till präst, vilket

ämbete han uppbar utan någon som helst avlöning.

I en sådan religiös miljö, där kristendomen förts så nära det dagliga livet som väl möjligt är, växte Lloyd-George upp. Och tack vare denna sanna kristna anda kunde han ej bli präst.

När nu den prästerliga banan var stängd för honom, och det blev tal om andra, visade sig hemmets praktiska läggning. Morbrodern, som ständigt tänkte på möjligheterna att störta godsägarnas välde i Wales, röstade för, att gossen skulle bli läkare, ty, menade han, det skulle dels ge honom tillfälle att göra mycket gott, men så skulle det skaffa honom det viktigaste av allt: inflytande.

Modern, som mindes en människovänlig advokat i Liverpool från de svåra åren, ansåg, att ingen kunde utöva en mer välsignelsebringande verksamhet än en jurist; och så beslöts det, att den fattige pojken skulle bli jurist, då den banan lockade honom.

Och nu utspelas den sista scen, där morbrodern-skomakarn är huvudfigur, men det är en slutscen värdig en sådan man, en man, som i sig symboliserar det bästa i ett helt folk.

Huset var fattigt. Skomakarn hade tack vare den strängaste sparsamhet och självuppoffring lyckats lägga av en liten summa för den kom-

mande ålderdomen, då han inte skulle orka arbeta längre.

Men när nu den unge Lloyd-George önskade bli jurist och stod där utan ett öre, tog skomakaren helt lugnt sina besparingar och gav dem åt gossen. »Jag kan aldrig med ord uttrycka,» har Lloyd-George som fullvuxen sagt, »vad jag är skyldig denne man. Han gifte sig aldrig, men han ägnade sitt liv åt att uppfostra sin systers barn som åt en högsta helig plikt. Åt denna plikt ägnade han sin tid, sin energi, sina besparingar.»

Och som ett bevis på hur han deltog i gossens liv och framtidsplaner må följande anföras. Det värsta med hela saken var, att Lloyd-George för att över huvud kunna tänka på att visa sig vid en tentamen måste kunna latin och franska. Vi minns kanske den gamle byskollärarn. Han kunde ju latin, gudilov. Och där fick Lloyd-George ta latinlektioner. Men franska? Ingen människa i byn kunde franska.

Då hände det just vid denna tid, att något, som kallades »Cassells populär-undervisning», en studiekurs i små häften, spreds runt landet. Och dessa häften hade funnit sin väg till den kunskapstörstande skomakarn i Llanystumdwy. Vad sker? Skomakarn studerar häftena, får lust att ta itu med franskan själv för att hjälpa gossen, och så finna vi den långskäggige,

glasögonprydde gamle byskomakarn och den 14-årige blivande statsmannen tillsammans vid skomakarbänken stavande sig igenom grunderna i franska språket och slutligen, med otrolig energi besegrande svårigheterna, nå fram till ett lyckligt resultat.

Och en dag i slutet av november månad 1877 blir byn högst förvånad att se den tystlåtne skomakaren, som aldrig med ett ord förrått sina och systersonens planer, bege sig med gossen i väg från byn. Man gissade, att gubben och gossen gett sig av till Liverpool. Och i början av december visste hela byn, att David Lloyd lyckligt undergått tentamen i Liverpool för att bli advokat. Skolläraren spred nyheten som en triumf för sin skola.

Den unge Lloyd-George hade tagit sitt första steg ut i livet mot de höjder, vi redan veta att han skulle nå.

Och hans morbror, skomakaren, försvinner tystlåten med sitt stora apostoliska skägg ur systersonens biografi, där han alltid skall inta den vackraste platsen av alla.

§ 6.

Det är nu Lloyd-George börjar framträda ur barndomsramen och teckna sig med skarpare drag mot bakgrunden av hem och hembygd.

Redan i skolan hade hans kommande egenart kastat skugga framför sig, hemmets kristna mystik, omsatt i praktisk handling till världens förbättring och det ondas bekämpande, hade redan där visat sig mognad i honom. Han hade nämligen organiserat en liten revolution av de frikyrkliga barnen mot den statskyrkostödda skolans tilltag att tvinga barnen att i traktens konservativa storpampars och kyrkoherdens närvaro läsa upp statskyrkans trosbekännelse. Revolutionen hade sitt upphov i ett samtal, han hört hemma, men han visade sig redan som den födde organisatorn, vilken direkt omsätter en idé i praktisk handling. Och han vann ett resultat: förhören slutade från den dagen. Man vågade inte reta de frikyrkliga. Det var Lloyd-Georges första seger. Och den vann han mot statskyrkan och storpamparna. På den väg, han sålunda redan börjat, fortsatte han nu, sedan han efter sin tentamen i Liverpool fått plats på ett advokatkontor. Där började han vid 15 års ålder. England är ett praktiskt land, där lära sig advokaterna att bli advokater genom kontakt med de juridiska problemen i det levande livet, och så sitter Lloyd-George i den lilla sjöstaden Portmadoc, sex engelska eller en svensk mil från hemmet. Och lär upp till jurist.

Det kan vara av intresse att höra något om

hans arbete och om det intryck, han gjorde på omgivningen vid denna ålder. Han fick syssla med jordtaxering, hustaxering och allt, som hade att göra med vanliga advokatgöromål. Och hur skötte han sig?

— »Lägg märke till den där pojken, sade chefen en dag till en besökande, ni ska få se att en vacker dag blir han en av de ledande männen i det här landet. Jag har aldrig i mitt liv träffat någon, som satt sig in i saker och ting så kvickt som han.»

Och en, som var kamrat med Lloyd-George på samma byrå just vid den tiden, berättar bl. a. om hans självständighet. Han hade inte varit många veckor där, förrän han en vacker dag skriver ut en stämning åt en klient. Nu var det mycket noga med dessa papper, principalerna hade gett order, att inga dylika fingo lämna byrån, förrän de godkänts av dem. Och det påpekade kamraten. Men Lloyd-George svarade:

— »Jag vill lära mig!» (Det heter f. ö. på walesiska så här krångligt: »Mae arnaf eisio dysgu.»)

Men länge hade han inte varit på byrån, förrän han upptäckte, att yrket lämnade hans huvudintresse skäligen otillfredsställt.

Och huvudintresset, det var politiken. Han kände sig redan fylld av ett enda begär: att

påverka den allmänna opinionen, människors känslor, tankar och handlingar.

Nu slår den *praktiske* mystikern fram, förmågan att omsätta en ur själens djup sprungen livsåskådning i verksam yttre handling. Han vantrivdes med att hänga över struntna lagpapper, då politiska frågor, på vilka millioners väl och ve hängde, samtidigt voro föremål för väldiga strider runt om honom. Och han såg med begärelse åt pressen och dess rika tillfällen att ingripa och skapa opinion.

— »Jag tror, jag skulle kunnat bli en god journalist!» yttrade han sedermera.

Men vad mera var: han *blev* journalist, och det var som *journalist* han först slungade sig ut i det politiska livet.

Det hände nämligen år 1880, att lord Salisbury höll ett tal i Wales, där han hånfullt angrep den då sittande liberala ministären — Gladstone med andra ord. Då fattar Lloyd-George eld — sjutton år och het som en flamma! Rätta tagen! Han hade läst Shakespeare, det är hans älsklingsskald, och kallar sig *Brutus*; det passar — och så brakar ungdomslynnet lös i *The North Wales Express*, en veckotidning i grevskapets huvudstad Carnarvon (10,000 invånare); och vad sker? Redaktörn blir så förtjust i artikeln, att

han sätter den på ledarplats, och sen stå spalterna öppna för Lloyd-George.

Och han slogs. Det var nyval till parlamentet samma år, och han skriver — fortfarande 17 år! — ett öppet brev under sin signatur, Brutus, till högerkandidaten, och kandidaten föll, om nu Lloyd-George var den som fällde honom, må lämnas därhän.

Artikeln innehåller emellertid några saker, som karaktärisera den unge politikern och därför skola anföras här. Vad sysslade hans tankar med vid 17 år? Låt oss tänka oss honom som en svensk sjuttonåring i en liten avlägsen sjöstad, Västervik eller Hudiksvall eller Lysekil.

— »Ni talar om att den liberala regeringen ökar skatterna,» säger han. »Men hur var det med det konstitutionella partiet och maltskatten?»

Där ha vi 17-åringen mitt inne i de torraste skatteproblemen, och han rör sig som fisk i vatten, 29 år före den revolutionerande »stora budgeten» av 1909, då han var finansminister.

Efter maltskatten övergår han till religionen. »Ni låtsas vara indignerad,» säger han, »över att regeringen gett sitt stöd åt, att en motståndare till den kristna religionen kommit in i parlamentet. Denna omsorg om den kristna religionen är prisvärd, och dess representanter komma säkert att tacka er. Men — kommer ni

möjligen ihåg en liten historia om en viss annan regering, vars handlingssätt var betydligt mer gräsligt, vars politik berövade afganska mödrar deras män, barn deras fäder och båda deras hem, som färgade Afganistans snödrivor med dess patrioters blod och som med svärdsspetsen drev in i den afganska nationens hjärta ett bittert hat mot engelsmäns blotta namn och närvaro,» o. s. v.

Där ha vi nationalisten redan i full strid mot imperialismen, sammankopplad med religionen.

Och vidare: »Ni talar om den s. k. jämvikten i Europa!» Där debatterar han Balkanpolitiken för att sen övergå till affärsläget i landet och ger högermannen, en storgodsägare, följande att svara på:

— »När under den exempellösa kris, vi nu lyckligen kommit över (70-talets bekanta), landets övriga godsägare återbetalade en stor del av sina räntor, var det inte ni, som då ökade dem i stället? Om ni tycker, att jordbruket är för högt beskattat, så slå av på era pockande fordringar, och jag är alldeles övertygad om, att era arrendatorer komma att betrakta det snarare som en handling av rättvisa än av generositet från er sida.»

Och om högermannens patriotism: »Ni skryter med er walesiska börd, och jag ser anslagen

på alla väggar stödja sig på er patriotism vid lockandet av röster.»

Men med anknytning till förut anförda fakta utropar Lloyd-George: »Patriotism är inte att offra nationens välfärd på nationella fördomars altare.»

Och sedan han rört vid undervisningsfrågan i Wales, säger han: »Ni säger, att ni skall lämna ert stöd till varje åtgärd, som avser att gagna alla landets klasser. Men,» utropar den skeptiske 17-åringen, »kan något gott komma från högern? Kunna vi vänta oss att skörda druvor på törnbuskar eller fikon på tistlar?»

Är det en 17-åring i Västervik eller Hudiksvall eller Lysekil? Man konstaterar ett stort lands, ett världsrikes inflytande på den enskilde medborgarens tankeområde och ser i denne unge walesare världsborgaren, men man konstaterar samtidigt det individuella inslaget av en fast utpräglad livsåskådning och en redan bestämt intagen position: den klara demokratens. Och på den linjen är det, han går vidare.

Ty inte nog med att han på detta sätt som journalist deltog i det politiska livet, han lyckades just vid detta val, år 1880, komma i kontakt dessutom, så ung han var, med riksdagsmän, och nu fick han smak för offentliga debatter. Han följde huvudtalarna från möte till

möte, och vid valförrättningens slut eskorterar han, helt enkelt som en av den liberala partiavdelningens förtroendemän, lådan med valsedlarna till Carnarvon.

Så är han redan vid 17 års ålder på marsch; och man torde kunna säga, att det var under denna valstrid, som han första gången fick lust och medveten vilja att själv kämpa sig fram till riksdagsmannaskapet. Och redan nästa år blir honom lusten att se det framtida, hägrande slagfältet övermäktig. Han reser till London och går direkt till parlamentet, och för kuriositetens skull kan ju noteras, att han första gången i sitt liv befinner sig inom riksdagshusets väggar lördagen den 12 november 1881. Det kan tilläggas, att han tyckte just inte det blivande slagfältet var mycket att hurra för. Den gången. Utan for hem till Wales igen.

Där fortsätter han sin kampanj i The North Wales Express, och en artikel bör man stanna inför ett ögonblick. Det var en artikel om »irländska klagomål».

Varje politiskt intresserad person i världen känner den långa strid, som Irland kämpat för att få självstyrelse under engelska kronan och för att rycka upp sig ur det elände, vari det genom olidliga politiska anordningar försänkts. I England har striden varit bitter och häftig, sedan decennier. Och nu kastar sig Lloyd-

George vid 19 års ålder in i den från sitt avlägsna hörn i Wales, och Irland blir första trappsteget på vägen uppåt. Det är därför av betydelse att se, hur han för sig ställer hela det irländska problemet.

— »Det finns,» säger han, »vissa grundprinciper i vetenskapen, som när de först framkastades, blevo betraktade som synvillor hos några vetenskapsentusiaster, ja, som hädelse och löjligheter. Jag tror, att den behandling man ägnat de irländska klagomålen, kan karaktäriseras som ganska lik det sättet. Dessa klagomål ha betraktats såsom helt enkelt idealistiska krav hos några politiska fantaster och ha blivit förringade såsom en verkan av skrupelfria demagogers överdrivna makt eller uppenbara lögnaktighet. Men jag är inte säker på, att man n u m e r a skall kunna finna en enda person med anspråk på politisk ärlighet eller intelligens, som längre betvivlar det berättigade i dessa klagomål. Det är allmänt erkänt, att det är nånting på tok med den irländska styrelsemekanismen.»

Denna uppställning av problemet, som är slående typisk för Lloyd-George genom hela hans liv, visar sig hos honom redan nu vid hans första steg på den politiska banan och pekar sålunda på, hur färdig han redan är. Han ser hela den stora världskampen indi-

vider, klasser, stater emellan ur historisk synpunkt eller som en ständigt pågående utveckling till något bättre, klarare, medvetnare. Där är mystikern, ty det är den, som tror på en förnuftig mening med mänsklighetens liv och strid. Där är engelsmannen. Och när han tar upp en fråga, isolerar han den inte som skeptikern, utan, tvärtom, han ser den just i samband med hela utvecklingen och visar upp, hur läget förändrats. Där är den praktiske politikern. Där är engelsmannen igen. Frågan rör sig, säger han, låt oss alltså hjälpa till att lösa den och se efter, vilket sätt som är bäst.

— »Somliga säga nu,» fortfar han alltså med sitt irländska problem, »att hela orsaken till det olidliga tillståndet på Irland beror på det missnöje, som är den irländska folksjälens arvedel. Men,» invänder han, »det torde vara sällan man kan upptäcka en person, även om av naturen svår att tillfredsställa, som är missnöjd, utan att det finns någon anledning till missnöje. Och jag tänker, att det är ett faktum, att historien inte kan ge något exempel på, att en hel nation ständigt och jämt klagat utan någon som helst legitim orsak. Detta är, vad den irländska nationen gjort, den har klagat i decennier, att inte säga i sekler.»

Stödd på den praktiska erfarenheten ur mänskosläktets historia drar 19-åringen så den slut-

satsen, att orsaken till att Irlands jord och städer ödelagts måste ligga utom irländarnas egen makt. Irland har en gång varit blomstrande, säger han. Var ligger felet?

Svaret pekar rakt på hans livs stora kamplinje och visar, hur klart han redan ser ett av det moderna Englands och det moderna Europas politiska grundproblem. »Felet,» säger han, »ligger hos ett skändligt agrarsystem.»

Felet är lordernas. Och där ser man, hur barndomserfarenheterna satt frukt.

Och sedan han fastslagit, att det är dessa lorder, dessa stora jordägare, som hindra det olyckliga Irlands utveckling till ett lyckligt och blomstrande land, vänder han sig med lika klar blick för den taktiska nödvändigheten mot dessa utvecklingens hindrare. De bilda en minoritet i staten, säger han, och ha visserligen rätt till hänsyn, men om deras meningar skola tillåtas uppväga majoritetens, även i det fall att majoriteten har logiken på sin sida, så är detta ett kullstörtande inte blott av den fastställda styrelseprincipen, att majoriteten skall bestämma, utan till på köpet ett kullstörtande av allt förnuft.

Och han tillägger, formulerande sin oryggligt demokratiska syn på en regerings uppgift: »Statsmän skola sörja för ett helt folks

behov i första hand och inte först och främst böja sig för en enda klass, vore den aldrig så fin och belevad.»

Och han understryker från dessa förutsättningar helt naturligt med styrka det irländska folkets krav mot godsägarna och sätter mot deras tyranni en annan princip, som från denna stund genljuder genom hela hans liv.

— »Må Englands parlament,» säger han, »avstå från att underhandla med tyranniet och göra sin plikt utan fruktan, vidtaga mått och steg, som skola framkalla världens bifall — till att tyranni ej längre skall tillåtas råda. Då skola klagomålen försvinna som dimmor i Rättvisans seger, och livslust, lycka och blomstring skola återkomma till Irland.»

Detta krav på rättvisans eller rättfärdighetens skjutande i den engelska politikens förgrund i skarp motsättning till tyranni och orättfärdighet vidgar han redan vid denna ungdomliga ålder profetiskt och framtidsdigert ut över Irland till alla nationaliteters liv under Englands krona och spira, ja, till alla undertryckta nationaliteter i världen.

Knappt återkommen från London ingår han nämligen i Portmadocs Diskussionsklubb, som sammanträdde en gång var fjortonde dag för att diskutera de nyaste tilldragelserna på politikens område, och i november 1882 väcker

han där sensation genom ett anförande i frågan: »Var det senaste (engelska) kriget i Egypten rättfärdigt?» Där slår han sitt första slag som mondial nationalitetsförkämpe och förbereder därmed sitt uppträdande under boerkriget många år senare.

— »De personer,» skrev också ortspressen, »som inte ha klart för sig de omständigheter, vilka ledde till detta krig, skulle varit kloka, om de besökt Diskussionsklubbens möte. Där diskuterades kriget, och några av talen voro briljanta, speciellt mr Lloyd-Georges, som på det mest vältaliga sätt och med bindande argument fastslog, att hela kriget var en uselhet.»

Detta tal var det första offentliga från Lloyd-Georges läppar. Man förstår makten och tjusningen av denna extraordinära personlighet, då man hör, att redan efter detta första tal förklarade tidningarna, »att det säkert skulle ha vunnit bifall i själva riksdagen. Ämnet, ordvalet, stilen i förening med det frimodiga framförandet överraskade alla och gjorde på hela den närvarande församlingen ett djupt intryck.»

Här hade alltså Lloyd-George funnit s i n p r e d i k s t o l, och vunnit en första triumf, ty liksom han första gången i hembyns kapell gripit alla, då han som en liten parvel läste en psalm inför församlingen, grep han nu som

19-åring en hel politiskt intresserad åhörarskara, då han inför den förde rättfärdighetens och världsförbättrartankens talan mot tyranni och övergrepp.

Och från dessa hans första offentliga inlägg, som journalist och debattör, kan man fastslå, att han redan klart fixerat de linjer, på vilka han sedan skulle föra hela sitt livs stora kamp. Han hade dragit svärdet för det betungade folket, för jordfrågans lösning, för brytandet av de stora jordägande lordernas makt och för nationalitetens rätt mot den hänsynslösa världsimperialismen.

Och så hade från bysmedjan och skomakarverkstaden i Llanystumdwy den djupa mystiken, den fasta tron på världens förmåga att moraliskt förbättra sig genom människornas eget arbete, flyttat ut i det politiska livet, och som den ur denna synpunkt »praktiske mystikern» stod nu Lloyd-George redan vid 20 år färdig att begynna sitt verk. I Englands och Europas historia.

III.

Nationalisten.

§ 1.

Redan av det föregående torde ha framgått, att Lloyd-George i sig förkroppsligat två stora allt annat behärskande idéer: den sociala och den nationella. Nu ha ju dessa båda idéer varit själva grundidéerna under 1800-talets jäsande liv, de ha ofta råkat i konflikt, stundom utvecklats parallellt men kanske aldrig uppträtt så organiskt sammanvuxna som hos denne unge walesare. Och alltfrån hans första ungdom finner man i hela hans liv båda idéerna verksamma, inflätande två stridslinjer i varandra. För klarhetens och överskådlighetens skull skola vi emellertid skilja dem åt och se dem var och en för sig, sådana de manifestera sig.

Man kan säga, att i Lloyd-George har 1800-talet avsatt sin kanske klaraste politiska personlighet, han är produkten av detta märkliga

sekel som ingen annan; han springer upp som en mutation, en ny art, färdig med ens efter utvecklingens många trevande försök i samma riktning. Han förstår inte bara, vad det sociala och det nationella behöver och vill, han är det sociala, han är det nationella, och han är mer: han är en syntes av dem båda och pekar som sådan vidare fram i utvecklingens riktning. Men liksom rent historiskt den nationella idén gick före den sociala, så griper också Lloyd-George först det nationella problemet. Nitton år gammal har han, som vi sett, förklarat sig för Irland. Och på den nationella linjen fortsätter han. När han vid 21 års ålder, år 1884, tagit sin advokatexamen, öppnar han egen advokatbyrå i den lilla badortsstaden Criccieth och året efter underkontor i städerna Portmadoc och Festiniog. Där har han nu sitt yttre, borgerliga verksamhetsfält. Men hans andliga, hans politiska arbete inriktas ögonblickligen på att deltaga i lösandet av de nationella problemen i Irland och Wales, på att söka skaffa dem båda självstyrelse och frigöra dem från engelsk bestämmanderätt i andliga och materiella frågor allt under deras bibehållande i riksenheten.

I förbigående må emellertid ett av hans biträden på advokatbyrån få berätta ett par ord om den blivande statsmannen som människa vid

denna tid! »Det var en lycka,» säger denne, »att under ett antal år få åtnjuta hans ledning. Han verkade på mig som ett inspirerande exempel. Det var en härlig tid. Ingen kan ha haft en bättre chef. Det är sant, att han var häftig, men solen gick aldrig ner över hans vrede. Hans vänliga hälsning vid arbetsdagens slut visade tydligt, att allt var gott. Vi uppehöllo rollen av principal och underordnad, så länge folk var i närheten, men när vi voro för oss själva, slungades den allvarliga masken, och vi voro rätt och slätt vänner och kamrater.

Man kände i hans sällskap, att han var uppfylld av en sund frigjordhet, som var livgivande som bergluft. Somliga missförstodo denna egenskap och tolkade den som högmod. Jag hörde honom ofta fördöma falsk blygsamhet. Så ofta han tog sig an en sak, i vilken han upptäckt en orättvisa, blev hela hans väsen upprört. Den glättiga blicken i hans ögon försvann, och i stället kom liksom en blixtlik flamma. Han framförde sin övertygelse utan tvekan, och hans skrivna ord var exakt som det talade. Jag märkte från första stund, att mr Lloyd-George var en man med aldrig svikande tålamod och okuvlig envishet, en man, som kunde koncentrera hela sin själ på en enda punkt. Han höll styvt på den åsikten, att bestämdhet skapade styrka, att styrka skapade

seghet (»doggedness») och att seghet byggde vägen till framgång. En förbluffande »abandon» grep honom tidvis. Mr Lloyd-Georges hela succès berodde på en från ungdomen lagd moralisk grunduppfattning.»

Han tillägger efter denna karaktäristik: »Mr Lloyd-George var en ivrig bokläsare. Han läste jämt. Vi brukade äta middag tillsammans dagligen. Om det inte var någon speciell sak att diskutera, läste han under hela måltiden, åt och läste samtidigt. Och jag har aldrig sett någon, som läst så fort. Han läste de mest skilda saker, och bland hans älsklingsförfattare voro Gibbon, Ruskin, Emerson, Mazzini, Scott, Stevenson, Adam Smith, Pascal, Burns. Han ansåg Shakespeare, Burns och en walesisk poet för världens finaste skalder.»

Sådan var den unge Lloyd-George. Man märker, att hans litterära smak var den säkraste och bästa, och man bör stanna vid ett namn: Mazzini. Denne ädle italienske patriot har blivit kallad den mest framsynte bland adertonhundratalets nationalister. Och han har på följande klara sätt formulerat nationalitetens betydelse: »I själva verket borde nationaliteten betyda för mänskligheten detsamma som arbetsfördelningen på en verkstad — den erkända symbolen för sammanslutning, tillförsäkrandet av deras individualitet åt en grupp människor,

kallade genom sitt lands läge, sina traditioner och sitt språk att fylla en särskild uppgift i den europeiska civilisationens arbete.»

Och just realiserandet av denna arbetsfördelning för de walesiska och irländska nationaliteterna under Englands krona var den uppgift, varpå Lloyd-George först insatte sina krafter, därmed i England upptagande kampen på allvar för den ena av sin samtids två stora idéer, vilken kamp naturnödvändigt skulle leda honom över även till den andra. Och från denna stund börjar, kan man säga, ett nytt skede i Englands moderna liv.

§ 2.

Vad det nu gällde för den unge målmedvetne Lloyd-George, det var att gripa sig an med att realisera sina idéer, och hela sin nationella syn sammanfattade han vid denna tid i ett vackert och djuptänkt ord till den nyss citerade mannen på kontoret.

— »Det folk,» sade han, »som icke har en dröm, det längtar att förverkliga, är dömt till undergång. I denna dröm ligger den hemliga orsaken till all verklig hoppfullhet, ty drömmen är livets kärna.»

Det walesiska folket hade genom sitt religiösa uppvaknande av 1859 och sitt politiska

av 1868 visat sig besjälat av en sådan nationell dröm, och Lloyd-George ville nu vara med och förvandla drömmen till full verklighet. Och hans valspråk från denna tid var: »djärvhet och ihärdighet».

Oförtövat ser man honom kasta sig i striden som en väckare och uppviglare, i bästa mening. Han skriver i den walesiska pressen och söker väcka folkets energi. Han pekar på, vad som sker över hela den engelska politikens fält, »och nu», utropar han om sin egen valkrets, »är Carnarvonshire placerad som en av de liberala valkretsarna, men vad göres? Folket känner och känner livligt, att tiden för länge sen är inne att kuva en hänsynslös aristokrati, som bara lever för att nedtrampa dess rättigheter. Men ingenting göres. Det är på tid, att något sker, som kraftigt visar, att vi walesare inte vilja degraderas till slavar. Om vi vilja rädda oss från våra motståndares rättvisa förakt, måste vi organisera en rad effektiva demonstrationer. Den ena demonstrationen skall väcka den andra till entusiasm, och det hela skall resultera i ett väldigt möte omedelbart före parlamentets öppnande, vilket skall hjälpa framåtskridandets fiender att begripa, att landet på allvar fordrar att vägen skall göras fri.»

Och vem sätter han vid denna tid upp som

den engelska politikens hjälte? Den då ännu demokratiske Chamberlain, som han sen, efter Chamberlains svängning, skulle så häftigt bekämpa. Nu höjer han honom på skölden. Varför? Svaret karaktäriserar honom själv.

— »Chamberlain,» skriver han, »är omotsägligt folkets blivande ledare. Var och en som läser hans tal, skall begripa varför. Han resonerar kanske inte så starkt som sir Charles Dilke, han har inte mr Trevelyans eleganta vältalighet, och ändå utöva hans tal långt större verkan på allmänna opinionen än dessa bådas. Förklaringen är enkel. Han förstår sina landsmäns önskningar. Det är därför, han talar begripligt och rättframt som en man, vilken är stolt över sina åsikter. Han fruktar inte högerns misstydningar. Han är en radikal och sticker inte under stol med det. Han är övertygad om, att aristokratien står i vägen för framåtskridandet, för de mänskliga rättigheternas seger, och det säger han öppet och utan tvekan, fast han utskälls som en ouppfostrad demagog av aristokratiens hela hundkoppel och dess tallriksslickare.»

Och han pekar på det sätt, varmed denna höger söker hålla sin politiska makt i England och alltså Wales; och söker öppna walesarnas ögon för realitetens närmaste krav, med en

praktisk syn på problemet, som visar, hur inne han redan är i det politiska spelets irrgångar.

— »För närvarande,» ropar han sålunda ut, »äro Birmingham, Manchester och Liverpool bara bevärdigade med en riksdagsman på varje 80,000, under det småstäder och köpingar på en 11,000 ha sin representant. Vad är orsaken till denna partiskhet för småstäderna? Om det skall göras någon skillnad mellan stora och små städer, så borde det väl vara till förmån för de stora. Där finnas större möjligheter för politisk uppfostran, och som det politiska intresset alltid är större där än i småstäder, så komma också tillfällena mer till användning. Och vad som är viktigast: lokala inflytanden ha inte sådan makt där som på mindre platser. I småstäderna känner var och en personligen de respektive kandidaterna, och valet avgörs ofta vida mer av de rivaliserande kandidaternas personliga egenskaper än av viktiga politiska faktorer. Varför skola då dessa småstadsväljare begåvas med sju à åtta gånger så stor makt över dessa faktorer som de stora politiska centra?» Och mot detta missförhållande rekommenderar han en radikalisering av regeringen. Och därmed av hela den engelska politiken, vars ljumma liberalism han inte rätt kan gilla.

Men han väntar inte på, att andra skola göra gärningen. Han hugger in själv. Det första

fältrop, vi hört honom lyfta i denna walesiska nationalkamp mot högervälde på det andliga och materiella livets område, är ropet på organisation. Och det första han gör är att själv organisera. I all blygsamhet först.

Han börjar med de politiskt intresserade bland sina jämnåriga kamrater. Som ovan nämnts hade han kontor både i Criccieth, Portmadoc och Festiniog. När han nu på sina resor mellan dessa småstäder måste övernatta, bjöd det emot hans energiska och verksamma natur att spilla aftnarna på umgängesliv. Han såg i dessa besök utomordentliga tillfällen att utveckla sin politiska aktivitet och debattera och intressera för de aktuella ovan vidrörda walesiska problemen. Han startar därför av ett antal unga politici med brinnande intresse ett miniatyrparlament exakt på modell av det verkliga i London. Huset konstituerar sig, talman utses, en ministär väljs; huset uppdelas i liberala och konservativa efter hysta åsikter, under det att de, som hysa varken det ena eller andra partiets åskådningar, bilda ett irländskt parti för sig. Och han gick med så glödande iver upp i detta företag, att, som han själv erkände, han nästan ägnade mer tid åt att preparera sina anföranden i detta inbillade parlament än åt sitt yrkes krav. Och som en liten bild från detta parlamentsliv och samtidigt

som ett exempel på hur han just i de nationella frågorna blev ivrig, kan anföras, att en gång, då man debatterade irländska Home-ruleproblemet, blev han så vältalig och entusiasmerad, att han talade, så att det ekade i taket. En Tory (högerman), som märkte det intryck, talet gjorde, rusar upp och vänder sig till talmannen med begäran, att den värde talaren inte måtte tala så högt, med hänsyn till att ett barn ligger för döden i ett av husen på andra sidan floden, som flyter bakom parlamentshuset. Talmannen yttrar sin förvissning om, att mr Lloyd-George skall ta hänsyn till detta faktum (ty det var ett faktum), men den blivande ministern har repliken redan i sin makt. »Herr talman,» svarar han ögonblickligen, »det är ett gammalt känt Toryknep att avbryta ett anförande, när det hotar att övertyga huset. Flodens brus,» tillade han under husets jubel, »är så starkt, att det totalt dränker ljudet av min lilla stämma, innan det hinner halvvägs över.»

Och i detta parlament förklarade han för första gång öppet sin avsikt vara att bli medlem en dag av Englands verkliga parlament, och de unga politiska herrarna voro fullt på det klara med, att detta också var utvecklingens naturliga väg för en man som han.

Han var vid denna tid 22 år gammal.

Om nu anförda drag peka på den unge poli-

tikerns ihärdighet, så peka andra på hans djärvhet. Han intog nämligen från första stund en ståndpunkt i det offentliga, som hastigt bragte honom i harnesk mot den bestående ordningen i Wales, och han förde som advokat den begynnande nationella kampen över från de religiösa och politiska idéernas område till det dagliga praktiska livets plan och väckte därmed hat hos de styrande, hänförelse hos sina landsmän av det walesiska folket, för vars rätt han kämpade.

Ett enda exempel skall visa, hur han förde denna sin kamp och hur den verkade på landets olika läger.

Domstolen i hans verksamhetstrakt var vid denna tid fylld av män, som pöste i sin värdighet av domstolsledamöter över all måtta. De skipade »rättvisa» med en nedlåtenhet, ungefär som om de delade ut allmosor, och de behandlade advokaterna vid dessa smådomstolar, ungefär som om dessa varit fattiga supplikanter vid en stor potentats hov. Och advokaterna, ängsliga om sina klienters mål, bockade bara och kröpo.

Så kommer den unge Lloyd-George! Han hade en annan mening om saken. Han visste, att just dessa herrar voro tjänare åt fosterlandets förtryckare, och det var för honom snart sagt en plikt att ge hela systemet en or-

dentlig stöt. Enligt Benthams regel, att: det är endast genom att skapa ängslan hos det maktägande fåtalet, som det undertryckta flertalet kan uppnå lite lättnad. Och han beslöt kallt och medvetet att ge sig i strid med dessa fogdar, eller som han själv formulerade saken: »det var av vikt, att en advokat visade, att han kunde gå in i dessa ämbetsmäns egen kula och rycka dem i skägget utan att ögonblickligen riskera att bli utsparkad».

Angreppspunkt saknades, gunås så visst, inte. Det var nämligen ett slags mål, som mer än andra föllo under dessa domstolars iver, det var tjuvskytte- och tjuvfiskeprocesserna. Nu var ju den unge Lloyd-George fullt inriktad med hela sin själs uppmärksamhet på det orättfärdiga och vanvettiga jordsystemet med dess skriande kontrast mellan å ena sidan godsägarpamparnas frikostiga anslag till vidmakthållandet av allt slags villebråd på sina ägor och å den andra sidan deras fullständiga känslolöshet för befolkningens berättigade krav, tvungen som denna befolkning var att bo i förfallna kojor, minst sagt olämpliga till människobostäder, och framsläpande en tillvaro så usel, att många av dem knappt hade annan utväg till livsuppehälle än just den riskabla att bedriva tjuvjakt och tjuvfiske. Det var dessa

stackares sak, Lloyd-George gjorde till sin. För att komma åt systemet och principen bakom.

Men för dessa domare fanns ingenting på jorden så heligt som godsägarnas villebråd, och lantpolisen i sin tur visste, att ingen väg var säkrare till gunst hos domstolen än den, som gick via jaktvårdslagens övervakande med hänsynslös hårdhet, och polis och jaktvårdare hängde med näsan över varje lax i bäckarna, varje fasan i skogarna.

Dramat var sålunda oundvikligt mellan en dylik domarkår och en advokat som den unge Lloyd-George, och explosionen kom, vid domstol efter domstol, distriktet runt, varmed Lloyd-George slår sitt första slag i det walesiska medvetandet.

Så står han en dag i bräschen för fyra bergsprängare, som anklagats att ha olagligt fiskat med nät i en viss sjö. Han baserar sitt försvar för de fyra bergsprängarna på det faktum, att lagen talar om »vattendrag» i meningen rinnande vatten, d. v. s. flod, å eller bäck, men det här var en sjö, och fallet skulle sålunda ligga utom domstolens rättsområde.

Nu visste Lloyd-George, att i alla dessa processer berodde domen inte på vittnesmålens bindande fakta o. d. utan uteslutande på domarnas inrotade åsikter. Och deras klara partiskhet.

Nå, rättens ordförande svarar nu på hans invändning mot domstolens befogenhet att uppta målet mot de fyra bergsprängarna, i högdragen ton så här, att den saken skall avgöras i högre instans.

— »Ja,» svarar Lloyd-George med en blick på ordföranden, som var känd för sin långtgående partiskhet i alla jaktmål, »det skall den, och det i en absolut rättvis och opartisk instans, till på köpet.»

Den repliken slog ner som en blixt. Det tog eld i hela rätten, ordföranden rusar upp och ropar med en röst, darrande av raseri:

— »Om mr Lloyd-George med denna reflexion åsyftat någon av rättens ledamöter, torde han nämna den ledamotens namn. Och jag vill tillägga, att en mer skamlig reflexion om denna domstol har jag under hela min ämbetsmannatid aldrig varit med om.»

Men Lloyd-George tog saken synnerligen kallt.

— »Det är möjligt,» sade han. »Men en sannare reflexion har nog aldrig gjorts.»

— »Var god och säg mig,» anhåller då ordföranden i den stramast möjliga ton, »vem ni åsyftar. Jag fordrar, att ni inte talar i allmänhet utan utpekar någon viss eller några vissa personer i rätten.»

— »I så fall er själv, i all synnerhet, min herre!» svarar Lloyd-George mycket lugnt.

Rätten i fullt uppror!

— »Jag lämnar denna plats,» ropar ordföranden, »sen jag måst åhöra något så oerhört. Det är första gången i mitt liv, jag varit med om något liknande vid en domstolsförhandling.»

Så uppträder allmänna åklagaren och förklarar, att han inte ämnar fullfölja målet, om inte svarandeombudet ber rätten om ursäkt.

— »Så mycket bättre för mina huvudmän,» säger Lloyd-George torrt, »om ni nedlägger målet!»

Och på uppmaningen att be om ursäkt svarar han:

— »Allt jag kan säga är, att åtminstone två eller tre av rättens ledamöter ha benägenhet för att döma efter förutfattad mening utan hänsyn till det rättsfall, som föreligger. Jag beklagar, att rättens ordförande lämnat rummet, ty jag befinner mig dess bättre i det läget, att jag kan bevisa, vad jag påstår.»

— »För allt i världen,» ropar sekreteraren, »låt oss inte ingå på den saken!»

— »Det ämnar jag alls inte avstå ifrån,» svarar Lloyd-George. »Ty mitt påstående är den enkla sanningen.»

Men rätten räddar sig genom att avbryta för enskild överläggning, och sen förklarar den sig beklaga mr Lloyd-Georges oförsvarliga och opåkallade reflexioner samt i högsta grad ogilla

att han inte ansett lämpligt framföra sin ursäkt för och återta sina ord, men anser det dock, under förhandenvarande omständigheter, vara bäst, att målet slutföres.

Lloyd-George har ingenting att anmärka — det torde inte vara svårt att fatta varför! Han hade avskjutit sitt skott, och kulan hade träffat, och det så det kändes. Hans djärvhet lyckades dessutom för hans klienters vidkommande, alldeles som då han gjorde revolution i skolan mot katekesen; domstolen frikände två av bergsprängarna, de två andra fingo böta 1 shilling (90 öre) per man. Det var gott och väl i och för sig, men det principiellt viktiga för den nationella saken var, att de högmodiga ämbetsmännen lidit ett nederlag.

Saken väckte nämligen sensation och kom i tidningarna, och Lloyd-George hyllades i hela den walesiska pressen för sin djärvhet att gå anfallsvis till väga mot dessa ämbetsmän på deras eget gebit.

Men de maktägande! Som ännu inte anade ens, vad detta var gryningen till! Vad de skulle säga om en pojke på ett par och tjugu år, som på detta sätt offentligt slog dem i ansiktet och fick övertag, det kan man tänka sig — kanske till och med i Sverge! Lloyd-George kom på svarta listan, och i vilken domsal han än visade sig, sköto rättens ledamöter rygg

som kattor, då de få syn på en liten foxterrier, som dyker upp. Han var redan bliven de mäktigas svarta får, han började redan bli den förhatlige »demagogen»!

Han hade brutit sin första lans för det walesiska folket, och hans advokatkontor var från och med nu en samlingsplats för missnöjda. Hans väg låg klar och rak framför honom, ut från dessa småstrider till den stora politiska kampen, som nu närmade sig, hastigt.

§ 3.

Hittills hade Lloyd-George dock endast som enskild person framträtt. Han hade icke direkt anknutit med någon bestämd rörelse och associerat sig med andra verksamma politici. Helt enkelt emedan han var så ung ännu och inte hunnit slå sig fram till en nog uppmärksammad position. Men just genom sina upprepade strider med de walesiska domstolarna skapade han sig en första ställning. Man lade märke till honom, och en domare, som kom från andra trakter av England på förordnande, fäste sig vid den unge mannens skicklighet.

— »Vad heter den där unge gynnarn?» frågade han rätten.

— »David Lloyd-George. En nykomling i yrket!» svarades.

— »Så,» sade domaren, »han skötte sig ovanligt bra. Han kommer att gå långt.»

Sammalunda föll domen, när Lloyd-George vid denna tid tog steget in i folkmötespolitiken. Det var två huvudkrav, som behärskade det politiska intresset i Wales. Det ena rörde jordfrågan, det andra de walesiska frikyrkornas ställning till engelska statskyrkan. Det walesiska folket hade, som ovan sagts, genom händelserna 1859 och 1868 opponerat mot de maktägande, och det hade anslutit sig till Englands liberaler, av vilka det hoppades hjälp för sina krav.

Så stod saken, då Lloyd-George började som folkmötespolitiker. Som redan omnämnts opponerade han emellertid mot de engelska liberalerna, såsom alltför ljumma, alltför litet radikala. Och denna dom från hans sida rotade naturligtvis i hans glödande nationella omsorg om Wales.

Han stod vidare helt och hållet på de irländska nationalisternas linje. Men vid denna tid hade ännu inte Englands liberaler gjort deras sak till sin. Följaktligen befann sig Lloyd-George, när han startade som politiker, ehuru klart liberal, snarast i en viss motsättning till de engelska liberalerna, av rent nationalistiska skäl. Kom så härtill, slutligen, att de walesiska liberalerna utgjorde de mest lojala med-

lemmarna i det engelska liberala partiet, så fattar man, att Lloyd-George befann sig i en viss opposition även till sina egna politiska meningsfränder i Wales. Därför att han var en så genomglödgad nationalist.

Nu fanns det i Wales, just vid denna tid, en frikyrkoman vid namn Michael Jones of Bala. Denne var den mest entusiastiske kämpen för en radikal lösning av hela den walesiska jordfrågan. Hans dröm var, att den walesiska jorden helt enkelt skulle nationaliseras d. v. s. fråntagas godsägarna och bli det walesiska folkets egendom på ett eller annat sätt. Den praktiska politikens män ansågo honom naturligtvis för en drömmare. Samtidigt verkade emellertid borta på Irland en man vid namn Michael Davitt — av alldeles samma kynne på sin kant. För båda dessa män stod jordfrågan som själva roten till alla ekonomiska och politiska missförhållanden, och båda två ansågo, att endast genom att lösa jordfrågan i grunden och göra den till bas för en ny lagstiftning kunde man trygga bondeklassens existens och få en sund lösning av demokratiens ekonomiska problem.

Walesaren inbjuder nu irländaren till Wales, och båda skola hålla ett gemensamt möte i Festiniog, i Lloyd-Georges valkrets, där befolkningen är ansedd som ganska röd. Och där de skola slå ett slag för sina idéer. Men — frå-

gan är, hur irländaren skall mottagas i Wales. Traktens politiska ledare voro ännu i första rummet medlemmar av Englands liberala parti, i andra walesiska patrioter, de engelska liberalerna hade ju inte alls räckt handen åt irländarna, och så till råga på allt, dessa walesiska politici voro stränga frikyrkomän med en fasa för varje lagbrott och varje lagbrytare, som blivit nästan ordspråk — och det hemska var, att Davitt hade suttit inne som politisk straffånge.

Ingen liberal i trakten ville visa sig på en offentlig plattform med en sådan man.

Då kommer man att tänka på den orädde Lloyd-George och erbjuder honom att deltaga. Och han fruktar inte att gå i par med den irländske rebellen och straffången. Han förenar sig, i sin nationalistiska entusiasm, med drömmaren Michael Jones of Bala och rebellen Michael Davitt från Irland, han delar till fullo deras åsikter, att jordfrågan är roten till alla de andra stora politiska problemen, och han hyllar med klar panna irländaren-straffången som en hjälte, vilken lidit för sitt lands heliga sak.

När Davitt talat på mötet, vänder sig nämligen Jones från ordförandestolen till den unge Lloyd-George, som sitter bredvid honom på plattformen, och ber honom framföra ett tack

till irländaren. Lloyd-George springer upp och håller så ett tal, som totalt förtrollar åhörarmassan, genom sin kvickhet, sin skärpa och sin lidelsefullhet.

Här mötte man för första gången i Wales' nationella kamp en låga av Lloyd-Georges politiska vältalighet, som sedan under ett tredjedels sekel flammat över hela England. Det är barndomens minnen ur byskolans bibeltimmar och bysmedjans och byskomakarens religiösa föreställningsvärldar lagda över den praktiska världen. Och så sprutar denna vältalighet som en gejser upp ur barndomens lidelsefulla, praktiskt-mystiska jordbotten och griper alla. Några av de synpunkter, han vid detta tillfälle framför, äro belysande för honom och hans dåvarande ställning.

— »Jag erkänner,» ropar den unge talaren ut över församlingen, »att när jag ser de två Mikaelerna här på plattformen, så minns jag ärkeängeln Mikaels kamp med Satan. Men under det Mikael, på grund av sin enhänthet, inte kunde besegra Den Onde, hoppas jag, att två Mikaeler skola lyckas att föra böndernas och arbetarnas sak till ett lyckligt slut.» — — —

— »Mr Michael Davitt,» fortsätter han längre fram i talet, »är en man, som inte blott gjort mycket för mänskligheten utan som även lidit mycket för mänskligheten. Att vara motståndare

till en man, endast därför att han inte tillhör vår nation, är mer än korttänkt och direkt i opposition till vår religions principer. Ni minns liknelsen om mannen, som föll i rövarhänder, och ni behöver inte påminnas om, att hans nästa inte var den man, som tillhörde hans egen nation, utan samariten — inte prästen och inte leviten. Wales' bönder ha fallit i rövarhänder, men Wales' präster ha förenat sig med rövarna. Mr Michael Davitt däremot är främlingen från Samaria — irländare som han är — som kommit att förbinda våra sår. Låt oss respektera honom för detta! De, som opponerat mot, att han skulle komma till Wales, äro sådana, som på sina knän tiggt prinsar komma till Wales för att presidera vid landets stora årsmusiktävlan. Men varför skola vi då motsätta oss besöket av en man, som gjort sina medmänniskor så mycket gott?»

Sen kastar han sig på själva saken, vars företrädare Davitt är. »Denna rörelse är ett behov,» ropar han ut, »ty *det råder den största nöd och fattigdom i landet.* Arbetarna svälta. Aristokratien slösar de rikedomar, som arbetarna arbetat ihop i sitt anletes svett. Medan arbetarna svälta, göder aristokratien sitt villebråd med den föda, som borde gå till folket.

»Vad massorna behöva,» ropar han, »är *sam-*

manslutning. De ha numera makt, men det är förvånansvärt att se, hur de vid valen välja mot egna intressen. — — — »Låt oss i Wales,» slutar han, »följa Irlands exempel och mitt ibland oss starta en mäktig förening för den walesiska jordfrågans lösning och alla ansluta oss till den!»

Applådåskorna, som dånade från åhörarmassorna, fällde det walesiska folkets första dom över den blivande ledaren och visade att, så relativt okänd han än var, han dock lyckats slå an en djupare sträng i walesiska hjärtan än någon av de båda Mikaelerna, och de klarsyntaste anade redan, att »en profet var uppstigen i Israel»; och talets minne levde i många år bland traktens befolkning.

Och på aftonen i ett privat sällskap, där man samlats några stycken, lade irländaren händerna på Lloyd-Georges axlar, uppmanade honom att ägna sig helt och hållet åt det politiska livet och sade:

— »Där och just där har du din framtid, min gosse!»

Dessa ord upptände naturligtvis Lloyd-George, inte minst efter hans sålunda inhöstade första triumf på den politiska plattformen, och han erbjöd sig som kandidat till det just i samma veva infallande riksdagsmannavalet samt föreslogs också, alltså år 1885, efter att blott

ett år ha verkat som advokat, till riksdagsmannakandidat på den liberala listan i valkretsen.

Men han var ännu för lite känd.

— »Vad är det för en figur?» frågade en person, längre bort ifrån. »Vi ha inte så mycket som hört talas om honom en gång, i vårt distrikt.»

— »Mycket möjligt,» svarades genast, »men den dagen kommer nog, då inte bara ni utan hela landet hört talas om honom. Han är framtidsmannen här i Wales.»

Det spåddes honom alltså redan nu en lysande framtid, men än var inte ödets timme slagen.

Lloyd-George avsade sig nämligen till förmån för en annan lite äldre walesisk nationalist, som hade folkets högsta förtroende. Denne valdes. Det blev ett jubel över hela Wales, tidningarna förklarade, att med detta val gryningen till en ny dag för Wales uppgått.

Det var helt enkelt den walesiska nationella saken, som nu på allvar kastade sin skugga framför sig, och ehuru Lloyd-George denna första gång trätt tillbaka, såg han med tillförsikt mot framtiden, övertygad om, att hans stund inom kort skulle komma och föra honom fram till hans dåtida mål: att bli det walesiska folkets förkämpe i Englands parlament.

Så hade han nu levererat sin första batalj för det ena av de walesiska kraven: jordfrågan. Och stod där på klar ståndpunkt. Resultatet var, att han förts fram till kandidatplats. Vid endast 22 års ålder. Och det var ju bra marscherat.

Här bör, innan vi följa hans fortsatta kampanjer, ett par ord ägnas något, som inträffade just vid denna tidpunkt i hans liv, ty händelsen visar klarheten i den unge Lloyd-Georges åsiktsliv och ger ett bidrag till förståelsen av hans karaktärsart.

Han hade ju startat sin politiska journalistik med en entusiastisk hyllning åt Chamberlain, radikalen, folkets man. Han beundrade denne mer än någon annan engelsk politiker, men däremot hade han vid denna tid ingen speciell sympati för Gladstone, som han inte litade på. När liberalerna just vid 1885 års val hemburo en lysande seger, ansåg Lloyd-George, att det helt och hållet var Chamberlains förtjänst. Hans beundran stod kanske just då på sin höjdpunkt.

Så kommer året 1886 med plötslig brytning mellan Gladstone och Chamberlain. Varför? I anledning av den irländska frågan. Orsaken till brytningen låg inte i någon meningsskiljaktighet rörande principen om Irlands nationella självstyrelse utan rörande det kloka i att

skapa ett parlament bara för Irland. Chamberlain hade hävdat ett helt omfattande Homerulesystem, som skulle skapa nationell självstyrelse inte bara för Irland utan även för Skottland och Wales. Det säger sig själv, att ingen varit mer hänförd av den tanken än den unge politikern i Portmadoc, som var en energisk förkämpe för »Home-rule-all-round»-rörelsen. Han ansåg, att det inte fanns ett enda skäl för irländsk självstyrelse, som inte också var ett skäl för walesisk.

Och han hade under denna tid blåst den walesiska nationalismens revelj med full kraft. Naturligtvis just under Chamberlains »Home-rule-all-round»-färger.

— »Det övergår min fattning,» hade han sålunda sagt på ett möte i Syd-Wales, »hur personer, som äro de mest ivriga förkämpar för irländsk självstyrelse, kunna upptäcka något enda plausibelt skäl att sätta upp emot walesisk självstyrelse. Mr Gladstone sade, i anslutning till vad olika riksdagar åstadkommit för den irländska jordfrågan: vi ha ännu inte slutat. Det är rätt, men vad Wales beträffar, så ha de inte ens börjat än.»

Så kommer året 1886. Och vad händer? Chamberlain, all-round-mannen, radikalen, ingår allians med den del av liberala partiet, som under lord Hartingtons ledarskap opponerar

mot Gladstones irländska Home-rulepolitik. Chamberlain har svängt och blivit motståndare till irländsk självstyrelse. På grund av sin alltmer framträdande riksenhetstanke.

Det var inför denna händelse, som Lloyd-Georges åsiktsfasthet prövades. Han såg i Chamberlain Englands störste statsman. Men det fanns ingen tvekan om vägen. Resolut bröt han från den stunden med sin ungdoms stora ideal. Han tjänade en sak, inte en människa, vore hon hur snillrik som helst. Han övergav den upp mot maktens toppar stigande Chamberlain för sina walesiska arbetares och bönders nationella sak och fortsatte den väg, han ansåg vara sin och som en dag skulle leda honom fram till en punkt, där han skulle kämpa en bitter strid med sin ungdoms idealfigur och tilldela honom de kanske mest svidande sår, denne under sin politiska bana mottagit. Men dit är långt ännu.

Må det endast i förbigående nämnas, att detta var första gången under sitt stormiga politiska liv, som Lloyd-George för en sak, han ansåg helig, offrade en person, föremål för hans personliga känslor — första gången men inte den sista. Ty om han fått vänner och hängivna beundrare, så har han också måst gå över vänners lik och förvandlat mångas vänskap i bittraste hat.

Allt för det han ansett riktigt. Och sålunda må han ju kunna ha rätt att bli kallad, som han blivit i början av denna studie, en stark människa.

Och det hade han visat redan nu, då Chamberlain svek eller svängde eller »utvecklade sig».

Medan han själv, Lloyd-George, stod fast.

§ 4.

Vad som alltså ännu fattades den 22-årige Lloyd-George för att bli riksdagsman, det var ett i vidare kretsar känt namn, knutet till vissa politiska händelser. Detta namn skaffade han sig under loppet av de tre närmaste åren, och den stora politiska »händelsen» skaffade honom — engelska statskyrkan i Wales.

Dessa år beteckna också den nationella rörelsens begynnande organisatoriska uppmarsch i Wales, och i den deltar Lloyd-George med levande intresse.

Det drag, som allt från tidigaste ungdom utmärkt honom, var just organisationslusten och organisationstalangen. Han torde vara en av historiens största organisatörer, och i det moderna Europas historia är det väl bara Bismarck, som kan nämnas på samma gång. Vad han presterat som handelsminister, som

finansminister och senast som ammunitionsminister nu under världskriget 1914—, är något i sin art enastående.

Denna organisationslust tog sig uttryck redan vid här omskrivna tidpunkt eller kring mitten av 1880-talet i samband med en viss folkrörelse i Wales. Ovan har sagts, att jämte jordfrågan var frågan om frikyrkornas ställning till engelska statskyrkan det stora walesiska problemet. Men på en punkt möttes de båda frågorna. Må det tillåtas ett par ord härom för att få fond åt Lloyd-Georges uppträdande i saken.

Redan vid 1868 års val, då den lille pysen på 5 år gick med en flagga i liberala färgerna, hade godsägaradeln hämnats på den walesiska folkliga frihetsrörelsen genom att vräka sina obstinata arrendatorer. Mot detta slaveri hade den begynnande folkrörelsen naturligtvis rest sig. Mot detta samt mot de grymt hårda arrendevillkoren och höga arrendeavgifterna. Men i samma krav innefattades även ett, som vände spetsen mot engelska statskyrkan i Wales. Den övervägande delen av den walesiska lantbefolkningen tillhörde frikyrkor, men icke desto mindre måste de betala tionde till statskyrkans prästerskap. En följd av 1868 års händelser blev, att den förutnämnde predikanten Henry Richard med kamrater, när de kommit i parlamentet, motionerade ideligen

om Wales' frigörande från engelska statskyrkan, men förgäves. Kyrkan behöll sitt ekonomiska grepp över det walesiska folket, och prästerna utkrävde sin tionde lika skoningslöst som godsägarna sina jordräntor.

Det walesiska folket betraktade därför de engelska statskyrkoprästerna såsom likställda med godsägaradeln i det avseendet, att båda drogo skatt av folket. Och i denna punkt möttes de två stora nationalfrågorna: både godsägare och statskyrka voro parasiter på den walesiska jorden och skulle bort.

Här är det nu Lloyd-George ingriper med sin organisationsförmåga. Han hade redan på mötet med de båda Mikaelerna ropat ut, att sammanslutning var, vad det walesiska folket behövde, och han griper sig ofördröjligen an. Han ville av detta folk skapa en stark, väl disciplinerad politisk armé. Han trädde i förbindelse med bönderna i sin valkrets och förklarar för dem, att ehuru inte själv bonde hade han alla sina sympatier på deras sida och var beredd att stödja dem på allt sätt. Han deltog i ett stort bondemöte, och där bildades ett bondeförbund, som han i ett livligt applåderat tal hälsade välkommet till världen. Han sade sig i detta förbund se ett symtom av den nya anda, som börjat besjäla den

walesiska bondeklassen, ty överallt i landet rörde man på sig.

Knappt hade bönderna på detta sätt sammanslutit sig, förrän en stor allmän rörelse började uppstå runt Wales just mot tionden till engelska statskyrkan, ligor bildades, och bl. a. sammanslöto sig bönderna i Lloyd-Georges valkrets, och han valdes till sekreterare. Sådan hade hans ställning i det allmänna folkmedvetandet nu blivit.

Och nu fick han fält för sin organisationslust. Han kastar sig med entusiasm in i denna rörelse, han ordnade möten över hela valkretsen och höll tal på tal, som hastigt spredo de nya idéerna. Han lyckades få hela denna uppblossande revolts ledande män till trakten på ett väldigt möte, och dessa märkte hastigt, att den unge organisatören »inte var någon vanlig man».

Rörelsen tog sådana proportioner över hela Wales, att militär måste utkommenderas, och regeringen måste tillsätta en särskild kommission för att offentligt på platsen undersöka saken. Detta skedde, och som ett typiskt prov på hur mödosamt varje reform, varje folkligt krav får kämpa sig fram, kan ju i förbigående nämnas, att i parlamentet resulterade hela rörelsen däri, att tionden lyftes från arrendatorernas axlar till — godsägarnas. Det lät visser-

ligen bra, men det betydde bara en omplacering. Så lade godsägarna tionden på arrendet i stället, och så fick folket betala lika mycket ändå! Men folket fortsatte bara kampen, obönhörligt!

Det kom under denna skarpa strid till många offentliga ordbataljer mellan folkets ledande män och prästerskapets representanter, och även Lloyd-George var naturligtvis i elden. Och hans uttalanden vid ett dylikt slag ge oss hans syn på engelska statskyrkan och dess prästerskap.

Han hade på ett möte uppmanat bönderna att neka betala tionde till »en utländsk inrättning», som han karaktäriserade denna kyrka, då församlingens kyrkoherde klev upp på en mur och från denna höga plats talade till folket. Mr Lloyd-George, sade han, hade påstått, att kyrkan bestal den fattige, men det var ett faktum, tvärtom, att det var prästerna, som gåvo mest till de fattiga. Kyrkoherden hävdade vidare, att kyrkans egendom var hennes rättmätiga egendom, ty hon hade fått den genom lagliga testamenten. Och att sålunda beröva kyrkan denna hennes lagliga egendom, däribland tionden, det vore rena stölden.

Lloyd-George svarade strax:

— »Kyrkoherden skryter över, att prästerna äro givmilda mot de fattiga. Det är första gången

jag hört någon säga det, men äro de det, så representerar det bara en del av deras skuld. En fjärdedel av tionden tillhörde nämligen ursprungligen de fattiga, men sen sekler ha prästerna lagt vantarna på den fjärdedelen också. Om tionden enligt testamentet tillhör kyrkan, utropade han, varför handla inte prästerna som advokaterna i liknande fall, då saken är föremål för tvivel — gå till domstolen och framlägga papperen. Jag uppmanar herr kyrkoherden att lägga papperen på bordet. Var finnas de?»

— »Det skedde för så länge sen!» svarade kyrkoherden.

— »Just,» sade Lloyd-George. »Så länge sen, att det var på svartkonstens och trollpackornas tid. Det finns handlingar från den tiden som skänka kyrkan j o r d men inte en, som skänker rätten till tionde.»

Kyrkoherden, som satt på det hala, förklarar nu, att den verkliga förbannelsen för Wales var frikyrkorna. Men det skulle han inte ha gjort. Lloyd-George ropade ut över folkmassan och frågade honom inför alla:

— »Hur såg det ut i Wales, på den tiden folket leddes av sådana män som herr kyrkoherden, innan frikyrkorna ännu börjat sitt verk? Hur lågt stod inte folket i både moraliskt och religiöst avseende! Det var de fri-

religiösa, som ryckte upp landet ur vanskötsel och ödslighet, och detta mot prästerna, som sutto på jorden. Och detta till trots vågar denne kyrkoherde stå här inför oss och kalla frikyrkorna Wales' förbannelse. Denne präst har helt enkelt i dag serverat oss en av sina gamla predikningar. Jag klandrar honom inte för det. Det är inte så ofta, han har några åhörare att predika för, och när han nu, genom en lycklig slump, fått några, så blev frestelsen honom tydligen för stark.»

Kyrkoherden följde den vanliga vägen. När han misslyckats med frikyrkorna, gav han sig på Lloyd-George såsom advokat. Det var fina gossar, som tussade ihop folk i stället för att söka få frid i samhället.

— »Min opponent,» kom Lloyd-Georges snabba svar, »har funnit lämpligt att smäda advokatståndet. Och misstänkliggöra dess hederlighet och ärlighet. Som advokat kan jag just inte säga mycket i eget mål. Men vad man än må säga om advokaternas ohederlighet, en sak är säker: de äro alldeles för hederliga åtminstone att kräva folk, som aldrig sökt deras råd. Jag känner en annan samhällsklass, sade han med en gest åt prästen, som skryter av sina dygder och som har för vana att skicka väldiga räkningar till folk, som aldrig begär deras råd och aldrig varit inom deras ämbets-

lokals väggar en gång. Det är ännu en sak att säga om advokaterna, fortsatte han, de äro bra att ha, när folk lägger vantarna på egendom, som inte är deras. Endast en fjärdedel av tionden tillhör prästerna. Vad angår deras krav på de övriga tre fjärdedelarna, så vill jag därom använda min prästerlige opponents eget uttryck — det är den rena stölden.»

Så fortsatte kampen, och Lloyd-George klädde bit för bit av den arme kyrkoherden, så att han slutligen stod där bara med kyrkans fikonalöv på sig (och det är inget stort frimärke, gunås så visst!); då hade också folkmassans indignation stigit till en sådan höjd, att de rusade på prästen och knuffade ner honom från muren, och så blev det omröstning för och mot statskyrkan.

Hela mötet röstade mot genom att gå till höger.

Till vänster som representant för kyrkan stod blott en enslig poliskonstapel.

Så hade nu Lloyd-George beträtt även den andra stridslinjen i Wales' nationella frigörelsekamp, den som riktade sig mot engelska statskyrkan.

Och det var på den, han skulle nå till valmännens förtroende och av detta förtroende lyftas upp till parlamentet.

Men innan det skedde, inträffade något, som

höll på att avklippa hela hans politiska karriär. Han gifte sig! Med enda dottern till en välaktad farmare i trakten. Det var en vacker och hyllad flicka. Den mest ansedda i hela bygden. Mr Lloyd-George har alltid varit en lyckans gullgosse, skrev en av hans vänner. Och tidningarna ströko under, att »mr George, som är väl känd i denna del av landet, är mycket populär, och både brudens och brudgummens familjer åtnjuta stor aktning».

Giftermålet drog den förut glödande politikern från slagfältet. Han tänkte nu på, att han måste tjäna uppehälle till hustru och barn, och skriver han senare, jag skulle säkert i långt flera år ha stannat som landsortsadvokat, om inte mitt namn kommit i ropet genom det stora Llanfrothen begravningsmålet.

Där slungade ödet fram den händelse, som med ens gjorde Lloyd-George till en man för hela Wales. Och räddade honom åt de politiska uppgifterna.

Saken var följande. I april månad år 1888, alltså då Lloyd-George var 25 år, dör i byn Llanfrothen en frikyrklig stenarbetare vid namn Roberts. Strax innan han dog, hade han uttryckt den önskan, att han skulle få bli begravd på det nya gravområdet, som lagts till gamla kyrkogården, och på samma plats, där en hans dotter förut vilade. Nu fanns det från år 1880

en lag, som stadfäste, att frikyrkopräster hade rätt att jordfästa medlemmar av deras egna församlingar, även om akten skedde på kyrkogården. Följaktligen tingades en grav hos kyrkoherden på övligt sätt och erhölls. Följande dag anmäler den dödes bror på pastorsexpeditionen, att kyrkoherdens tjänster inte behövdes vid graven. Kyrkoherden blir arg och nekar rätta sig efter det framställda önskemålet. Helt och hållet olagligt naturligtvis. Och han ger kyrkvaktarn order att fylla graven och stänga kyrkogårdsgrinden. Dödgrävarn anmäler sedan för kyrkoherden, att den dödes släktingar bett honom ställa i ordning graven igen, samt att han som det allmännas tjänare inte kunde neka härtill. Kyrkoherden svarar, att han inte alls har något emot, att den döde begravs på kyrkogården, men platsen skall h a n, kyrkoherden, bestämma. Och han valde en fläck för den stackars stenarbetarens sista kvarlevor, som alls inte var den, som denne önskat, vid dotterns sida, utan på en dyster och kuslig plats, där man brukade begrava liken efter okända, som flutit upp på denna skeppsbrottens kust, efter självspillingar och efter de få judar, som funnos i trakten. Och kyrkoherden hotar, att, o m någon vågar öppna den ursprungliga graven, så »får han själv ta följderna därav».

Så stod saken, när den dödes själasörjare, å släktingarnas vägnar, reser in till mr Lloyd-George i Portmadoc för att begära hans hjälp. Denne går noga igenom fakta och beordrar, att den ursprungliga graven skall tas upp igen samt att kyrkogårdsgrinden, om den är stängd på begravningsdagen, skall öppnas med våld. Så sker, i närvaro av en stor människomassa. Och stenarbetaren sänks i sin grav.

Men kyrkoherden riposterar genom att öppna rättegång och begära 50 pund i skadestånd för det brott, som begåtts mot kyrkogården. Och det var denna rättegång, som helt naturligt väckte ett oerhört uppseende över hela Wales.

Här gällde det att se, om kyrkoherden, trots sin lagstridighet, skulle av partiska högersinnade domare få rätt mot de frireligiösa.

Att så inte gick var helt och hållet den unge Lloyd-Georges förtjänst. Domstolen gjorde allt för att stödja prästen. Lloyd-George för att få honom fälld.

Domstolen dömde till prästens förmån! Men Lloyd-George gick till högre instans, och domen vräktes. Kyrkoherden och domstolen hade förlorat.

Lloyd-George hade vunnit. Och när saken var klar, var, som han själv sedermera förklarade, »mitt namn känt över hela Wales».

§ 5.

Och nu kom lönen. Nu var han känd, och några månader senare var han enhälligt och med entusiasm uppsatt som riksdagsmannakandidat för sin valkrets.

Hur han vid den tiden såg på Wales och på nationalismen framgår med all önskvärd tydlighet av några ord, han fällde i ett med jubel hälsat valtal i Cardiff, i februari 1890, som teckna sig särskilt skarpt mot bakgrunden av hans nationella erfarenheter och som kasta sitt ljus framåt över hela hans politiska kamp ända fram till våra dar.

-- »Det är,» sade han, »en ödesdiger tid, som nu uppgår över jorden. Orättfärdighetens mörka kontinenter hålla på att bli utforskade, och det har uppstått ett krav att lägga dem under rättfärdighetens välde. Ett 'heligt krig' har proklamerats mot människans omänsklighet mot människan (Man's inhumanity to man), och Europas folk ha i täta skaror flockat sig till korståget.

Den stora frågan att besvara är nu, huruvida i denna väldiga strid vid Armageddon (se Joh. Uppenb. 16: 12—16) Wales helt enkelt skall bli en annan nations standarbärare eller som i forna dar föra kampen mot det onda som självständig nation. Som walesare är jag övertygad

om att mitt land skall ta en ärofull del i kampen.»

Och för att hjälpa till att realisera detta önskemål för hela Wales valdes Lloyd-George av valkretsens liberaler till medlem av Englands parlament den 10 april 1890.

Att motståndet från högerhåll var stort förstår man av den omständigheten, att han blev vald med endast 18 rösters majoritet. Men så mycket större var glädjen bland de liberala.

»Mr Lloyd-George,» skrev en av kretsens ledande tidningar, »har segrat trots att chanserna voro ogynnsamma, och han har segrat genom sina principer och med hjälp av folklig entusiasm.»

Den allmänna ställningen kring den nyvalde framgår av fortsättningen.

»Han hade fördomar emot sig,» säger bladet, »baserade dels på hans ungdom och ringa erfarenhet, dels på hans radikala åsikter. Men han har vunnit dyrbara anhängare bland personer, som ursprungligen betraktade hans kandidatur med fruktan och misstro.»

Och om arten av motståndarnas taktik ger Lloyd-George själv den allra bästa föreställningen. En vecka efter valet reste han till London för att ta sitt inträde i parlamentet. På vägen uppvaktades han i en av kretsens städer med fackeltåg av sina valmän, och ur det tal,

han därvid höll, må följande ord anföras. Såsom belysande för den nationella sakens läge.

— »Vår seger är stor,» sade han, »om vi ta alla omständigheter i betraktande, alla makter, som mönstrats emot oss: aristokratiens inflytande och de rikas anseende, båda i våra motståndares tjänst. Jag tvekar inte säga, att arbetsgivare använt sin ställning för att söka tvinga sina underordnade att rösta med högern. Det var även andra krafter i rörelse. Man vet, att kol brukar utdelas gratis om julerna, men nu utdelades det än frikostigare vid påsk — med hänsyn till valen! Jag är glad att veta, att valmännen i denna krets visat sig 'eldfasta' och att man icke lyckats leda dem med kol bort från pliktens väg. De drivas av principer, icke av bränsle.»

Med dessa avskedsord till sina och det walesiska folkets motståndare reste han till London och tog sitt inträde i parlamentet. Det försiggick mycket stillsamt. Ingen anade något märkvärdigt i den nykomne. Han presenterades för kammaren samma dag som budgeten framlades, och det berättas, att, medan han i ett yttre rum väntade på att få göra sin entré, vände han sig till en tjänsteman med orden:

— »Jag undrar, hur en finansminister känner sig, då han framlägger budgeten. Jag antar, att han är ganska nervös.»

— »Föga tänkte jag mig då,» yttrade tjänstemannen längre fram i tiden, »att denne unge man en vacker dag av egen erfarenhet skulle veta, hur en finansminister känner sig vid tillfället i fråga.»

Och pressläktaren, som i Lloyd-George med tiden skulle få en av sina största »arbetsgivare», dömde helt nonchalant om hans första uppenbarelse på arenan: »Det är en ung man,» skrev en landsortskorrespondent, »blek och lite framåtböjd med makligt sätt att röra sig.» Det var allt. Men därmed var den blivande ministern upptagen i engelska parlamentet och hans första stora mål var nått.

I och med denna avgörande seger hade Lloyd-George också nått första trappsteget i Englands politiska liv och hans ungdoms historia sitt slut.

IV.

Folkledaren.

§ 1.

Han stod nu vid nyss fyllda 27 år, andligen talat, vid Wales' gräns för att marschera som en ung erövrare in i det engelska världsväldet. Vid ett föregående tillfälle har sagts, att med Lloyd-George ett nytt skede kan sägas ha börjat i Englands historia. Omdömet må synas något godtyckligt, men det finns dock en del omständigheter förknippade med hans framträdande, som gör, att man stannar inför honom som inför något nytt, något nyskapande. Charles Sarolea, i sin inledning till den ovan citerade biografien, har också gett uttryck åt denna känsla, då han låtit Lloyd-George efter Napoleon och Gambetta beteckna ett nytt steg i demokratiens frammarsch på jorden och kallat honom: den nya sociala ordningens talman. I förbigående och i samband härmed kan ju nämnas, att en ganska moderat engelsk liberal är

ungefär dubbelt så radikal som en svensk socialist och att skillnaden mellan engelsk liberalism och tysk socialism är ungefärligen den, att engelsk liberalism gör, vad tysk socialism vill, och att tysk socialism vill, vad engelsk liberalism gör. Och som en den folkliga liberalismens förkämpe mot de privilegierade klassernas politik gjorde Lloyd-George sitt inträde i parlamentet.

Som folkets man hade han ju alltid handlat, och folkets rätt i den politiska kampen var hans utgångspunkt. Längre fram, då han kunde omsätta sina idéer i praktiken, döpte han sin historiska stora budget av 1909, som väckte det fruktansvärdaste motstånd i England och hade till följd överhusets störtande från dess forna maktställning, till »Folkets budget» (The people's budget), och arten av sina ideal tecknade han i de ord, varmed han avslutade det stora försvarstalet för budgeten i underhuset den 29 april 1909: »Detta är en krigsbudget,» sade han. »Den kräver pengar att börja krig, ett oförsonligt krig mot — fattigdom och snusk. Jag hoppas och tror, att innan vår generation gått bort, skola vi ha med ett stort steg närmat oss den ljusare tid, då fattigdomen och den uselhet och det mänskliga förfall, som äro dess ständiga följeslagare, skola vara så fjärran från detta folk som vargarna, vilka en gång hu-

serade i dess skogar.» Som rubrik på den samling socialreformatoriska tal, han utgav i anledning av budgetstriden, satte han också de signifikativa orden: »Bättre tider» (Better times). Sitt arbete för bättre tider hade han i själva verket börjat redan som yngling; i och med sitt inträde i parlamentet utvidgade han det bara och växer därmed så småningom till en stor engelsk socialpolitiker.

Jämför man hans förutsättningar vid inträdet i parlamentet och hans karriär med dels äldre och dels samtida engelska statsmäns, så visar han sig inta en säregen och avskild ställning, olik den traditionella i Englands politiska liv. Han avancerar inte fort. Gladstone t. ex. var minister redan vid 25 års ålder, under det Lloyd-George blir minister först vid 42 års ålder. Och går man längre tillbaka, så ser man William Pitt d. y. år 1783 vid endast 24 år som finansminister. Detta till på köpet under amerikanska frihetskriget eller med andra ord under en synnerligen svår kris för landet, och den unge finansministern karaktäriserades ändå sedermera, av Macaulay, som ingenting mindre än »den störste medborgare England haft på många generationer. Han behärskade fullständigt kabinettet och var på en gång kungens, parlamentets och nationens gunstling.»

Men dylika snabba karriärer berodde till en

del på själva den äldre engelska politikens sociala och traditionalistiska karaktär. Gladstone kom från ett rikt hem, hans far var själv politiker och vän till sin tids mest framträdande minister, Canning, samt blev adlad, och Gladstone gick till det politiska livet via universitetet. Pitt var son till den på sin tid mest lysande statsmannen i landet och utbildade sig medvetet från barndomen till det parlamentariska livet under utmärkta privatlärares ledning. Dessa stormän hade med andra ord både social ställning och ekonomiskt oberoende till hjälp.

Av samtida engelska statsmän ha t. ex. Asquith och sir Edward Grey båda haft samma slags bana som Pitt och Gladstone. Båda gingo via universitetet, såsom elever av det berömda Balliol College i Oxford, till politiken, båda som socialt och ekonomiskt välsituerade män och båda som upptagare av gamla traditionella vänsteridéer.

Alla dessa förutsättningar saknade Lloyd-George vid sitt inträde i parlamentet. Därav blev också till väsentlig del hans karriär beroende. Han gick sin egen självständiga väg och lyckades genom målmedvetenhet, skicklighet och djärvhet uppnå det obestridda ledarskapet för den kämpande demokratien i England. Var han sålunda, på grund av sina

socialt ogynnsamma förutsättningar, knappt bliven parlamentsledamot vid en ålder, då Pitt och Gladstone redan bestämde över landets öden, så fördunklade han i stället, när han vid 42 års ålder i spetsen för Englands moderna demokrati tog plats vid regeringsbordet, sina kolleger Asquith och Grey och kom att intaga en alltmer dominerande ställning inför landet, eller som en kännare av engelska förhållanden skämtsamt karaktäriserat hans förhållande till folk och regering. »Alla,» sade denne, »gilla, vad mr Asquith säger, och — bry sig inte om det. Alla opponera mot, vad mr Lloyd-George säger, och — följa honom.»

Asquith och Grey voro i likhet med Pitt och Gladstone överklassmän med traditionellt liberala idéer. De stodo på samma överklassdemokratiska linje, om man så får säga. Lloyd-George däremot stod på en alldeles ny linje, folkets egen, där det inte längre var fråga om att mottaga av välvilliga och rättsinniga överklassledamöter vissa gåvor utan att helt enkelt lägga fram folkets egen plan till en alldeles ny samhällsordning. Denna nya ordning opponerade alla emot, medan alla samtidigt kände, i hemlighet, att den vägen måste samhället fram, om inte katastrofer — värre än man någonsin sett förut — skulle komma, varför de också, ehuru motspänstigt, följde den, som

pekade ut vägen. Det gjorde Lloyd-George. Han blev vägvisaren i det moderna England eller det stora sociala snillet.

Och det var hemligheten med hans makt som folkledare i vår tids engelska världsvälde.

§ 2.

När han så från ungdomens ställning som okänd landsortspolitiker lyfts upp till den parlamentariska plattformen, är också det första fältrop, han helt målmedvetet höjer, och det redan under valstriderna i Wales, ropet på organisation såsom en grundförutsättning för demokratiens seger i England. »Demokratien,» säger han och upprepar det, »måste tynga på organisation mycket mer än aristokratien.» Och genast vid hans start som parlamentspolitiker inträffade en nästan romantisk liten händelse, som visade hans organisatoriska blick dels på nationalismen och dels i allmänhet på människor och problem samt blev avgörande för hans fortsatta väg i och utom parlamentet. Händelsen berörde den walesiska politikens ställning till Englands liberaler. Det var den nationella huvudfrågan, och den lilla händelsen ger en aning om denna frågas läge i den allmän-

politiska miljön och därmed en fond för Lloyd-Georges start i parlamentslivet.

Den walesiska politiken var ju delad på två huvudkrav från walesiska folkets sida, ett som riktade sig mot de walesiska godsägarna och ett som riktade sig mot de walesiska statskyrkoprästerna. Det förra kravet gällde ju i sin längst gående formulering ingenting mindre än den walesiska jordens nationalisering, d. v. s. överflyttning på ett eller annat sätt ur godsägarnas händer i folkets — man minns kanske Michael Jones of Bala och Michael Davitt. Det senare kravet gällde Wales' totala frigörelse både andligt och materiellt från Englands statskyrka, d. v. s. utlyftandet av denna statskyrka ur Wales, och bakom det kravet stod praktiskt taget hela det walesiska folket med sina frikyrkopredikanter i spetsen.

Och det walesiska folket hade ju hoppats, att båda dessa krav skulle realiseras genom de engelska liberalerna, och följaktligen stött deras politik i en sådan grad, att Wales' folkliga riksdagsmän ansetts för de säkraste medlemmarna i det engelska liberala partiet. Men allt eftersom tiden gått utan att något blivit gjort, hade ett missnöje börjat uppstå Wales runt, och det hela resulterade däri, att vid tiden strax efter Lloyd-Georges inval i parlamentet samlades ett

stort möte i staden Rhyl och antog en resolution, som fordrade av varje liberal walesisk riksdagsman, att han skulle neka stödja envar engelsk regering, som inte förband sig att i samband med självstyrelse för Irland utlyfta engelska statskyrkan ur Wales.

Resolutionen väckte stor uppmärksamhet både i Wales och England och de liberalt intresserade i Wales klövos på två partier, för och mot Rhylresolutionen. De äldre voro mot, de yngre för.

Frågan var nu för den nyvalde Lloyd-George, hur han skulle ställa sig till denna resolution. Han hade ju ivrigt kämpat och agiterat för Home-rule-all-round, d. v. s. full självstyrelse för både Irland, Skottland och Wales, men i spetsen för den rörelsen hade Chamberlain stått, vilken sen 1886 slungat hela Home-rule och nu som riksenhetspolitiker bekämpade den i den ålderstigne Gladstones, liberalernas ledares, person. I och med denna Chamberlains svängning hade Gladstone blivit Home-rule-kampens ensamme ledare. Och nu fordrade Rhylresolutionen front mot honom, om han inte ville lova statskyrkans utkastande ur Wales.

Just i det draget kommer så den gamle Gladstone till sitt slott Hawarden Castle i Wales. Och nu är det den antydda händelsen inträffar.

En söndag, ungefär en månad efter Lloyd-Georges inval i parlamentet, anordnar nämligen en metodistförsamling en utflykt till slottet för att uppvakta den av Wales' äldre liberaler nästan för en gud ansedde 81-åringen. Det är ett 1,000-tal deltagare, och bland dem den nyvalde riksdagsmannen Lloyd-George. Det sjungs walesiska hymner — bland de vackraste på jorden inom parentes — nedanför slottet, och sen träder gubben ut på terrassen och talar till de uppvaktande. Han yttrar några ord om det, som är tidpunktens stora samtalsämne, Rhylresolutionen, ogillar den och uppmanar, helt naturligt, till tålamod, tålamod och tålamod. Den engelska liberalismens vanliga visa till walesarna; som man samtidigt med hänsyn till Home-rulefrågans läge kan förstå. Efter talet bli de mer framskjutna bland de uppvaktande inbjudna på slottet, och bland dem Lloyd-George.

Hans medbjudna äro sådana som viska, då de nämna Gladstones namn, han är för dem inbegreppet av allt, som ligger i det heliga ordet liberalism. De våga alltså inte knysta, då den gamle sitter där, sekunderad av mrs Gladstone, och fäller sina domar över situationen, från sin ålders och sin politiska erfarenhets olymp. Bildligt talat bockade alla för hans ord — utom en, Lloyd-George. Här stod han nu inför den engel-

ska liberalismens chef och ledare, nu fann han tillfället inne att höra sig för om denna engelska liberalisms ställning till det walesiska folkets enstämmiga krav; och gång efter annan sökte han att under samtalets lopp pressa Gladstone med rakt på sak gående frågor. Voro de liberala ledarna lika redo att uppta kampen för Wales som för Irland? frågade han. Voro de beredda att på nästa regeringsprogram uppställa engelska statskyrkans utdrivande ur Wales som en huvudpunkt?

Enda resultatet blir, att mrs Gladstone rynkar ögonbrynen, var gång Lloyd-George gör sina olämpliga frågor, och att Gladstone själv som en gammal van parlamentsfäktare slår bort det hela. Men till sist märker han, att Lloyd-George inte vill ge sig, och när denne nästa gång kommer med en av sina envisa frågor, får han en blixt ur gubbens öga, och så bryter denne ut:

— »Eftersom ni uppträder här som de walesiska frikyrkornas förkämpe, så kanske ni kan säga oss, hur många frikyrkokapell det fanns i Wales år 1742?»

Årtalet var av historisk betydelse i Wales' frikyrkoannaler, såtillvida som det var det året, som Wales' frikyrkor första gången sammanslöto sig och med anledning härav en statistisk tabell över deras antal m. m. upprättats. Men denna statistik hade å andra sidan drunk-

nat i en del samlingar, som knappt voro kända av andra än biblioteksmän. Gladstone hade emellertid fått fatt i dem under sina ständiga studier — han var en polyhistor i smått, hade skrivit om Homer, om Bibeln, om allt möjligt; ute på svenska landsbygden finner man ofta en bibelkommentar med förord av honom och hans porträtt — och med sitt enorma minne kommit ihåg saken, siffrorna och årtalet och nu avfyrat detta skott mot den unge besvärande nybörjaren.

Och då Lloyd-George måste erkänna, att han inte kunde lämna uppgiften i fråga, svarade honom gubben i en ton av triumf blandad med förakt:

— »Men jag!»

De av de närvarande walesarna, som voro mot Rhylresolutionen, logo i mjugg åt Lloyd-Georges missöde; de funno det endast som ett ödets rättvisa straff åt den, som vågat sätta deras guds auktoritet i fråga på minsta sätt.

Men på Lloyd-George verkade det hela annorlunda. Han begrep, att bakom detta svar låg Gladstones beslut att icke gå de walesiska kraven till mötes. Han hade varit beredd att arbeta för Gladstone, om denne visat benägenhet för kraven. Men liksom han förut en gång vänt sig från Chamberlain, vände han sig nu, med likgiltighet för personliga tycken, från

Gladstone. Ty han såg, att Wales aldrig skulle få sin frihet ur dennes händer; och riktigheten av hans omdöme liksom tillförlitligheten av hans människokännedom visade händelsernas gång.

När Lloyd-George den dagen lämnade Hawarden Castle, hade han beslutat följa Rhyl-resolutionen och tvinga de engelska liberalerna att göra, vad de inte godvilligt kunnat förmå sig till.

Ty vid denna tid fanns för honom bara en sak: Wales.

§ 3.

När Lloyd-George just hunnit till denna punkt, framlägger den sittande högerregeringen ett lagförslag om ersättning till rikets krogvärdar, för att deras forna rättigheter skulle upphävas. Det väckte en storm av förbittring bland Englands nykterhetsfolk, ett stort möte anordnades i Manchester, och nykterhetsledarna, som från Wales hört ryktet om Lloyd-George som en övertygad nykterhetskämpe och en storartad vältalare, inbjuda honom till mötet.

Lloyd-George reste till Manchester och gjorde här sin start som folkmötestalare i England, och den praktiska människokännedom, han visat i ett individuellt fall vid mötet med

gamle Gladstone, visade han här i förhållande till en stor publik, en folkmassa. Det var hans förmåga att skapa kontakt mellan sig och publiken, att finna just den rätta utgångspunkten.

Mötet hölls nämligen i den ryktbara Free Trade Hall, och Lloyd-George slungade genast ut: »Såsom född här i Manchester är jag stolt över äran att få tala till en så talrik församling i denna historiska sal.»

Han var född i Manchester, ja väl, och hade levt där länge? Sitt första levnadsår och sen aldrig mer — men! Målet var nått, kontakten var där, åhörarna voro vunna, och sen gick han lös, under makten av det gynnsamma första intrycket, på ämnet. Detta var redan då och har sedan alltid varit hans sätt att tala. Och sin enastående förmåga att under talets fortgång få publiken med sig visade han redan denna kväll i Manchester, och hemligheten låg i själva talets komposition, i hans skicklighet att peka ut just den skriande motsättning, vari åhörarna och åhörarnas fiender stodo till varandra, och därifrån dra publiken med sig i den mot fienden riktade slutsatsen. Det är världsstriden inblixtrad i varje detaljfråga, den dramatiska kampen i världen förd inför publikens hypnotiserade blick. Just på detta Manchestermöte gav han England ett första litet exempel härpå, då han angrep värdshusvärdarna och

rullade upp frågans etiska sida, i skarpa antiteser.

— »Krögaren fordrar rättvisa,» ropade han. »Gott, låt hans sak dömas då enligt rättvisans lag. Det finns en gammal god regel i den lagen, som säger: den som söker rättvisa skall komma med rena händer. Låt denne sprithantlangare visa fram den hand, med vilken han söker rycka till sig kompensationer. Den ångar av mänskligt elände, smuts och laster, nöd, brott och död. På detta skall krögarens krav dömas enligt rättvisans lag.»

Och ur den motsättningen fyrar han av talets slutkrav:

— »Nej,» ropar han, »ingen kompensation utan — återgäldningsskyldighet. Det är, vad krögarn skall ha.»

Om sättet, varpå dylikt sades, hade ju redan Wales vittnat, men slumpen fogade det så, att just vid detta hans första offentliga uppträdande i England hade han bland sina åhörare den store skådespelaren Henry Irving. Denne blev helt enkelt alldeles betagen av Lloyd-Georges silverstämma och mästerliga framförande och utbrast vid talets slut:

— »Magnifikt! Magnifikt! Den unge mannen kommer att göra karriär.»

Resultatet blev under dessa förutsättningar inte mer än ett. Församlingen skrek och hur-

rade och viftade med näsdukar och hattar. Och en av mötets ledare viskade till Lloyd-George, då han satte sig:

— »Med detta tal har ni skapat er ett namn i England!»

Med detta tal hade Lloyd-George slagit ett slag för sina demokratiska ideal i England och genast fått gensvar. Det var hemligheten.

Samma gensvar får han på sitt första tal i parlamentet, det ominösa jungfrutalet med andra ord, parlamentslivets värsta crux. Jungfrutalet spelar väl i alla riksförsamlingar en stor roll, men i Englands parlament tycks det spela större roll än någon annanstans, om man får tro vittnesbörd från alla möjliga håll. För oss nordbor har Brandes omvittnat saken i sin essay över lord Beaconsfield, där han säger, att efter det intryck talet gör plägar helt enkelt den nye parlamentsledamotens horoskop ställas. I ett slag kan han bli en storhet att räkna med, och omvänt har man sett talare, som utanför parlamentet varit berömda och som av parlamentsledamöterna motsetts med allra största förväntningar, uppnå så klen effekt, att de sent eller aldrig kunnat reparera nederlaget. Och Macaulay säger, att »en fruktansvärdare församling än underhuset finns inte i världen» o. s. v.

Lloyd-George hade redan några veckor efter

sitt inträde i denna »fruktansvärda församling» dess karaktär klar för sig och rättade sig smidigt därefter. »Huset är genomgående demokratiskt,» skriver han. »Det struntar i rang och rikedom. En millionär kan få det att gäspa, medan det ögonblickligen lyssnar på en kontorskarl. Det respekterar kunskap, talang, statsklokhet och geni.» Han insåg med andra ord, att det hela hade en genomgående praktisk karaktär och såg genast, hur han skulle ta saken. »Jag skall inte tala i kammaren på denna sidan pingst,» skrev han hem efter en månad. »Det är bättre att inte visa sig för ivrig. Få ett gott tillfälle och så göra det bästa av det — det är knuten.»

I två månader avvaktade han tillfället, så i början av juni månad 1890 kom regeringsförslaget upp om de famösa krögarkompensationerna, som han redan bekämpat i Manchester. Frågans djupaste tvistepunkt låg däri, att medan regeringen ville tillerkänna krögarna 350,000 pund (6½ million kr. ungefär) i kompensation för de mistade rättigheterna, ville oppositionen använda summan på förbättrandet av den agrikulturella, kommersiella och tekniska undervisningen i riket och, vad speciellt Wales angick, antingen för sagda ändamål eller för dess ivrigt efterlängtade undervisningsväsens ordnande. Där var tillfället.

Han tog det hela med lugn och kall beräkning. En månad redan före frågans behandling skriver han hem: »Låt skriet mot kompensationerna öka i kraft! Då är tiden inne för mig att tala. Då kommer jag att göra mig bättre; ännu är inte ångan tillräckligt uppe i landet.»

Och när frågan kom före i parlamentet, hade oppositionen ute i landet mycket riktigt vuxit sig stark, likaså i parlamentet, nu var med andra ord ångan uppe, och fredagen den 13 juni 1890 — olycklig veckodag och olycklig siffra till trots! — reste sig Lloyd-George för första gången i underhuset, och, sen han anhållit om »husets överseende», höll han så sitt jungfrutal.

Det som utmärkte detta tal var, att det var kort, klart, rakt på sak och utan vare sig rädsla eller överdriven respekt. Han lade fram sin kritik i sak, baserad på fullgoda fakta, därefter angrep han förslagets upphovsmän, och nu fogade ödets ironi så, att dessa voro Chamberlain och lord Randolph Churchill. Från sin första debatt i parlamentet skulle alltså Lloyd-George komma att bekämpa den man, som varit hans ungdoms gud och för vars skull han en dag skulle vara nära att sätta till livet. De båda förslagsställarna hade emellertid förut bekämpat de kompensationer, de nu föreslogo,

och Lloyd-George använde sig av denna omständighet.

— »De äro, dessa herrar,» sade han ironiskt, »ett slags politiska akrobater, som efter mönster av de amerikanska cirkusartisterna (som just då uppträdde i London!) kunna vända tårna åt ena hållet och ansiktet åt rakt motsatt, så att ingen kan veta, åt vilket håll de egentligen ämna gå.»

Redan detta hans första parlamentstal blev, som sagt, en seger. Husets medlemmar, sade han själv i brev, föreföllo till en början indifferenta, som fallet vanligen är, då likgiltiga ledamöter tala, men det drog inte länge om, förrän allesammans lyssnade uppmärksamt. »Och skall jag döma efter bifallsropen under talet och omedelbart efter dess slut liksom av gratulationerna, så måtte jag ha lyckats över förväntan.»

Det hade han, ty den talare, som kom efter i ordningen, gratulerade den unge politikern till att ha hållit »ett jungfrutal, som hänfört oss alla», och denna artighet följdes av bifallsrop från husets alla kanter. Och en sådan man som sir William Harcourt, en av de liberala ledarna, yttrade sig i de mest lovprisande ordalag, medan Londonpressen följande dag förklarade talet såsom »rather clever», riktigt bra och duktigt med andra ord. Och därefter befäste han sin ställning.

Under de fyra månader riksdagsperioden varade, uppträdde han nämligen ännu åtskilliga gånger och lyckades redan under denna sin första riksdag genom klokhet, saklighet och takt inte bara vinna husets öra utan även de liberala ledarnas uppmärksamhet. Den på Hawarden Castle så kärve Gladstone inte mindre än sir William Harcourt och sir Henry Campbell-Bannerman och andra ledande liberaler upptäckte, att i denne unge parlamentsledamot dolde sig ingenting mindre än en framtidsparlamentariker, och ute i England hann den rastlöse Lloyd-George samtidigt skaffa sig ett känt och eftersökt namn som folktalare.

För den walesiska opinionen stod han redan i första ledet.

»Mr Lloyd-George fortsätter att marschera vidare,» skrevo tidningarna i hans valkrets. »Varje tal han håller på ett engelskt möte lyfter honom ett nytt steg i den allmänna värdesättningen. I sanning, mr Lloyd-George är en ung man, som bara behöver ett tillfälle för att skaffa sig en ställning, vilken blir en heder inte bara för hans valkrets utan för hela Wales. Nästan omedelbart sen mr Lloyd-George beträtt parlamentsbanan, höll han så uppmärksammade tal, att för närvarande inbjudningar att tala strömma in till honom från alla hörn av England och visa, att han redan gjort intryck på

engelska folket och att det endast är en tidsfråga, när han i det politiska livet skall inta en framskjuten plats.»

§ 4.

Han uppträder nu i parlamentet i alla frågor, som röra Wales, interpellerar ministrarna, föreslår resolutioner, kämpar i utskott, är med ett ord outtröttlig. Hans talang är så uppenbar, att de ledande männen i underhuset inte kunna undgå att observera honom. Sir Charles Dilke säger vid 1891 års riksdagsslut, att i ingen del av England har den politiska representationen höjts såsom i Wales. Förr representerades det av mycket hedervärda gentlemän, men som tyvärr inte visste ett dugg. Nu har ett modernt Wales framträtt med mr Lloyd-George m. fl., och inga kunde vara mer respekterade av sina kolleger på grund av driftighet och skicklighet än de.

Men i Wales råder allmänt missnöje. Inte med Lloyd-George. Tvärtom jublar walesiska pressen, och slagordet »Wales i parlamentet» blev från den tiden stående huvudrubrik i dess spalter. Wales har inte bara vaknat, heter det, utan har börjat med storartad skicklighet lösa sina problem och uppgifter, och om hittills en nådig blick från regeringsbänken varit nog att

imponera på walesiska riksdagsmän, så att de glömt sina plikter mot walesiska folket, så har Wales nu äntligen i mr Lloyd-George fått en riksdagsman, som inte blint följer någon, vore det så seklets störste statsman.

Nej, missnöjet rör den långsamma lösningen av Wales' huvudproblem, befrielsen från engelska statskyrkan, och detta missnöje delar Lloyd-George själv. Han tar upp frågan och undersöker den för att söka äntligen få till stånd en ändring. Och nu blir det han, som äntligen sätter striden i gång på allvar.

— »Låt oss inte se bort från det faktum,» säger han till en början, »att fastän lösningen av detta problem varit våra nationella förhoppningars mål i femtio år, så ha två generationer passerat utan att ha fått se drömmen uppfylld.»

Därefter pekar han på orsaken härtill.

— »Den walesiska politiken har drivits på oriktigt sätt,» säger han. »Walesarna ha trott det vara nog med att lyda Englands liberaler och för övrigt bara fatta resolutioner. Vi ha skjutit med löst krut,» förklarar han, »ty resolutioner betyda ingenting, om man inte ser till, att de nå sitt mål och tas hänsyn till.»

Enda sättet att få upp frågan i parlamentet var nu genom att få den fastslagen som en huvudpunkt på de engelska liberalernas officiella program; och vid slutet av 1891 års riksdag, då

liberalerna hade sitt stora årsmöte i Newcastle och på grund dels av parlamentets förestående upplösning, dels av liberalernas förmodade seger vid de förestående valen, publikens intresse var spänt runt hela landet, emedan man överallt hade en känsla av att Newcastleprogrammet skulle ge en antydan om den blivande liberala regeringens lagförslag, reste Lloyd-George, som insåg värdet av ett strategiskt så gynnsamt ögonblick, jämte två andra framstående walesiska riksdagsmän helt enkelt till mötet. Alla tre framförde vältaligt det walesiska kravet. Aftonen var mr Lloyd-Georges, förklarade pressen dagen därefter, och Lloyd-George lyckades också, ty mötet antog enstämmigt de walesiska representanternas förslag samt gåvo Welsh Disestablishment, som den engelska benämningen är, platsen n:r 2 på programmet, omedelbart efter Home-rule.

Omedelbart efter denna stora framgång skyndar Lloyd-George till Wales och förklarar på ett stort möte av liberala delegerade, vad som närmast bör göras.

— »Vi måste visa inte bara liberalerna i parlamentet,» säger han, »utan hela det liberala partiet i England, att vi mena allvar och att vi kunna göra annat än skriva resolutioner. Engelsmännen begripa värdet av praktiska

bevis på intresse för en sak. Vi må sända skäppor med resolutioner, man svarar bara, att dem fabricerar vem som helst bakom kulisserna, men» — tillägger han — »kulissaktörer ha däremot inte för vana att släppa till pengar.»

Varefter han uppmanar mötet att slå in på nya vägar och söka få till stånd en stridsfond på 10,000 pund (185,000 kronor), och hans tal gör sådant intryck, att mötet strax för egen del tecknar 2,000 pund (36,000 kronor).

En vecka efter Newcastle-mötet ha så de engelska statskyrkoprästerna kongress i Rhyl för att diskutera den nya situation, som genom Lloyd-Georges energi rest sig hotande vid horisonten. Själve ärkebiskopen av Canterbury kommer dit, och statskyrkans ställning anger han genom ett stort tal, kastat som en handske mot de walesiska frikyrkorna och deras politiska förkämpar.

— »Jag har kommit hit för att säga er, engelska statskyrkopräster i Wales,» yttrar han i överlägsen ton, »att engelska statskyrkan inte ämnar lugnt åse, hur man gör er arvlösa i detta land.»

Det betydde krig, och några dar senare svarar Lloyd-George, inte bättre begärande än att få slåss, på en stor frikyrkokongress i samma stad å de utmanades vägnar.

— »Dessa engelska statskyrkopräster,» sade han, »påstå sig hänsynslöst nog vara efterföljare till den gamle hederlige, enkle fiskaren Petrus, Gott! Antag, att han kunnat komma till det stora prästmötet häromdan. Tror ni, att någon enda av dessa prelater skulle velat visa sig med honom? Inte en, var säker på det! De skulle ha överlämnat honom till någon lämplig pastorsadjunkt för att omvändas, och denne skulle nog ha varnat honom för en så farlig vana som att gå och höra predikningar av en icke prästvigd snickarson. Men är det möjligen någon av de närvarande, som i fantasien kan se Petrus komma åkande till prästmötet med extratåg, med en guldgalonerad betjänt bakom sig, bärande en juvelprydd biskopsstav och i spetsen för en i noggrannaste rangordning framskridande procession? Är det någon av er, som kan tänka sig honom åka upp till Herrens hus i en elegant vagn, lättjefullt nersjunken på dess sammetsdynor, och i sin mest ärkebiskopliga ton mässa fram en rad tal för att hjälpa till att få trosfränder dömda och fängslade, emedan de av samvetsskäl nekat betala honom skatt? Kan ni tänka er honom boende i ett ståtligt slott omgiven av tjänare och lyx? Kan ni tänka er honom uppbärande en lön, som kunde täcka kyrkans utgifter för månader — och allt detta medan samtidigt den fattige för-

smäktar i nöd och elände vid hans egen tröskel?»

Han vänder sig därefter mot statskyrkans likgiltighet för folknykterheten. Redan i Newcastle hade han yttrat sig härom och kallat krögarns tennstop det bästa betet i fisket efter själarna.

Nu tar han upp frågan igen.

— »Ni ha hört det raseri,» säger han, »som dessa mina ord väckt i klerikala kretsar. Men händelser vid det nyss hållna prästmötet här i staden ha gett dem stöd. Mötet lät slå upp två spritserveringar på den plats, där det hölls! Kan ni tänka er en enda frikyrkoförsamling i Wales, som vid sina möten skulle tillhandahålla whisky? Jag har hört sägas, att en del proselyter förevisades för de engelska biskoparna vid mötet som prov på kyrkans frammarsch i Wales. Om så var, förvånas jag sannerligen inte över att höra, med vetskap om vilka förfriskningar som tillhandahöllos, att mötet blev en stor ekonomisk succès.»

Detta djärva tal väckte det allra största uppseende över hela Wales, avtryckt som det blev i alla tidningar. Hela det walesiska frikyrkofolket hälsade Lloyd-George med jubel och såg i honom den borne stridsmannen, som äntligen skulle leda Wales ut i kampen och som varken begärde eller gav nåd. Å andra sidan gjorde

talet ett så skrämmande intryck på prästerskapet, att inte mindre än en biskop med domprost ansåg sig skyldig att till kyrkans försvar göra ett formligt korståg genom Wales.

Men biskopen hade gjort upp räkningen utan värden. Var han for fram, hade han Lloyd-George i hälarna med tal, som hånade, ironiserade och rev sönder allt, vad biskopen sökt knyta ihop. Det är inte plats här att följa denna ambulatoriska batalj, men som en karaktäristik kan ju anföras, att prästerna anklagade de frikyrkliga för att genom statskyrkans utdrivande vilja överlämna Wales åt ateismen, och det svar, Lloyd-George vid ett tillfälle gav härpå och som belyser hans egen humana religion.

— »Jag drar mig till minnes,» sade han, »en slående händelse, som tilldrog sig under franska revolutionens dagar. En klunga unga studenter, anförda av en ateist, rusade genom gatorna och slogo in en barrikaderad port, kommo in i ett rum, och det första de sågo därinne var en Kristusbild på väggen. De lyfte ögonblickligen bajonetterna mot bilden för att rasera den men hindrades av anföraren, som med handen utsträckt mot bilden lugnt sade: 'Det var han, som först proklamerade mänsklighetens broderskap.' På det flög varje mössa av, varje knä böjdes, och alla ropade: 'Frihet, jämlikhet,

broderskap.' Dessa ateister, i stridens hetta, sölade med blod som de voro, begrepo den religiösa jämlikhetens väsen bättre än våra biskopar med alla deras ljus och altarprydnader.»

Hur walesiska folket ute i bygderna vid denna tid betraktade Lloyd-George visar en anekdot från ett av dessa möten. Lloyd-George blev, enligt anekdoten, av mötets något enkle ordförande presenterad med följande entusiastiska ord:

— »Vi ha kommit hit i afton för att höra mr Lloyd-George svara på det tal, som hölls här i stan förra veckan av biskopen, vilken vid det tillfället tydligt visade sig vara den störste lögnaren i hela Wales. Men» — ropade ordföranden och slog näven i bordet — »vi ha skäl att som frikyrkomän känna oss stolta över, att biskopen till sist funnit sin like i vår vän Lloyd-George.»

Anekdoten är, som Lloyd-Georges biograf anmärker, uppdiktad av något kvickhuvud, men den belyser stämningen bland walesiska folket, en stämning, som än bättre tolkas av en sång från dessa kamptider: »Lloyd-Georges Battle Song» (L.-G:s stridssång).

Hurrah! Hurrah! We're ready for the fray!
Hurrah! Hurrah! We'll drive Sir John away!

The »Grand Young Man» will triumph
Lloyd-George will win the day
Fight for the Freedom of Cambria!»

Som blev hela Wales' politiska valsång. Och den kunde behövas, ty högern gjorde allt för att störta Lloyd-George, skrämd av denne energiske »demagogs» snabba segrar och för var dag växande maktställning. Dess ansträngningar voro sådana, att då vid 1892 års val »Times» sänder en specialkorrespondent att överblicka situationen, får han det intrycket, att Lloyd-George antagligen skulle bli slagen av den konservative kandidaten. Och man försökte alla medel. Man anklagade t. ex. Lloyd-George, med anledning av lösryckta uttalanden i parlamentet, för att vara helt enkelt klar republikan. Härpå gav Lloyd-George följande karaktäristiska svar:

— »Jag har sagt och står för det, att kungliga familjen får mer betalt, än den verkligen förtjänar. Ingen familj har någonsin varit värd 500,000 pund (9 millioner kronor ungefär) om året. Om mr Gladstone i sina bästa dar inte var värd mer än 5,000 pund (95,000 kronor) per år, så är säkert inte prinsen av Wales värd 40,000 pund.»

Man försökte vidare utsprida, att Gladstone var mot Lloyd-Georges omval på grund av

hans självständiga politik i parlamentet. Men Gladstone skrev, att, om han vore valman, skulle han rösta mot högerkandidaten och för Lloyd-George.

Och Lloyd-George anger hela situationen själv allra bäst genom följande ord:

— »Högersinnade godsägare älska inte män av min art. Vi äro svurna fiender till deras samhällsordning. Vi tillhöra en rörelse i tiden, som, om den segrar — varom jag är övertygad — skall befria vårt walesiska lands heliga jord från varje godsägares och varje annan monopolinnehavares ok. De ha sålunda inga skäl att respektera eller stödja oss. Vid förra valet gjorde de sitt bästa att fälla oss, och nu spänna de varje sena och varje nerv för att sparka ut oss.»

Det sades också redan, att Lloyd-George var mer hatad än någon annan walesisk politiker både av präster och krognäringens representanter, och att, om han nu föll igenom, skulle det väcka större jubel inom högern, än om tre andra liberaler vilka som helst i hela kungariket stupade.

Och vid detta val, år 1892, börjar den sociala sidan hos Lloyd-George för första gången att på allvar sticka fram. Medan hela Wales är övertygat om, att nu skall äntligen statskyrkotvånget brytas, dess makt över jorden och dess

rätt till tionde upphöra — ser nämligen Lloyd-George längre.

— »Vartill,» säger han, »skola då kyrkans lösgjorda kapital användas? Jo,» svarar han, »till ålderdomspensioner åt walesiska folket.» Och nu rullar han upp det sociala problemet i ett klart perspektiv.

— »Det mest slående av alla faktiska förhållanden i England,» säger han, »är, att, medan personer i besittning av omätliga rikedomar leva ett sysslolöst och magnifikt liv vid sin gata, så leva massor av de fattigaste varelser sammanpackade i smuts och nöd i kringliggande hus och gårdar. Omätlig rikedom och obeskrivlig fattigdom sida vid sida! Detta tillstånd kan helt enkelt inte fortgå i evighet.»

Och så tillägger han:

— »Det är icke i förmågan att skapa rikedom, som England brister, utan i förmågan att fördela den.»

Hela kyrkostriden har sålunda alltmer fått den sociala tonen över sig.

— »Det arbetande folket här i Wales,» säger han, »har att på sina skuldror bära godsägarna, prästerna, pensionstagarna, plutokraterna — hela raden.»

Men genom att nu sluta sig samman och föra striden till slut skall detta walesiska folk tillförsäkra sig »social frihet och reli-

giös likställdhet med statskyrkan», som han formulerar kravet. I denna strid måste Wales sätta in all sin kraft. Alla måste uppoffra sig för den stridens skull.

— »Och vårt lilla Wales,» sade han, »har offrat och offrar alltjämt mycket, men i valstridens lågor kunna vi redan se det begynnande glittret från den religiösa frihetens korfönster. Det som walesiska frikyrkomän så länge stritt för, är nu nästan i vår hand.»

Lloyd-George hade med dessa klara perspektiv över framtiden än mer entusiasmerat folket, och till trots för högerns frenetiska anlopp lyckades han mer än tiodubbla sin röstmajoritet från 1890. Vid detta val av 1892.

Men hatet omkring honom var också mer än tiodubblat. På valdagen skriver han i sin dagbok: »Varnades för högermobben, som hotat döda mig.» Och en afton, då han promenerade på gatorna i valkretsens näst största stad, Bangor (11,000 inv.), med sin hustru, kom en eldboll av paraffinerat drev flygande, slog av honom hatten och föll på mrs Lloyd-Georges klänning, och endast genom makens rådighet räddades hon från att brännas ihjäl. Och när han talade i samma stad, blevo fönsterrutorna i den sal, där talet hölls, genomsållade av stenar.

Men å andra sidan — efter valet i Carnarvon,

valkretsens förnämsta stad, eskorterades han genom gatorna av ett fackeltåg, i vars tête bars ett stort banér, varpå stod skrivet: »The victory of Young Wales,» det segrande unga Wales. Och det var hans och hans kamraters verk. Men mest hans.

§ 5.

Nu började för Lloyd-George en rad bataljer, där det gällde att få upp Welsh Disestablishment i parlamentet och vilka bataljer föra honom i direkt oppositionsställning till de engelska liberalerna och först och främst till den gamle Gladstone.

Denne bildade efter 1892 års liberala valseger vid 83 års ålder sin fjärde ministär på Home-rule för Irland men hade bara 40 rösters majoritet över det Chamberlainska unionistpartiet. »Det är mycket för litet,» klagade han, och hans ställning var så mycket mer kringskuren, som av denna majoritet 31 röster tillhörde walesiska liberaler. Dessa kunde med andra ord avgöra ministärens politik och hade nu till på köpet, genom Lloyd-Georges resoluta uppträdande, Newcastle-programmets klara försäkran av Englands liberaler, att Welsh Disestablishment skulle lösas i samband med Home-rule för Irland.

Gladstone, som insåg situationens fara, funderade på att sätta ett par walesare i ministären, och Lloyd-George nämndes. Så blev det emellertid icke. Gladstone ordnade på annat sätt.

Men 1892 års val hade å andra sidan haft en alldeles speciell betydelse för Wales genom Lloyd-Georges verksamhet. Tack vare den hade det walesiska folket samlat sig i målmedveten handling kring kravet på Welsh Disestablishment, och man ansåg sig redan ha lagförslaget så gott som i sin hand. Hela Wales väntade nu av Gladstone sin befrielse, och Lloyd-George blev den, som formulerade ställningen i ord.

— »Wales,» sade han på ett stort möte, »har skött sig på ett storartat sätt vid dessa val, ty det har på sina 34 mandat sänt inte mindre än 31 liberaler till parlamentet. Varför? Det är av vikt, att en liberal statsman klargör för sig, varför Wales i denna stund är så överväldigande liberalt. Inte för att sätta en statsman till makten. Inte för att störta ett parti och sätta ett annat i högsätet. Det är för att Wales vill med överväldigande majoritet visa sitt fasta beslut att trygga sin egen utveckling.»

Lloyd-George hade emellertid så stor aktning och vördnad för gamle Gladstone, att han under riksdagens första månader höll sig stilla.

Tystnad! var hans paroll. Tystnad, tills vi få se, hur händelserna utveckla sig.

Så 1893 framlägger Asquith, som nu är inrikesminister, ett förberedande förslag till Welsh Disestablishment, vilket av Wales mottages såsom officiell regeringsförbindelse på att kravet skall tillmötesgås.

Lloyd-George ger — i förbigående sagt — en bild av Asquith vid den tiden, då han säger, att »på honom vila radikalernas hopp. Han är mannen att genomföra Disestablishment. Han talade på sitt karaktäristiska sätt — klart, resolut, genomtänkt, utan någon vare sig torr eller tyngande punkt i sitt anförande.»

Men tiden går. Det hörs ingenting vidare från Gladstone än hans gamla: tålamod! tålamod! Walesarna i parlamentet börja misstänka, att det förberedande lagförslaget varit bara en fälla.

Och nu springer Lloyd-George upp som en fjäder. Och striden begynner. Han tillställer Gladstone en formlig kommuniké från de walesiska riksdagsmännen, däri han påpekar Newcastle-programmets förbindelser och varnar för följderna, om inte dessa förbindelser infrias. Gladstone svarar bara, att Newcastle-programmet inte fixerat någon plan om, hur problemet skulle lösas, men det kommer ögonblickligen svar från andra sidan, som upplyser

honom om, att hittills ha de walesiska liberalerna varit partiets lojalaste grupp, men att denna lojalitet skulle i ytterlig grad hotas, om inte regeringen förband sig att inte blott ta itu med Disestablishment under nästa riksdagsperiod utan definitivt lösa hela frågan.

Därmed är Lloyd-George i full stridsställning mot den gamle trötte, 84-årige Gladstone. Denne upptäcker nu faran och söker lugna det Lloyd-Georgeska partiet med att, så fort man kan, skall frågan tas upp.

Det överläts åt Lloyd-George att inför Wales framlägga förklaringen och dess inneboende betydelse. Han gör det. Han yttrar från en folkmötestribun att: antingen skulle Welsh Disestablishment upp i underhuset nästa år eller — skulle den liberala ministären inte finnas till längre, och ett jubel höjes av hela Wales. I samma drag syns också situationen förändras till walesarnas förmån. Gladstone drar sig helt oväntat tillbaka, lord Rosebery övertar hans plats, och en framstående walesare kommer i regeringen. Allt ser med andra ord ljust ut, ja, läget hade i Wales' hela politiska historia aldrig tett sig ljusare. Men det förändras lika hastigt igen, och illusionen blir en desillusion, ty när den Roseberyska ministären framlägger sitt program, befanns Disestablishment placerat sist, eller som Lloyd-George sade: ehuru det på

Newcastleprogrammet var n:r 2, fick det nöja sig med att bli n:r 10 på regeringsprogrammet. Och när walesarna i parlamentet i sin förvirring vände sig till det liberala partiets ledare, sir William Harcourt, slog han dövörat till och svarade bara, att han ingenting kunde säga.

Men detta nöjer sig inte Lloyd-George med. Han söker genast förmå de walesiska parlamentsliberalerna att handla i enlighet med förut given försäkran att, om icke lagen framlades, neka stödja regeringen. Till sin grämelse finner han nu, att av de 31 walesiska liberalerna inte mindre än 27 svika sitt ord. Endast 3 utom honom äro hågade att ta upp kampen mot regeringen och de engelska liberalerna.

Då skyndar han till Wales och håller i Carnarvon ett stort tal dels för att förklara situationen och dels för att försvara den revolt, han skapat bland sina riksdagskolleger.

— »Just nu,» säger han, »står Wales' öde på spel. Ha vi som nation styrka nog att möta svårigheter? Vi måste lita på vår egen styrka, ty engelska folket tar oss inte på allvar.»

I Bangor säger han på ett liknande möte:

— »Det liberala partiet i England har förr i tiden bara behövt vissla, och flux skumpade vi walesare i väg, så vi kunde tappa andan i dess tjänst. Men nu är andra tider.»

Och han sammanfattar situationen sålunda:

— »Det walesiska folket äger tålamod och fördrag som inget annat. Men nu har den stunden kommit, då vi måste visa djärvhet inför svårigheterna. Hittills har Wales ur regeringsmaktens hand aldrig mottagit annat än löften. Jag erkänner, att jag inte är hågad att omsätta den växeln en gång till utom på ett villkor, att den blir inlöst, då den presenteras härnäst.»

Valmännen ställde sig som en man på Lloyd-Georges sida, och hans nästa steg blev, att jämte de tre kamraterna bland riksdagsmännen ge sig ut på en färd genom Wales för att framlägga orsakerna till revolten. Det blev ett helt korståg av denna resa, och de fyra männen hälsades i stad efter stad som nationella hjältar. Alla politiskt intresserade i Wales, även de äldre, som bekämpat Rhylresolutionen, slöto upp kring kvartetten; det hån, som de engelska liberalerna spenderade, studsade tillbaka från den walesiska enigheten, och de 27 riksdagsmännen, som kapitulerat för de engelska liberalerna, de stodo där med skammen som officerare övergivna av sina trupper.

Korståget blev en triumf, ty det resulterade däri, att regeringen beslöt oförtövat framlägga lagförslaget, och lord Rosebery förklarade i ett stort tal i Birmingham, att regeringen innan nästa val skulle ha lagen prövad i underhuset. Med anledning av detta regeringschefens löfte

skrev den segrande Lloyd-George: »Vår åtgärd har kritiserats av sådana, vilkas politiska mod slutar vid första hotelse och vilkas nationella trosvisshet inte ens når över en enda regerings livstid. Men, under det att dessa herrar kritici profeterade olyckor som följd av revolten, vad har hänt? Det kommer att kvarstå som ett omotsägligt faktum, att det var efter revolten och sedan det blivit tydligt, att den dragit Wales med sig, som premiärministern gav sina löften och försäkringar rörande Disestablishment, vilka löften de walesiska riksdagsmännen totalt misslyckats att pressa ur honom före revolten. Detta faktum utgör ett tillräckligt bevis för det kloka och berättigade i vårt handlingssätt.»

Strax efter framlades lagförslaget i underhuset av Asquith, och efter en hel dags debatt ajournerades frågan. Vid dess återupptagande ställer sig Lloyd-George i bräschen med ett stort tal. Han visar med siffror tillbaka oppositionens påstående, att engelska kyrkan i Wales skulle gå proportionsvis mer framåt än frikyrkorna. Därefter hävdar han Wales' rätt till namn, heder och värdighet av självständig nation och ger en bild av de orättfärdigheter, som detta land i långa tider måst tåla av en främmande, utländsk kyrka. Han försäkrar kammaren, »att han inte vill såra någon människa i

hennes tro och att han är övertygad om, att engelska statskyrkan haft ett välgörande inflytande på den engelska rasen. Men hans plikt är att tala som walesare om, vad denna kyrka varit för Wales, och han förklarar öppet, att den varit gemene mans fiende. Den har bedragit detta folk, vars andliga intressen varit anförtrodda i dess vård, genom att söka förkväva dess känsla av att vara en nation bland rikets övriga, och han protesterar av all kraft mot att walesiska intressen skola sättas efter engelska statskyrkans intressen, vilka intressens enda mål är att motarbeta den walesiska nationens högsta drömmar.»

Huset lyssnar, med fullsatta bänkar, dödstyst till dessa anklagelser. Och Balfour måste såsom oppositionens ledare själv fram. Han läxar upp Lloyd-George för hans skarpa och bittra anfall mot kyrkan, och den inflytelserika »Manchester Guardian» säger dagen efter i en ledande artikel, att talet »torde bli en uppenbarelse för de flesta engelsmän om det passionerade hat, som de walesiska massorna känna mot engelska statskyrkan. Denna sinnesförfattning må vara bitter och orättvis, men den finns där i fruktansvärd grad och styrka, och det är nyttigt för engelsmännen att på den punkten inte hysa några illusioner. Det må finnas skäl för att bibehålla engelska kyrkan

i Wales, men m o t ett sådant tillvägagångssätt finns under alla omständigheter det skälet, att den är för alla walesare en källa till bitterhet och harm. Som alla keltiska folk, som alla folk, vilka haft att föra en lång kamp mot att bli uppsugna av andra, har det walesiska gott minne, och dess anklagelser mot kyrkan gå i tiderna så långt tillbaka som åtta hundra år och därutöver.»

Därvid stannade Disestablishment-striden tills vidare.

§ 6.

Men den outtröttlige Lloyd-George, som nu blivit fullt övertygad om, att intet var att vänta för Wales' frihet från de engelska liberalerna, beslutar använda sig av den folkstämning, revolten skapat i Wales, och realisera en länge hyst plan, nämligen att definitivt ena Wales till ett enda stort parti. Redan i sitt första politiska ungdomstal hade han förklarat erfarenheten visa, att man icke kunde avhjälpa de svårigheter, walesiska folket arbetade med, annat än genom att bilda ett oavhängigt walesiskt parti. Han hade alltid beundrat det irländska partiets organisation, och nu söker han slå samman de två huvudavdelningarna, Nord- och Syd-Wales' liberala grupper, till en grupp, liknande den irländska. Men slentrianen

i det äldre Wales låter inte rubba sig. Då bildar han en alldeles ny grupp, »Det unga Wales», som vänder sig företrädesvis till den walesiska ungdomen.

Han reser runt landet, och rörelsen skjuter hastigt fart. I ett distrikt, där den gamla liberala valmansföreningen nästan alldeles glömts bort, läto efter ett tal av Lloyd-George över tusen personer anteckna sig, i en industribygd, där den gamla valmansföreningen inte lyckats få samman mer än sexton personer till ett parlamentsvaltal, antecknade sig genast över sju hundra personer, och på samma sätt var det över hela Wales.

Följderna visade sig lika hastigt. Mellan de gamla liberalerna och Lloyd-George uppstod öppen fiendskap. Lloyd-George utmålades som en politisk bildstormare, och även hans motivs renhet sattes i fråga! Press och folkmöten togo upp striden. På ena sidan placerade sig alla de unga, brinnande av hängivenhet för Lloyd-George, i vilken de sågo ledaren och hjälten, och inte begärande bättre än att få vara med och störta ett system, under vars bann hela nationens politiska liv tydligt vissnat i partislapphet. På andra sidan ställde sig de gamla, för vilka just partipolitiken var traditionens insegel och bandet med det förflutna.

Lloyd-George stod lugn och orädd mot dessa gamla.

— »Ämnar ni verkligen bilda ett oavhängigt walesiskt parti (Independent Welsh Party)?» intervjuades han vid denna tid av en parlamentsjournalist.

— »Ja,» svarade Lloyd-George. »Det är vår mening. 'Det unga Wales' med nationellt program. Och saken kommer att vara ett faktum efter nästa val» (1895), tillade han med sin karaktäristiska optimism.

— »Och ert program, i huvudsak?»

— »Först och främst Disestablishment. Det är själva det slagfält, på vilket vår existens som självständig nation utkämpas. Vidare Land-Reform. Så Lokalt veto och Home-rule för Wales.»

Och rörelsen tog sådan omfattning, att studenterna vid Aberystwyths universitet bildade ett »walesiskt nationellt sällskap», vars hederspresident blev Lloyd-George, som öppnade sällskapets första möte med ett stort tal, där han klarare än vid något annat tillfälle framlägger hela sin nationella livsuppfattning med dess teoretiska huvudlinjer.

— »När ni beslöto er att medarbeta i försöket att höja och förbättra tillståndet i Wales,» säger han till studenterna, »gjorde ni klokt i att ta nationalitetskänslan med som hjälp. Vid för-

söket att påverka ett samhälle i god eller ond riktning måste man nämligen först klargöra för sig, vilka de element äro, som utöva ett dominerande inflytande på dess liv och väsensart, och man står på den säkraste vetenskapliga grund, om man erkänner, att intet är djupare eller mer förblivande än rasen. Det är sant, att den mänskliga naturen är densamma överallt. Varje individ äger samma egenskaper som sin granne, men man skall finna, att naturen hos den ene betonat vissa egenskaper så starkt, att de bestämma hela hans temperament, och varje person med den minsta taktkänsla måste ta det i betraktande, om han önskar med någon framgång umgås med individen i fråga. Genom att bilda detta sällskap ha ni till fullo visat er uppskatta betydelsen av nämnda sakförhållande såsom bas för all politisk handling.

Hur, må man fråga, ställer sig detta i praktisk politik? Mitt första svar är: raskaraktären influerar om den inte absolut bestämmer ett folks sociala villkor. Se blott på jordfrågan! England har lidit fullt lika mycket som Irland och Wales av jordprisernas fall. Men varför har inte följden blivit densamma i England som i de två andra länderna? Helt enkelt emedan man i Irland och Wales måste ta hänsyn till den keltiska raskaraktären, som gett upphov till jordhungern, vilken inte existerar i England.

Det finns ingen del av England, som mer lidit av jordbruksbaissen än låt oss säga Essex. Men när en bonde där kommer underfund om, att han inte kan bruka sin jord med vinst, så ger han sig från jorden, i samma ögonblick som faktum blivit ovedersägligt klart för hans tanke. Men det är inte så i Irland och Wales. Bönderna där svälta med sina familjer för att kunna hålla sina små hem. De offra allt av denna vansinniga kärlek till jorden, som tycks vara egendomlig för den keltiska rasen.

Raskaraktären inverkar vidare på formandet av ett folks åskådningar i politik och religion. Kelten är djupt frisinnad, engelsmannen (The Teuton) är konservativ. England har stora predikanter och mäktiga religiösa organisationer. Men i Wales ha musik och dikt sen sekler varit folkets tidsfördriv, och medan i Englands stora städer 80 % av befolkningen stå utom varje religiöst föreningsliv, är motsvarande siffra för Wales bara 30 %. Allt detta influerar de politiska åskådningarna hos respektive folk.

Slutligen: patriotismen är en mäktig eggelse till osjälvisk handling, och i en tidsålder, då varje handlingsmotiv ställts till mänsklighetens förfogande, böra vi inte beröva oss en så kraftig pådrivare i det godas tjänst. Vi ha redan sett, vad den walesiska patriotismen åstadkommit. Den har under en enda generations tid för-

vandlat detta land från att i undervisningshänseende ha varit det sämst ställda i Väst-Europa till ett, vars nuvarande institutioner av statsmän citeras som mönster.

Och vad patriotism betyder som eggelse till stora handlingar, det förstå militärerna. Sir Colin Campbell plägade, då han ville ha sina skottar att storma en farlig ställning, inte vädja till deras erövrarinstinkter — som unionist-politici tro vara enda rätta uppfostran! — utan han sade helt enkelt: 'Högländare! Minns era kullar!' Och de gingo i döden under triumfrop — för att ära de kära kullarna hemma i Skottland.»

På detta och dylika tal svarade den walesiska ungdomen med entusiasm. Och då den stora engelska liberala landsföreningen 1895 för att visa sin anslutning till den Roseberyska regeringens löfte att göra den stundande riksdagen till plattform för walesiska frågans lösning, höll sitt årsmöte i Cardiff, och Lloyd-George såsom den ledande mannen i Wales blev utsedd till huvudtalare, lyckades han på de 15 minuter, som varje talare fick till sin disposition, fånga hela församlingen. »Vi önska,» sade han i en kort formel, »utveckla en nation inte av tiggare utan av män,» och det sades, att få av Englands största talare skulle kunnat prestera något bättre, vilket smickrande om-

döme drog till honom walesarnas hjärtan och gjorde honom till deras stolthet.

Men så mitt i allt detta hans arbete på Wales' uppryckning komma 1895 års nyval, och nu finner sig Lloyd-George åter mitt i den mest förbittrade valstrid. Och aldrig hade hans motståndare varit säkrare på sin seger. Tecknen voro också exceptionellt gynnsamma för dem. En betydlig del av de äldre walesiska liberalerna voro förbittrade på Lloyd-George för hans revolterande politik både i ena och andra riktningen, och högern mönstrade alla sina krafter. Till och med Lloyd-George själv motsåg denna gång ett nederlag, »men», sade han, »även om jag blir slagen, så vore det då inte så förskräckligt. Riksdagslivet är inte något så avundsvärt.»

Men knappt hade striden börjat, förrän all modlöshet var bortblåst.

— »Det kommer att bli hett den här gången,» sade han till sina trupper, »men ännu har jag inte inför utsikten av en batalj förlorat någon nattsömn, och jag är snarast glad, att högern denna gång fått en ordentlig kandidat, som jag kan slåss med. Han tillhör den gynnade klass, som anser, att allt är bra som det är, och att varje förändring måste leda till något sämre. Kyrkan tillförsäkrar honom andlig tröst på en annans bekostnad (Kristus), och det ordnar

frågan om nästa värld för honom. Och vad skulle då en förändring här på jorden tjäna till?

Jag för min del,» tillade han, »håller däremot på den säkert mycket revolutionära åsikten, att män, som arbeta och slita, på vilkas möda samhällets rikedom och makt bero, de böra åtminstone åtnjuta samma privilegier som de, vilkas hela insats är att leva på andras arbete.»

Och han påminde sina valmän om, att Balfour hade förklarat sig mot de walesiska kraven.

— »Men,» sade han, »om jag återkommer till parlamentet, så kommer jag att bli en tagg i hans sida. Jag kommer att alltid hålla Wales levande för hans medvetande, till dess han tvingas ge oss nånting, om inte annat för att få fred. Om jag stundom varit besvärlig för en liberal regering för Wales' skull, så kommer jag att bli hundra gånger värre mot en högerregering.»

Och när valutgången tillkännagavs, hade Lloyd-George segrat för tredje gången med endast 2 röster mindre än 1892. »Om han så skulle ha segrat med en enda rösts övervikt,» sade »The Manchester Guardian», »hade det varit en triumf under förhandenvarande omständigheter.» Men övervikten var 194. Och

Lloyd-George karaktäriserade betydelsen av denna sin seger med orden:

— »Den reaktionära våg, som svept över England, har krossats mot Wales' klippor. Vi ha skäl att lyckönska varandra inte bara som segrare utan även därför att vår valkrets är den enda, där den liberala majoriteten inte försvagats.»

Där visade Wales ännu en likhet med Dalarne — från valen 1914.

Men raseriet i högerlägret var vildare än någonsin. Efter valutgångens tillkännagivande i Carnarvon skyndade Lloyd-George med tåg till en annan stad för att understödja en kollega. Hans hustru följde honom till tåget, och strax som det gått, kommer den slagne högerkandidaten till stationen för att ta ett annat tåg ett par minuter senare. Han eskorterades av en massa entusiastiska men ursinniga anhängare, som, när han gått in i kupén, upptäckte mrs Lloyd-George på perrongen och rusade fram mot henne under hotfulla rop. Vilda som de voro skulle det ha kunnat gå henne illa, om inte hennes sällskap insett faran och fått in henne i godsexpeditionen, utanför vars dörr ett dubbelt led av vakter ställde sig mot de hotande angriparna. Först med ett senare tåg kunde hon återvända hem till Criccieth.

§ 7.

Omedelbart efter valen, vilka, som bekant, slutade med liberalernas nederlag och en unionistisk regerings inträde, kom det till en avgörande strid mellan Lloyd-George och hans motståndare bland de frikyrkliga liberalerna i Wales. Redan under valstriden hade en hans kollega nekat honom sitt stöd, motiverande detta med, att han ansåg Lloyd-George vara den, som i verkligheten genom sin revoltpolitik störtat Roseberyska ministären, som helt enkelt, enligt honom, tappat modet vid åsynen av, hur den mist kontrollen över sina anhängare i den obetydliga regeringsmajoriteten. Och kollegan hade tillagt:

— »Jag nekar att stödja mr Lloyd-George, såvida han inte förbinder sig att i framtiden ändra kurs.»

Härpå svarade Lloyd-George, att om han var den man, som störtat den liberala regeringen och vars närvaro i underhuset var en fara för liberalismen, så var det ytterst märkvärdigt, att han haft att kämpa en så förbittrad valstrid mot högern, medan den kritiserande kollegan i sin valkrets lämnats alldeles i fred.

Men om också Lloyd-George efter detta svar fick en tids fred, så blev den inte långvarig.

Han använde mellantiden till att söka få upp Home-rule-all-round på liberala programmet, men en grupp inom partiet omintetgjorde hans planer. Och därefter började anfallen i Wales omigen och från ett nytt håll, nämligen i en ledande frikyrkotidning. Vecka efter vecka haglade anonyma artiklar, vilka framställde honom såsom den där av fåfänga störtat en ministär och i följd därav gäckat sina landsmäns hopp åtminstone för en generation, och han liknades vid den atenske demagogen Cleon, vars hela styrka låg i tungan och som bara tänkte på egen framgång.

Angreppen väckte sensation över hela Wales, och nu visade det sig, vilken ledande plats Lloyd-George uppnått i dess politiska liv, ty den angripande tidningen spreds över hela landet i en upplaga större än den någonsin haft.

Lloyd-George nekade att ta notis om dessa »angrepp av anonyma och oansvariga skribenter». Han hade ägnat sitt liv åt att kämpa för Wales och för de walesiska frikyrkornas befrielse från engelska statskyrkans övermakt. Det var icke så förvånande, att han inför dessa angrepp miste sin tro på möjligheten att med dylika trupper nå de mål han satt sig. Ett ögonblick var han betänkt på att lämna hela politiken.

Just vid denna kritiska tid i Lloyd-Georges

politiska bana inträffar så en händelse i parlamentet, som ger denna bana dess avgörande riktning. Och som öppnar för Lloyd-George en ny och större utsikt över de mål, han som demokrat ville nå. Och därmed kommer även hans walesiska politik i ett annat läge. I hans demokratiska kamp tar nu den sociala idén överhand över den nationella och låter den nationella tjäna större syften.

Det som kallade hela Lloyd-Georges sociala patos i förgrunden och driver honom ut i hans första verkligt stora parlamentsbatalj var ett lagförslag, som den nya unionistregeringen vid 1896 års riksdags början framlade. Dess huvudsyfte var, enligt uppgift, att bringa ekonomisk lättnad åt jordbruksnäringen. Lloyd-George hade ju under sina läroår i Portmadoc haft just jordtaxeringsfrågor till huvudsaklig sysselsättning, behärskade i grund detta invecklade problem och såg nu, vart den nya lagen syftade.

Han kastar sig, rustad med hela sin praktiska kunnighet, in i underhusdebatten och visar upp inför huset, att lagförslaget, som han döper till »Lagen om lättnad för godsägarna» alls inte är ämnad att gynna bönderna utan helt andra.

— »Jag finner,» säger han, »att, om man summerar ihop de jordräntor, som uppbäras av de ministrar, vilka här föra talan för de stackars olyckliga bönderna, så komma de tack vare

denna lag att tjäna 67,000 pund per år (1 million kr. ungefär).»

— »Hur kan ni komma till dylika siffror?» frågar lagens huvudförkämpe.

— »Genom taxeringslängden,» svarar Lloyd-George. »Och jag finner, att den ärade talaren själv genom lagen skulle tjäna 700 pund per år (13,000 kr.).»

Den angripne rusar upp och förklarar, att han inte skulle komma att tjäna ett öre, och unionisterna fordra högljutt, att Lloyd-George skall ta tillbaka, men han nekar att ta tillbaka en stavelse. I stället sträcker han ut handen, pekar på regeringsbänken och säger:

— »I det ministären uppbär räntorna av sina jordegendomar, kommer den genom lagen att tjäna upp till 2½ millioner pund (41,625,000 kr.). Och allt detta är för att hjälpa de stackars bönderna. Sedan godsägarna tappat sista bloddroppen av bönderna, försöka de nu tappa skattebetalarna, som skola drivas ner i deras blodigeldamm.»

Detta tal blev för att citera hans egna ord i ett brev till brodern »den största 'träff' han lyckats uppnå under sin parlamentskarriär. 'Kammaren i jäsning, gratulationer från alla håll.'» Och han tillägger: »Det torde nog inte komma mycket i tidningarna, ty tidningsmännen ha bojkottat frågan, men oppositionen var

fulltaligt tillstädes, och Morley, Asquith och hela högen voro förtjusta.»

Denna fråga gjorde nu Lloyd-George till sin. Under hela tiden den behandlades i kammaren var han outtröttligt på valplatsen, följde noga med varje anförande och handlade i enlighet med situationen. Han betraktades, enligt en ledande tidnings ord, som »oppositionens oofficielle ledare». Man slog vad på pressläktaren, att han inte skulle kunna hålla ut, till dess lagen var slutbehandlad. Hans kolleger beundrade honom. En av dem beskrev honom på följande sätt: »Mr Lloyd-George påminner mig om den roande beskrivning mr Stead gett av den lilla råtta, som gjorde hans nätter till en tortyr, då han satt i Halowayfängelset. I samma stund talmannen lämnat sin plats, börjar mr Lloyd-George sitt arbete, och han håller på och gnager, nack, nack, nack, hela långa natten med en ihärdighet och en kritisk fyndighet, som kunna driva den mest långmodige minister till förtvivlan. Och om han någon gång råkar fast — men det händer inte ofta — så ser han så barnamild ut, att ingen människa kan ha hjärta att säga ett hårt ord åt honom.»

Och hans taktik var att trötta ut motståndarna. »Det är sättet att vinna spelet,» skrev han, och denna hans första stora parlamentsstrids final kom att kasta ett hjältesken över

honom. När han såg, att han trots all möda icke skulle lyckas stoppa lagen, beslöt han efter alla dessa långa nattplena att utmana talmannen. Lagförslagets förkämpe framställde nämligen förslag om omröstning för att hänsynslöst få slut på motståndet och lagen igenom. Detta var klockan fyra på morgonen. Men Lloyd-George jämte en walesare och tre irländare nekade att lämna kammaren, som fordrades för omröstningen. Nu måste enligt parlamentsförordningen kammaren utrymmas vid sådant tillfälle. Men när de fem opponenterna nekade, sändes talmannen efter, kom, intog sin plats likt en skolmagister med sitt björkris och frågade mr Lloyd-George, såsom talman för de andra, om han framhärdade i att ej vilja lämna kammaren.

— »Jag nekar att gå,» svarade Lloyd-George, »som en protest mot regeringens sätt att avsluta debatten, innan frågan blivit vederbörligen slutdiskuterad.»

Då uppträdde Balfour och föreslog, att de fem opponenterna skulle suspenderas från riksdagen på en vecka; och så skedde, varpå Lloyd-George direkt reste till sin walesiska valkrets, där han kringjublades som en segrare.

Med denna kampanj vann Lloyd-George en ställning inom det liberala partiet i England. Det framgick av en rad vittnesbörd. Det var

visserligen sant, att han inte direkt störtat den Roseberyska ministären, men det kunde å andra sidan inte förnekas, att han genom sin walesiska revolt undergrävt dess styrka. Han hade sålunda inga skäl att vänta sig några speciella sympatier av vare sig lord Rosebery eller sir William Harcourt. Men han hade nu så tydligt visat, vad han dög till i oppositionens leder och vad han i framtiden kunde komma att betyda, att dessa båda ledare för de engelska liberalerna ansågo det klokt att söka vinna honom över från Wales till England. Detta hade till följd, att sir William Harcourt vid jordtaxeringslagens tredje läsning i underhuset under loppet av sitt stora tal ägnade Lloyd-George en personlig komplimang »för hans eminenta förtjänster i striderna om denna lag». Något som ytterligt sällan förekommer i underhusets vanor.

Härmed börjar i själva verket Lloyd-Georges karriär i England. »Westminster Gazette» skriver dagen efter Harcourts tal, att lovorden voro väl förtjänta. »Det är frågan,» tillfogar tidningen, »om någonsin en enskild riksdagsman gjort sitt parti en större tjänst i parlamentet. Mr Lloyd-George började denna riksdag omgiven av en viss misstänksamhet från majoriteten av det liberala partiet, men det har allmänt erkänts numera, att inga ord kunna

vara nog starka att prisa, vad han under denna riksdags lopp uträttat.» Och »Daily Mail» tillägger: »Mr Lloyd-George har nu lämnat Wales bakom sig och angriper regeringen på alla områden av dess verksamhet.»

Men inte nog med att han på detta sätt erkändes officiellt av liberala partiets ledning och av pressen, han knöts även i det privata till de ledande liberalerna. Den i skomakarens hem i Llanystumdwy uppfostrade gossen blev nu en ärad gäst i lord Roseberys hus, dit han inbjöds att med f. d. ministrar planlägga liberalernas nya program, och sir William Harcourt yttrade om honom, att »han i sitt lillfinger hade mer parlamentarisk förmåga än alla skotska underhusledamöter tillsammans» samt uppmanade honom privat att bereda sig på en ansvarsfull plats i nästa liberala ministär.

— »Ni är,» sade den gamle liberale ledaren, »en alltför begåvad man att plottra bort era gåvor som politisk 'vilde'. Ni är född till vida större uppgifter.»

Lloyd-George var sålunda nu inne på ett verksamhetsfält, som omfattade mera än det lilla Wales. Det omfattade hela England, där han hädanefter skulle göra sin insats i den stora sociala kampen, och bland annat även skydda och understödja Wales.

§ 8.

Han börjar genast visa, åt vad håll hans politik skulle gå. I norra delarna av Wales hade just i detta drag det stora »London and North-Western Railway Company» avskedat ett antal walesiska arbetare, emedan de inte behärskade engelska språket. Det var enda anledningen. Hela Wales, både stad och land, hade protesterat mot detta behandlingssätt, men förgäves, ty såväl bolagets chefer som aktieägare stödde de tjänstemän, vilka företagit avskedandena.

Lloyd-George tar då upp frågan i underhuset. Det var något fullständigt nytt i dess historia. Aldrig förut hade parlamentet uppmanats att gå emellan i en strid mellan arbetsgivare och arbetare, och Lloyd-Georges resoluta uppträdande kom den engelska fackföreningsrörelsens främste ledare i underhuset, John Burns, att entusiastiskt utropa: »Detta är en stor dag för det mänskliga arbetet.» Och Lloyd-George karaktäriserar själv sin åtgärd med orden: »Intet ont i att visa, att nationalism är något mer, något omedelbarare och något påtagligare än bara ideal.»

Han kände sig, med andra ord, numera som en verkligheternas man, vilket även framlyser däri, att han vid behandlingen av olika frågor

från och med denna tid först och främst ser till deras praktiska betydelse, samt företrädesvis intresserar sig för omedelbara sociala behov. Samt för rikspolitiken. Och det är nu för honom en övergångstid med förpoststrider på olika fronter, av vilka ett par här skola beröras.

Vid denna tid började tullvännerna, de chamberlainska protektionisterna, viska så smått om att gå till angrepp på Englands gamla frihandel. Detta kände man till i underhuset, men sade ingenting tills vidare. Lloyd-George hade emellertid knappt börjat sitt nya politiska skede, förrän han nu, 1896, under behandlingen av budgeten gav sig in på frågan och sätter ett krokben för försöken. Han är och har alltid förblivit klar frihandlare. Nu yrkar han ironiskt, att te, som vuxit inom brittiska rikets gränser, var det vara ville, skulle fritagas från all tull. Följden i praktiskt avseende av den föreslagna åtgärden, säger han, skulle bli, att te från Indien och Ceylon befriades från beskattning, och han hävdade, att England hade skyldighet att uppmuntra dessa icke självstyrande delar av imperiet snarare än de självstyrande, som med användande av detta prerogativ hade lagt tull på varor exporterade från moderlandet.

— »Det har pratats en hel del om ett 'Bri-

tish Zollverein' med mål att uppmuntra engelsk handel i alla delar av världen,» sade han, »men här är ju ett tillfälle att göra en praktisk början. Det är lätt att hålla tal på tal om den här slags saker, »tillade han med en blink åt unionisternas håll, »men vad tjäna de till, om man inte begagnar sig av tillfällena att föra ut idéerna i praktiken?»

Avsikten med förslaget var helt enkelt att störta de ansatser, som i budgeten gjorts av protektionisterna, och dessa visste inte riktigt, hur de skulle uppfatta Lloyd-Georges ord.

— »Det är egendomligt,» sade deras finansminister, »att ett dylikt krav kommit från oppositionen, där protektionism hittills alltid beskrivits som en reaktionär åtgärd.»

Och han såg sig tvungen att uppskjuta saken, till hela husets och isynnerhet liberalernas stora munterhet. Lloyd-George hade helt enkelt spelat tullvännerna ett spratt. För första gången men inte för sista.

Men vid slutet av denna riksdag är också Lloyd-George utpumpad. Nu reser han för första gången i sitt liv utom England, nämligen till Argentina, där han studerar en walesisk kolonis liv.

Hemkommen kastar han sig vid 1897 års riksdag åter med liv och lust in i striden, som nu huvudsakligen rör engelska skolväsendet. Och

alltjämt är det den praktiska synpunkten, som hos honom tränger i förgrunden. Regeringen och dess anhängare, som ville stärka kyrkans makt i undervisningen, klagade över att, som det var ställt, blev religionsundervisningen inte tillräcklig.

— »Vad menas med tillräcklig religionsundervisning?» frågade Lloyd-George milt. »Är det den, som utvecklar barnets karaktär, eller den, som tillgodoser en sekts intressen?»

Så vänder han sig mot regeringens anhängare, som fordrat dogmatik.

— »Vad menas med en dogm?» frågar han.

— »Fädernas religion!» svarar en röst ur kammaren.

— »Vad hör jag!» utropar han. »Fädernas religion! Är det den avgörande synpunkten på skolundervisningen i Wales, där nio tiondelar av lärjungarna i kyrkoskolorna äro barn till frikyrkliga föräldrar?»

Pang! Där stod regeringen.

— »Nej,» säger Lloyd-George, »om med tillräcklig religionsundervisning menas, att, i den subtilaste av vetenskaper, olösta frågor, som debatteras av världens väldigaste intelligenser, skola underställas ett omoget barns omdöme, ett barn, som inte kan fatta ens det enklaste aritmetiska problem — om det menas, så ge dylikt åt dem, som äro i stånd att fatta det. Men

den sortens undervisning kräva vi inte här i England. Lär barnen historiska fakta, läs skriften med dem, disciplinera deras förstånd och öva deras moraliska urskillningsförmåga, och när de så skola en dag avgöra de stora religiösa frågorna för eget behov, då skola de också vara i stånd att välja de dogmer, som bäst lämpa sig att befordra deras speciella väsens utveckling.»

Och på dessa klara grunder angriper han prästernas självskrivna rätt att regera över undervisningen samt utpekar helt andra vägar. — »Den omständigheten, att en person är präst,» säger han, »är inte nödvändigtvis ett tillräckligt skäl, för att han skall bestämma över en skola. Präster äro som regel inte vidare kapabla administratörer. *De äro inte män av denna världen — inte affärsmän.*»

Och därför yrkar Lloyd-George kraftigt, att prästerna i skolstyrelsen skola biträdas av män, som veta något om affärsmetoder och som ha *begrepp om människonaturen.* Ty, säger han, så länge prästerna ensamma få regera, så säger det sig själv, att lärarens kompetens döms efter annat än förmågan att undervisa.

Från dessa olika områden av praktiskt liv går han så vid liberala landsföreningens stora årsmöte i Leicester 1898 rakt på den stora

principfrågan i modern engelsk politik, den han sysslat med sen ungdomen för Wales' och som han nu upptar för hela Englands räkning och som skall bli hans livsfråga: godsägarväldet, jordfrågan, lordernas makt, överhusets ställning till det moderna samhället, och håller ett stort tal med anledning av den på programmet upptagna punkten om en valreform. Han konstaterar först, att den gamla goda läran om »förtroende för folket» ännu icke fullständigt kommit till praktisk omsättning i engelska lagen och fortsätter sen:

— »I detta land ge vi en röst åt den ene personen, trettio röster åt den andre, men jag har ännu inte varit i stånd att upptäcka, enligt vilken princip vi göra denna orättvisa fördelning. Vi ge en röst eller förmodligen ingen röst alls åt den man, som styr plogen, medan vi ge tio röster åt den, som styr ett hundkoppel. Vi ge en röst eller ingen åt den man, som sår, medan vi ge tio röster åt den, som varken sår eller skördar, endast äter. Det är att ge en röst till den flitiga myran och tio till den glupska syrsan. Det förefaller mig, som om vi, ifall vi skola beröva någon hans röster, borde börja med den, som inte på minsta sätt bidrar till landets rikedom och välstånd. Han arbetar inte. Låt honom då inte rösta heller! Men vi få inte beröva dem deras röster, som

arbeta hårt och riskera liv, hälsa och bekvämlighet för att öka landets blomstring. Det är inte jorden utan folkets själ, vi vilja se representerad i underhuset (not the soil, but the soul of the people). Och,» tillägger han ironiskt, »ha inte drönarna sin egen kammare helt och hållet för sig själva, vilken de skydda så svartsjukt, som vore det en fasanpark.»

Han erkänner sig aldrig ha förstått, hur överhuset skulle kunnat bli så »kärt» för ett folk, mer berömt än något annat för sunt förnuft. Han åtar sig, säger han, att bland stenarbetarna i Wales få ihop ett mycket bättre och dugligare överhus än det existerande, som är en samling stackare och ett brott mot landets institutioner.

Där börja nu redan de tongångar, som tio år senare skulle ha ökat till full storm för lordernas välde.

Så dör gamle Gladstone i maj 1898. Därmed är det, som om en lång epok i Englands historia nått sitt slut. Home-rule är störtad, Gladstones stora tanke, för att aldrig mer återkomma på samma linje, Chamberlain är landets ledande man och drömmer om det engelska världsväldet, och Lloyd-George har ännu icke hunnit fram till sin kommandoplats i styrelse och allmän opinion. Han skriver och skildrar den döde under honnör på ett sätt, som belyser

båda. Han kallar honom en av alla tiders största män och ger först en allmän bild av »The Grand Old man».

— »Hans vältalighet,» säger han, »var oberoende av orden. Den var av samma art som den trådlösa telegrafien. De elektriska vågor, som träffade åhörarna, behövde inte ordens hjälp. Detta slog mig starkt, redan första gången jag hörde honom, år 1884. Han kämpade då för rösträtten. Framlidne mr Cecil Raikes — ingen favorit hos mr Gladstone — hade reserverat sig. Hans tal var sådant, att det måste såra en natur, så känslig som mr Gladstones för varje skymt av oärlighet i diskussionen. Mr Gladstone fick höra, att om regeringen varit ärlig och uppriktig i sin önskan att råda bot på det nuvarande systemets brister, så skulle den utan invändning ha accepterat de konservativas förslag. Talet väckte mr Gladstones vrede i en för mig oförklarlig grad. Hans svar var våldsamt. Han bokstavligen piskade upp mr Raikes. Och ändock var det inte så mycket vad han sade, som slog mig. Jag läste talet nästa morgon i tidningarna, och om jag inte hört det, skulle jag aldrig trott det ha framkallat någon särskild effekt. Men i själva verket skapade det fullkomlig sensation i det ögonblick det framfördes. Detta berodde på framförandets magiska kraft. Han spelade på de två orden 'ärlig' och

'uppriktig', upprepade dem ideligen med en oändlighet av olika tonfall i sin röst, som alla prisgåvo kritikern åt föraktet och löjet och kom honom att krypa ihop. Han stack med fingret åt hans håll som med en värjklinga. Jag kommer mycket väl ihåg den generade tystnad, som låg över Toryplatserna vid talets slut. Det var, som om man träffats av en rad urladdningar från ett starkt elektriskt batteri. Denna händelse förklarade för mig, hur det kom sig, att mr Gladstone hade sådan makt över alla, som råkade inom hans talarkonsts trollkrets.»

Därefter ger han en skildring av den stora striden i underhuset om Home-rule mellan den åldrade, trötte Gladstone och Chamberlain.

— »Mr Gladstones kamp för Home-rule i underhuset år 1893,» säger han, »anses som det kanske största prov, som getts i någon riksförsamling på parlamentarisk skicklighet och uthållighet. Det första, varje besökande i parlamentet gjorde under dessa stora debatter, var att kasta en undersökande blick åt regeringsplatserna för att beskåda den man, vars dialektiska omotståndlighet var den tidens stora under. Hur besviken måste han inte ha känt sig vid anblicken av en hopfallen och nersjunken gestalt tydligen i sista stadiet av ålderdomssvaghet. Inte en rörelse i det bleka och utsläpade ansiktet, som antydde medvetande

om omgivningen, medan debatten tragglade sig mödosamt fram. Slutligen reste sig en livlig, elegant figur från en av de bakre platserna och började med klar stämma en sofistisk kritik av lagförslaget. Talet var ett enda hån, alltid mer eller mindre direkt riktat mot lagförslagets upphovsman. Under några minuter visade den tillbakalutade gestalten på regeringsbänken ändå inget intresse för omgivningen. Men så lyckades med ens en gliring, vassare än de föregående och avlevererad med vinande våldsamhet, åstadkomma en förändring. En ryckning av vrede for över de tärda dragen, ögonen öppnades, ett stycke papper kom blixtsnabbt fram, en anteckning kastades ner, och den nyss slumrande statsmannen var vaken och uppmärksam. Det var tydligt, att nu passerade inte ett ord av det vassa anförandet obeaktat. I samma ögonblick mr Chamberlain satte sig under sina anhängares handklappningar, sprang föremålet för de bitande tillmälena upp med en lätthet, som slog den oinvigde med häpnad. Den skrumpna gestalten var på en gång förvandlad. Axlarna tillbakakastade, bröstet vidgat av lidelsefull kraft, ögonen sprutande eld, och där stod en atlet, färdig till strid på vilken arena som helst. Att beskriva talet överstiger mina krafter. Rösten var sonor och klar som en klockas genomträngande klang och med ton-

fall, som påminde i rikedom och djup om bränningarnas dån mot stranden. Jag har aldrig hört den röstens like. Det rörliga ansiktet, där varje muskel tycktes övad att uttrycka varje minsta skiftning i den subtilaste hänsyftning; utförandet, oöverträffat i behärskning, skönhet och kraft, allt detta lever i mitt minne men undandrar sig skildring. Hela hans väldiga vältalighet var med alla hjälpmedel i verksamhet för att förvirra och krossa den obeveklige motståndaren. Ingen som såg honom kan glömma den oefterlikneliga komiken i de gester, han ackompanjerade sina ord med, då han hänsyftade på de oräkneliga citaten i mr Chamberlains tal, dessa citat, som denne alltid hade till hands. Vän och fiende vredo sig i samma skratt, när han hånfullt slog på rockskörten och sade: 'Ack, men det är sant, han har ju ett citat i fickan!' Sen kom hans gäckande hån, då han förlöjligade motståndarens fordran att ha monopol på konsekvens. Jag minns, att det tal, jag speciellt kommer ihåg, hölls under middagsrasten. Men inte en lämnade sin plats, förrän talaren satt sig. Då ajournerades sammanträdet av talmannen, och riksdagsmännen skyndade i livliga grupper till matsalarna för att resonera om »The Old Man's» senaste oratoriska mästerstycke. Jag satt bredvid en framstående ung högerman, som var totalt fångad

av den gamles prestation. Vad som särskilt slagit honom var själva framförandet. Han hade, sade han, sett de främsta levande skådespelarna i Europa och Amerika, och han ansåg, att både vad de tragiska och de komiska beträffade, så överglänste mr Gladstone dem allesammans.»

Det är, som om med Gladstones död de gamla liberala ledarna tappat själva marken under sig.

Samma år, som Gladstone dör, avgå nämligen både sir William Harcourt och mr John Morley från sina ledande platser i partiet, och i samma drag dör den officiellt ledande mannen för Wales.

Lloyd-George har nu tillfälle att rycka fram. Han erbjuds ordförandeskapet i den walesiska riksdagsgruppen. Men han avslår. Den nye liberale ledaren, sir Henry Campbell-Bannerman, önskade honom på en framskjuten plats i den liberala ledningen. Han avslog igen. Han ville vara absolut fri.

På ett stort möte framlade han sina synpunkter och skildrade ställningen bland Englands liberaler så, att partiet nu befann sig i en ruggningstid. Han sade sig förmoda, att politiska partier liksom fåglarna måste genomgå dylika perioder, men han gladde sig åt, att

man hade tre år på sig till nyvalen, så att partiet till dess skulle vara färdigt med proceduren.

Hans egen ställning tolkade en gammal farmare i Wales aftonen av den dag, då Wales' officielle ledare begravts. Han vände sig till Lloyd-George och sade:

— »Ni och han voro våra två hjältar. Hädanefter får ni fylla platsen ensam.»

Och 1899, då parlamentet, det sista före boerkriget, öppnades, hände det, att Balfour vid en middag med några meningsfränder kastade fram frågan om vilka den kommande oppositionens ledare skulle bli. Namn efter namn framdrogs, Balfour lyssnade tåligt, men när listan var slut, skakade han allvarligt på huvut och sade:

— »Ni ha glömt den mest lovande av allesammans. Enligt min åsikt är den kommande mannen på andra sidan den där unge Lloyd-George.»

Under denna riksdag satt Lloyd-George i ålderdomspensioneringskommittén. Ålderdomspensioneringen var för Chamberlain, vad Home-rule varit för Gladstone. Han utpekade från första stund Lloyd-George som den mest framstående och skicklige av kommitténs sjutton medlemmar. Och han inbjöd honom till sitt privata rum för att genomdiskutera frågan. Lloyd-George accepterade, och Chamberlain

visade honom, talande nog, det förtroendet att lämna honom utkastet till hela planen, uppgjort av hans egen hand.

— »Jag ger er mitt eget exemplar,» sade han, »och i själva verket det enda, som existerar.»

Några månader senare bröt boerkriget ut, och Lloyd-Georges öde skulle därmed för all framtid avgöras, under strid på liv och död mot krigets upphovsman.

Och det var just Chamberlain.

§ 9.

De första förebuden till kriget funno Lloyd-George fjärran från England. Han hade efter 1899 års riksdags slut gjort en resa till de engelska besittningarna i Kanada och besett rikets väldiga rikedomar därborta på andra sidan Atlanten. Till en intervjuare i Toronto yttrade han sig om dessa rikedomar på följande sätt, som målar hans växande blick.

— »Vi ha ju alla reda på,» sade han, »genom kartan, att Kanada är ett stort land, men vi visste inte, att de odlade delarna voro så stora. Inte endast de veteproducerande områdena i Manitoba och i nordvästra distrikten ha förvånat mig genom sin rikedom utan även den rika mineraltillgången i Brittiska Kolumbia, som ju tyckes obegränsad. Min enda anmärkning är

den, att landet inte gjort nog reklam för sig. Kanadas möjligheter ha slagit mig som omätliga. Allt, som kan göra ett land stort, finns för handen. Vete, boskap, guld, silver, järn, koppar, fisk, stora floder och outtömlig vattenkraft, allt i överflöd. Ingenting fattas mer än företagsamhet och initiativ. Kanadensarna ha inte gjort nog reklam för sig. I österns basarer säljer den handelsmannen mest, som skriker högst, oberoende av varornas kvalité. Kanadas röst har drunknat i amerikanarnas skrik, och Amerika har följaktligen dragit till sig handel, som Kanada med samma framgång skulle kunnat uppta.»

Medan Lloyd-George så är därute och studerar dessa de stora möjligheternas land, börjar horisonten mulna över England. Den 18 september skriver han från Brittiska Kolumbia hem till brodern: »Nyheterna från Transvaal hota att kasta om mina planer. Krig betyder, att parlamentet måste sammankallas, och kriget syns nu oundvikligt. Utsikten härtill fyller mig med en djup känsla av avsky. Om jag vågar, kommer jag att protestera med all kraft, jag kan driva upp, mot detta brott, som begås i den mänskliga frihetens namn.»

Därmed åsyftar han den nominella krigsorsak, som åberopades, nämligen att de i Transvaal och Oranjefristaten inflyttade kolo-

nisterna, de s. k. uitlanders, vilka till övervägande del voro av brittisk nationalitet, från boernas sida nekats medborgarrätt i landet, vilket det chamberlainska England tagit till förevändning för att uppträda som beskyddare och stödjare av deras »frihetskamp» mot boerrepubliken.

Häremot, d. v. s. dels mot påståendet att Englands ingripande skedde i frihetens intresse och dels mot själva kriget i och för sig reste sig Lloyd-George med varje nervtråd i sitt väsen. Och det predestinerade honom att bli den främste förkämpen för den rörelse i England, som bestämt opponerade mot boerkriget.

Att han också blev det var endast en logisk och naturlig följd av hela hans föregående liv alltifrån den tidigaste barndomen med dess intryck och från uppväxttiden med dess idévärld; det var lika naturligt, att han måste av all kraft kämpa mot boerkriget, som att han femton år senare på precis samma grunder måste bli Englands verklige ledare ut i världskriget. Han försvarade i båda fallen den, han ansåg direkt angripen. Och mot kriget.

Hans avsky för kriget härflöt ur barndomens religiösa uppfostran. Från yngsta år hade han i skomakarens hem i Llanystumdwy lärts betrakta krig som något avskyvärt och fullständigt stridande mot den kristna

läran. Hela hans instinkt reste sig däremot, och det första tal, han hållit offentligt i Portmadocs diskussionsklubb, år 1882 som 19-årigt advokatbiträde, var ju riktat mot fälttåget i Egypten. Men synpunkten på kriget hade dock förändrats något med åren hos honom. Han hade med sin växande praktiska livssyn alltmer kommit att fördöma det ur social och ekonomisk synpunkt. Och detta framkommer tydligt och klart i de tal, som han håller kort efter krigets utbrott, då han skyndat hem till England.

— »Ges det någon period,» säger han, »i Englands eller något annat lands historia, då sociala reformer utförts under pågående krig? Varje lands historia visar motsatsen. Under franska revolutionen höjdes ett rop i Frankrike att gå i krig mot Preussen, England, Österrike och Italien. 'Nej,' sade Robespierre, 'i samma ögonblick ni börja krig, är det slut med alla reformer!' Frankrike nekade att lyssna till honom och gick ut i krig med följd att de reformer, som framtvingats av revolutionen, till stor del omintetgjordes. Och här stå vi,» utropade han nu, »världens största civiliserade makt, engagerade i det största militära företag, vi nånsin gett oss in i! Man skulle väl vänta sig någon storartad tjänst åt mänskligheten som följd av den största civiliserade

nationens största ansträngning? Vad skulle det vara? Jag har förgäves sökt efter den. Det skulle väl i så fall vara, som man sagt, att vi skulle öka guldgruveägarnas profit med tre eller fyra millioner pund per år. Men kriget kostar oss bara i pengar 8 millioner pund (cirka 150 millioner kronor) per månad. Varje kanonskott kostar lika mycket som pension åt två män under ett helt år. Ett slag kostade 50,000 pund (900,000 kronor cirka) i kanonskott. De pengar, som skulle byggt hus åt hundratusenden av våra landsmän, ha gått åt att gräva gravar i Sydafrika.»

Denna hans sociala syn på kriget kompletterades av den nationella. Det var ett krig mot en liten nation. Nu var, som påpekats, just nationalitetsprincipen själva väsensgrunden hos Lloyd-George. Hans första tal från den politiska folkmötesplattformen hade hävdat denna princip, och som nationalist och taleman för Wales hade han kommit in i parlamentet. Han delade Mazzinis åsikt, att »Gud skrivit ett ord av sin tanke på varje folks vagga». I tal efter tal hade han alltfrån ungdomen hävdat, att små nationer i särskild grad voro under försynens vård. »Om ni studerar historien,» yttrade han så vid ett tillfälle, »skall ni finna, att de små nationerna alltid varit de käril, i vilka försynen lyft sitt ädlaste vin till mänsk-

lighetens läppar.» Därför hade han alltid öppet tillstått sin tro på de små nationernas helgade karaktär, och i ett tal i underhuset framställde han en gång sin uppfattning i följande suggestiva form: »För två tusen år sen kom det romerska kejsardömet med sina legioner och erövrade den del av Carnarvonshire, där min valkrets är belägen. De byggde murar och fästen och förbjödo det walesiska språket. Här om dagen kom jag att betrakta ruinerna av dessa murar. I deras skugga lekte barnen, och jag kunde höra dem tala med oförminskad kraft den erövrade nationens förbjudna språk. Tätt intill var en skola, där det undervisades i de romerska erövrarnas språk, men det lärda man som d ö t t.»

Och dessa båda ideal, det sociala och det nationella, sammanflöto till den demokratiska uppfattningen av hela boerkriget.

— »Vi må,» sade han om sig och sina anhängare, »ha absolut rätt eller absolut orätt, det skall tiden avgöra. Men glöm inte en sak: tiden har visat, att de flesta krig, som detta land engagerats i, varit misstag ur folklig synpunkt. Och var åtminstone så goda att tro oss, då vi säga, att våra motiv äro ärliga och att vi äro lika aktningsvärda i vår önskan att handla till Englands bästa som de, vilka stödja kriget.»

Detta var i korthet de ledande idéerna i Lloyd-Georges opposition mot boerkriget.

Och redan i november 1899 eller en månad efter krigsutbrottet är han i full batalj. Han har vid sin hemkomst från Kanada funnit hela liberala partiet i förvirrat tillstånd. Ingen av dess ledare har vågat höja sin röst mot kriget, krigsfebern har redan kommit folket i blodet; och i stället för att ingripa häremot förhålla sig de liberala ledarna antingen dödsstilla eller — stödja Chamberlain. Lord Rosebery, mr Asquith, sir Edward Grey och de andra, alla voro de lika fientliga mot tanken på att arbeta för fred som någonsin lord Salisbury eller Balfour, medan den officielle ledaren, sir Henry Campbell-Bannerman, visste varken ut eller in.

Men Lloyd-George var en annan andas man. Han satte ögonblickligen, utan att töva en sekund, i gång med att dra de walesiska och engelska frikyrkoskarorna med sig och väcka deras samvete. Situationen var, kan man säga, så gott som förtvivlad. Många av frikyrkoledarna voro vunna för kriget, inte ens Wales hade undgått smittan, ja, till och med Lloyd-Georges egen valkrets var infekterad, och många av hans mest energiska anhängare, ledande män i valkommittéer o. d., voro inte bara ytligt smittade utan i klorna på den allmänna febern. Varje skymt av politisk beräk-

ning sade honom alltså i form av vänners råd, av faran att mista sin växande popularitet, i skepnad av snart sagt vanligt sunt förnuft att — tiga.

Men han tiger icke. Tvärtom företar han ett nytt stort korståg, nu inte bara genom Wales som förra gången, utan genom hela England från ena hörnet till det andra, begynnande i underhuset! Och han blir ögonblickligen över hela landet föremål för allmän skymf och smälek, skottavla för alla politiska gyckelmakares hån och för högerns frenetiska anfall. Insinuationer av de mest hänsynslösa slag regnade över honom, men han kämpade okuvligt fram till det mål han satt sig — att väcka det nationella samvetet.

Det första talet håller han i Wales under publikens upphetsade stämning.

— »Varför bekämpar jag kriget?» började han. »Därför,» ropar han, »att jag är liberal och följaktligen hatar och avskyr allt vad krig heter och därför att jag vet, att ingenting fördröjer utvecklingen så som krig. Jag har kommit till den slutsatsen, att jag vore en kruka inför Gud och människor, om jag inte vid första tillfälle höjde min röst till protest mot, vad jag anser vara ett nidingsdåd. Och här gör jag det i kväll,» ropade han med flammande blickar

och upplyfta händer, »även om jag i morgon skall lämna denna stad utan en vän.»

Så framlägger han sin syn på hela den sydafrikanska frågan och förklarar, att kriget alls icke varit oundvikligt.

— »De flesta av oss,» säger han öppet, »äro helt enkelt av den meningen, att Krüger var en gammal tjurskallig högerman, och alla våra sympatier voro på andra sidan — jag menar hos det unga liberala partiet i Transvaal, hos Botha och Joubert, som alltid opponerat mot Krüger, samt hos Schalk-Burger och Delarey. Om vi bara väntat en tid, skulle framstegspartiet ha segrat i Transvaal och hela frågan ha uppgjorts i godo.»

Och till sist riktar han en harmsen protest mot anklagelserna för förräderi, som man gjort, därför att han vågot opponera mot det orättfärdiga kriget.

— »Är då varje politiker, som under gången av ett krig vågar opponera, en förrädare?» frågar han. »I så fall var Chatham en förrädare, och Burke och Fox och på senare tider Cobden och Bright och till och med mr Chamberlain — allesammans!»

Att märka är, att han aldrig riktade sina hugg mot dem, som voro ute i kriget. »Jag är inte expert på det militära området,» sade han, »och jag har alltid ansett det orätt att kritisera

män, som riskera sitt liv under uppfyllandet av sina plikter, om man icke för fosterlandets trygghet eller heder tvingas göra det.»

Desto mer kämpade han i parlamentet.

Egentligen hade han beslutit tiga där tills vidare, men Chamberlains försvar för kriget blev honom för starkt. Han uppträder med ett stort tal och anklagade öppet denne krigets ledande ande för att medvetet och skamlöst ha framställt i en fullständigt falsk dager de medgivanden, som boerna varit villiga göra. Han läser upp för underhuset villkoren i »The Transvaal Act» och påpekar, att villkoren och svårigheterna med avseende å medborgarrätt voro mycket större i England än i Transvaal. Han fördömer engelska regeringens redobogenhet att gå i krig för »uitlanders'» medborgarrätt i Transvaal, av vilka uitlanders, tillägger han ironiskt, »många inte ens äro födda här i landet».

— »Vi slåss för full medborgarrätt,» säger han, »och för hederlig och ärlig administration i Transvaal, och den som gör det är en regering, som har slungat ut 3 millioner pund (uppåt 60 millioner kr.) i valrörelsen bland sina valmän och som stöder sig på en kammare, rekryterad bland godsägare med hundratusentals pund i inkomster, och till vilken kammare ingen brittisk undersåte ens har rösträtt.»

Han blir inbjuden att tala till studenterna i

Oxford, i Palmerston Club, vilket visar omfånget av hans anseende, och han skyndar att hörsamma kallelsen. Just vid denna tidpunkt söker nämligen lord Rosebery tillsammans med andra framskjutna liberaler att inympa den chamberlainska imperialismen i nationens allmänpolitiska känsloliv, och nu beslutar Lloyd-George att varna liberalerna från talartribunen i Oxford, varna för vad han kallar »denna Disraëlitiska imperialism». Landet, säger han i inledningen av talet, lider av en överdriven dos imperialism, och den största tjänst, det liberala partiet kunde göra det, vore att ge det som motgift en sats av de sunda idéer, som härstammade från Fox, Cobden, Bright och Gladstone.

— »I ett avseende,» säger han, »ha vi haft tur. Den aggressiva imperialismen, som under de senaste åren behärskat våra statsmän, har bara skaffat oss krig med en liten stat i Sydafrika och inte en kamp med ett stort europeiskt välde. Det mest beklagliga i hela läget är, att Europas liberaler måst överge oss. Det var en tid,» fortsätter han, »då de sågo upp till England som ledaren och hjälparen, men nu ha de med sorg i hjärtat vänt sig bort från det land, som en gång för dem var den stora förebilden i frihet. En tidning på kontinenten har nyligen klagat över — och med tydlig ärlighet i tonen

— den förändring, som ägt rum i Englands politik. Det land, som skyddade Portugal mot rovgiriga despoter på europeiska fastlandet, det land, som varit en fristad för landsflyktiga patrioter från alla världens hörn, det landet uppbjuder nu alla sina krafter för att, då det icke lyckats med list, åtminstone lyckas med makt och våld krossa två små fria republiker i Sydafrika. Är det något att avundas häri för liberalerna på europeiska fastlandet? Om de yttra sig i tonfall av vrede, så beror det på, att deras indignation är ökad av förtvivlan över att deras ideal visat sig falskt.

Lord Rosebery har summerat ihop våra förluster i detta krig, men den största har han förbigått. Mycket skola vi förlora, många millioner, många bärare av lysande namn, men det är något oändligt mycket dyrbarare för varje älskare av England, som vi skola förlora, och det är vårt anseende för att vara ett hopp och ett skydd för de svaga och förtryckta i alla länder, vilket en gång var den klaraste ädelstenen i Englands ära. Jag har noga genomläst lord Roseberys tal, men jag har inte kunnat se, att den förlusten blivit med ett ord omnämnd.

Lord Rosebery vill reparera de skador, vårt anseende lidit. Vad ha vi? Enligt honom. Transportmöjligheter som intet annat land. En makalös flotta. Mer kapital än någon annan

nation. Och — fastän han talade med en viss svårighet på den punkten — en god nationalkaraktär. Men dessa lord Roseberys synpunkter äro inte ens originella. Jag drar mig till minnes, att den nya imperialismens store skald (Kipling) uttryckt dem i dessa odödliga rader:

We've got the ships,
We've got the men,
We've got the money, too.

Men musikkaféskrän blir inte statsklok politik endast genom det enkla tricket att i stället för 'money' sätta ordet 'kapital' och i stället för 'ships' sätta 'transport'. I lord Roseberys plan saknas den allra viktigaste posten, och det är 'den rättfärdighet, som upplyfter en nation'. Lord Rosebery skulle vilja slipa Englands svärd för att göra det än fruktansvärdare. Må han hellre rena landets samvete, så att dess statspolitik blir ärligare. Allt hade vi förutsett i detta krig utom en sak: Boernas mod, uthållighet och trofasthet; det sätt, varpå varje boer har inlagt hela sin intelligens, hela sin kraft, hela sin själ i kampen. Det har varit vår största svårighet. Det visar, att det fruktansvärdaste vapen, en nation äger, är en rättfärdig sak. Varje boer kämpar för sitt fosterlands frihet och oberoende, och ingen kan dö för en heligare sak. Om han inte blivit mutad, så beror

det inte på, att tillfällen saknats. Millionärer bildade bolag att köpa honom, och om pengar kunnat få bort åttatimmarsarbetsdagen och förbudet mot söndagsarbete, skulle det ha skett för länge sen i Transvaal. Men jag tackar himlen, att i dessa tider, då allt är dyrkan av guldet, då guld öppnar varje dörr, det finns en liten stat, där icke millionärerna äro allsmäktiga.»

Några dar senare kompletterar han detta anatema mot kriget såsom ett engelskt kapitalistföretag med ett tal i underhuset, där han visar upp humbugen i vad en klick finansmän kallat ett krig för »lika rätt för alla». Han påpekar, att gruvarbetarnas löner i Transvaal voro fyra gånger så höga som i England, medan lagen föreskrev åtta timmars arbetsdag — ett krav, som engelska underhuset så lekfullt satt p för! — »Jag skulle ha tänkt mig,» säger han, »att det skulle varit uitlanders' största stolthet att delta i denna kamp och slåss för sin s. k. rätt. Men hur många ha gjort det? De föredra att lata sig i Kapstadens hotell, medan engelska hem för deras skull ödeläggas. Jag är säker om att få huset med mig, då jag förklarar, att sådana män och deras klagomål äro inte värda en enda droppe engelskt blod.»

Ehuru majoriteten av riksdagsmännen befunno sig i krigsivrarnas läger, blev dock hela huset gripet av detta tal. Sir William Harcourt

skrev på baksidan av ett kuvert och gav Lloyd-George efter dess slut: »Magnifikt! Ni har hållit ett anförande, som varit värdigt Grattan i hans bästa dar,» och Balfour måste privat erkänna, att ehuru han helt och hållet ogillade synpunkterna, måste han dock medge, att det varit det kanske styvaste tal, han hört i kammaren.

Men hela underhuset behärskades totalt av Chamberlain. De liberala ledarna blevo till dimmor i jämförelse med hans mäktiga personlighet, hans anseende och popularitet landet runt stodo nu på maximum, och han öste sina kaskader av hån över den liberala oppositionens vacklande leder.

Men Lloyd-George stod beredd för ett avgörande slag.

Tillfället kommer sommaren 1900, sen kriget pågått ett halvt år. Strax förut hade han i Cardiff inför de walesiska liberalerna gett en bild av Chamberlain.

— »Det var en tid,» sade han, »då mr Chamberlain fjäskade för Wales; men då Wales nekade att svika det lidande Irland, gick mr Chamberlain över på andra sidan. Han ville inte nämna Wales från talarstolen, dess namn fanns inte längre för honom. Det enda som fanns var 'Birmingham'. Wales hade dock gett England dess störste statsman, Oliver Cromwell — och

det landet fanns inte för mr Joseph Chamberlain, Englands brokigaste statsman. Vad liberalerna just nu behövde, det vore en ledare, som i parlamentet kunde avslöja denna gårdfarihandlar-imperialism och denne ynklige Cæsar.»

Han tog upp rollen själv. Sommarn 1900 tillkännages från kolonialdepartementet, att i fiendens arkiv i Bloemfontein hade påträffats ett antal sympatiskrivelser från engelska parlamentsledamöter till presidenten för Oranjefristaten och till andra boerledare. Detta väcker fullständig sensation över hela England, som ytterligare ökas, när innehållet i skrivelserna samt avsändarnas namn hemlighållas. Det blir ett liv, och Chamberlain utsätts för starkt klander i underhuset.

Där reser sig Lloyd-George. Han anklagar Chamberlain för att genom detta handlingssätt ha utsatt varje mot kriget opponerande parlamentsledamot för misstanken att vara en landsförrädare. Chamberlain svarar, att så fort han fått breven i sin hand, hade han skrivit till deras avsändare för att få en förklaring, och så snart svaren ingått till regeringen, skulle denna besluta om korrespondensens publicerande.

Då springer Lloyd-George upp, med gnistrande ögon.

— »Det var rätt,» säger han, »att ni sände kopior av breven till avsändarna. Men varför gick ni händelserna i förväg genom att ge huset en vink om brevens innehåll? Ni antyder men aktar er för att framlägga dokumenten.»

Chamberlain vrider sig under detta slag.

— »Jag har gjort så,» svarar han, »för att förhindra överdrivna framställningar om innehållet.»

— »Varifrån skulle sådana framställningar kommit?» frågar Lloyd-George. »Hur skulle de kunnat komma i tidningarna utan medverkan från kolonialministeriet? Varför hade de telegraferats från Sydafrika? Hur var det med censuren?»

Chamberlain vrider och vänder sig på sin plats, men Lloyd-George fortsätter obarmhärtigt, med av vrede skälvande röst:

— »Krigsnyheter, depescher och brev från fronten ha undanhållits av regeringen, men när de fått tag i något, som de tro ägnat att diskreditera deras politiska motståndare, så skynda de att låta telegrafera och offentliggöra det. Är det ett hederligt sätt att behandla en minoritet? Det är svårt nog att ställa sig i opposition mot ett krig, men är det rätt att göra det så svårt att opponera mot mord och blodsdåd?»

Men inte nöjd härmed fortsätter den oböjlige

anklagaren: — »Är detta en gentlemans handlingssätt? och sträcker ut pekfingret mot Chamberlain.»

— »Jag vågar säga, att ingen av ledamöterna i kammaren, inom detta parti, skulle ha gjort något sådant.»

Sen han sålunda rivit upp den chamberlainska positionen av anklagare, går han själv under debattens fortsättning till anfall och tvingar över Chamberlain på de anklagades bänk. Sent på natten före den nu pågående debatten hade framlagts en rapport från en specialkommitté, som undersökt frågan om krigsministeriets kontrakterade förbindelser, med hänsyn till vissa påståenden, att krigsministeriet gynnat firman Kynoch i Birmingham. Det var knapp tid för riksdagsmännen att genomgå papperen, men Lloyd-George, som var ivrig att få klarhet i saken, hade ägnat några av nattens timmar åt att plöja igenom luntorna med följd, att när kammaren samlades, hade han affären fullständigt klar för sig. Han har kommit vissa allvarliga transaktioner på spåren och har därmed projektiler att slunga mot Chamberlain. Han tar upp den s. k. »dynamitskandalen» i Transvaal och börjar:

— »Ni talar om korruption i Transvaal, 1,000 mil härifrån, rörande ett dynamitmonopol och Krügers 'hjälpsamhet' mot sina släktingar.

Skulle det inte vara tid, säger han med en blick åt Chamberlain, att se efter, hur det kan vara ställt här hemma?»

Dessa ord träffa Chamberlain mitt i ansiktet. Han förändrar blixtsnabbt utseende, sitter inte längre nonchalant med ena benet över det andra och korslagda armar. Hans traditionella ogenomtränglighet har krossats av den ungdomlige angriparen. Ögonen brinna av raseri, och han sitter hukad, beredd att rusa upp och vid minsta tillfälle kasta sig över fienden. Och han slungar in ord, ständigt och jämt, under Lloyd-Georges tal, för att avbryta. Lloyd-George talar. Han kallar Kynoch i Birmingham: »en ny firma».

— »Den har existerat tjugu år!» ropar Chamberlain.

Ett leende går över Lloyd-Georges ansikte vid detta avbrott, som han fikat efter och vartill hans ord om den »nya firman» voro bete.

— »Visst,» säger han ögonblickligen. »Den har nominellt existerat tjugu år men reellt endast sedan vissa herrar från Birmingham fått inflytande i krigsministeriet.»

Chamberlain tiger. En minut senare citerar Lloyd-George kommittérapporten.

— »Här röra vi oss med anspelningar,» säger han med syftning på rapporten. Chamberlain griper ordet i flykten.

— »Hör! Hör!» ropar han med tydlig belåtenhet, och unionisterna, som av hans tonfall få den uppfattningen, att hela Lloyd-Georges attack bygger på insinuationer, falla in med liknande rop.

— »Just så,» säger då Lloyd-George leende. »Insinuationer av den art, som den värderade gentlemannen gör mot liberala riksdagsmän angående vissa sydafrikanska brev. Vi acceptera hans metod. Vi bekämpa honom med hans egna vapen. Vi sätta insinuation mot insinuation.»

På detta sätt tilldelar honom Lloyd-George slag efter slag under liberalernas entusiastiska bifallsrop, men i samma ögonblick han slutat, springer Chamberlain upp. Blek av raseri tillvitar han sin angripare att stödd på en insinuation ha anklagat honom för att vara på något vis ekonomiskt lierad med sin bror, chef för firman Kynoch i Birmingham.

Lloyd-George upp.

— »Det har jag aldrig sagt,» ropar han ut över larmet i kammaren.

Chamberlain nekar att ge honom tillfälle att förklara sig. Lloyd-George, den yngre av de två, blir stående. Det ropas runt omkring av exciterade röster: »Till ordningen!», medan de båda motståndarna mäta varandra med blickarna; och slutligen dömer talmannen till

Chamberlains fördel. Lloyd-George påpekar, att denne talar för andra gången och endast tack vare kammarens överseende.

— »Och om han förvränger, vad jag sagt,» tillägger han, »har jag full rätt att göra en personlig förklaring.»

Men Chamberlain tillbakavisar med hån, att han på minsta sätt skulle vara lierad med Kynochs.

— »Tillåt mig nu säga,» utropar han, »att jag aldrig med ett ord lagt mig i min brors privataffärer, lika litet som han i mina offentliga. Och jag kallar det ett grovt missbruk av kammarens rättigheter att angripa en offentlig man via släktingar, för vilkas görande och låtande han icke bär något ansvar.»

Därmed sätter han sig under unionisternas jubel. Ingen reser sig. Lloyd-George, blossande av striden och dess upphetsning, sitter lugnt kvar på sin plats. Chamberlain har icke kunnat försvara Kynoch! Kammarledamöterna troppa ut, och liberalerna gratulera Lloyd-George som segrare i striden, medan unionisterna måste medge, att »Joe» äntligen funnit sin jämlike.

När Lloyd-George inte kämpar i parlamentet, reser han från stad till stad England runt för att föra samvetets talan mot detta godsägarnas och kapitalisternas krig. Nu visar han ihålig-

heten av öknamnet »demagog», ty utan tvekan ställer han sig mot de mest uppretade folkmassor för att tala mot dem, inte smeka deras uppagiterade passioner. Demagogerna funnos, som oftast, på annat håll. I den ena staden efter den andra mottas han av tjutande folkhopar, och mer än en gång slås fönsterrutorna ut i hans täckta droska, då han åker genom gatorna. Så kommer han till Glasgow för att bli huvudtalare på ett protestmöte mot kriget. Mötet är sett med oblida ögon i staden, en hotfull folkmassa samlas kring möteslokalen och söker forcera ingångarna, en trupp studenter från universitetet (där auktoritetstro ju alltid förblir huvudämnet i alla länder) försöker storma stora trappan, och polis har måst rycka ut för att skydda vakterna, som hålla på att bli övermannade. Mitt under allt detta larm och oväsen skall Lloyd-George börja sitt tal. Han måste vänta en god stund, innan ett relativt lugn inträtt, men hans goda humör sviker honom inte. Han lyckas äntligen säga några ord, och sen har han inom kort åhörarna fångade; genom att skämtsamt parera bråkmakarna får han till sist ledningen och håller så ett tre kvarts timmes tal, som belönas av publiken med dånande applåder!

Men det största raseriet kommer honom dock inte till mötes i England utan — i Wales, i

hans egen valkrets, från hans egna valmän. Där är oppositionen mot honom stark, särskilt i staden Bangor, som varit känd för att alltid ha stött honom endast med en minoritet, även före kriget. Han beslutar nu, orädd som alltid, att uppträda och tala just där. Det är där, man efter 1892 års val kastat en brinnande drevboll på honom och hans hustru. Och nu ber man honom ivrigt, både för hans egen skull och för liberala partiets att avstå från planen. Men han lyssnar icke till dessa av rädsla slagna rådgivare. »Jag reser till Bangor,» skriver han till brodern. »Jag vidhåller det, fastän jag hör, att de flesta ledande liberalerna äro emot det och söka avråda mig. Jag bryr mig inte om dem. Om man skulle följa den politiken, att inte upplysa folket, då skulle domen fällas över oss, och vi skulle bli hopplöst slagna — och det med rätta.»

De ansvariga för möteslokalen äro så ängsliga för vad som skall hända, att de begära en garantisumma mot den åverkan, som under mötets lopp kan komma att ske. Och när Lloyd-George uppenbarar sig, stå fientliga massor hoppackade kring ingången, och under talets lopp klinga rutorna i ett, och sten på sten kommer inflygande i salen. »De som hade lyckan att höra mr Lloyd-George,» skriver en tidning dagen efter, »kunna icke tänka sig, att

han någonsin hållit ett tal, som överglänst detta i mod, i klarhet, i patos, i överbevisningskraft. Den skalle skall vara tjock, som kunde motstå kraften av hans argument, och det hjärta hårt, som inte skulle svarat på hans brinnande uppmaningar till fred och försoning.»

Men utanför står folkhopen på vakt. Lloyd-Georges vänner tigga och be honom efter talet att gå en bakväg, men han går ut huvudvägen, ögonblickligen med hela folkhopen i hälarna. Först när han får sig ett slag i nacken av en påk med blykula i toppen, inser han, vad som hotar, och söker skydd i ett närbeläget kafé, där han måste stanna under polisskydd, till dess massorna skingrats, något efter midnatt.

Detta blev för Lloyd-George en av de bittraste stunderna under hela hans stora kamp för att väcka engelska folkets samvete, men hans politiska motståndare i Wales och runt hela England jubla. Desto mer som nu tiden närmar sig för nyvalen 1900; de sedermera s. k. khakivalen.

Genom episoden i Bangor har man nämligen fått klart bevis på, hur Lloyd-Georges gamla popularitet genom den huvudlösa fredskampanjen smält bort. Till och med i hans valkrets' avlägsnaste distrikt, där man ivrigast stött honom, härjade krigsfebern. Nevin t. ex., ett av dessa distrikt, skickar gratulationer till drott-

ning Victoria med anledning av brittiska vapnens framgångar i Sydafrika. Magistratpersonerna i Pwhelli infinna sig till en fest, med anledning av Mafekinghändelserna, i ämbetsuniform, medan överallt i valkretsen Ladysmiths och Mafekings undsättning firades under allmän tillslutning, och vid alla dessa demonstrationer uttalades hätska förkastelsedomar över rebellen Lloyd-George, ja, på några håll brände man till och med avbildningar av honom.

Så kommer valstriden, och när Lloyd-George skall uppsättas som kandidat för valkretsen, uttala några av de ledande männen som sin avsikt att fordra av honom, att han modifierar sin fredskampanj, såsom villkor för hans uppsättande på kandidatplats. Men Lloyd-George har blivit underrättad om dessa planer, och mitt under sammanträdet stiger han in i rummet med en min och ett sätt, som i högsta grad överraska hans kritici. Han kastar sin grå filthatt på spiskransen, vänder sig därpå mot de församlade och upplyser dem om, att han inte kommit för att bli kritiserad eller ens förhörd med avseende på sin ställning till kriget.

— »Jag önskar, att ni skall begripa klart och tydligt,» säger han, »att jag hädanefter som hittills kommer att opponera lika energiskt mot detta krig, och om jag inte får full handlings-

frihet, så blir det för er att skaffa er en annan kandidat. Jag har blivit ombedd att representera andra valkretsar, och om ni inte äro beredda att acceptera mina villkor, så välj någon annan, som ni finner lämpligare att representera valkretsens liberaler i parlamentet.»

Utmaningen lyckades. Den stoppade kritiken, ty det fanns inte en person i rummet, som behövde påminnas om, att det för ingen annan kandidat skulle vara möjligt att slå sådana slag, som Lloyd-George gjort. Och nu, denna gång, gällde det verkligen allvarligare än nånsin. Inte ens hans mest trofasta anhängare våga hoppas på en lycklig utgång, medan Times' obligata specialkorrespondent kastar sin blick på situationen och rapporterar Lloyd-Georges självklara fall.

Men Lloyd-George ger sig ut i valstriden med det mod och det goda samvete, som en rättfärdig sak föder, och som vanligt magnetiserar han människor, vart han kommer. Han talar i Nevin. Fordom hade han vid sin ankomst till detta hörn av valkretsen mottagits med entusiastiska rop. Nu är allt tyst och avvisande.

— »Jag medger,» säger han, då han där börjar sitt valtal, »jag medger, att det är möjligt, att jag anlagt en felaktig synpunkt på det sydafri-

kanska kriget, men jag har i alla händelser gjort det av hederliga motiv.»

Därefter tar han upp regeringens verksamhet och belyser den. Visar, hur den lovat landet ålderdomspensionering, arbetarbostäder och minskade skatter. Inte en pension har utdelats, inte ett hus byggts. Men godsägarna ha med hjälp av nya jordlagen (som Lloyd-George så skickligt men förgäves bekämpat i parlamentet) tjänat upp till 2 millioner pund (37 millioner kr.) per år, medan prästerskapet fått 87,000 pund (1½ million kr.) per år. »Löftet om en ålderdomspension på 5 shillings i veckan för åldrade arbetare,» utropar han, »har getts mot en kompensation till varje präst i landet av en halv crown (2½ shilling) i veckan!»

När Lloyd-George framlägger detta motpartiets handlingssätt inför Nevin-valmännen, gnugga de sig i ögonen och kunna inte låta bli att vilt applådera. Och Lloyd-George drar fördel av denna svängning i sinnena för sin kampanj mot kriget. Efter en grundlig utredning av dess orsaker och av firman Kynochs profit, slutar han med genomträngande stämma:

— »För fem år sedan mottog jag av valmännen i Carnarvon Boroughs det blå papper, som utgör riksdagsmannafullmakten, för att i min tur såsom valmännens legitimerade ombud och representant lämna det till kammarens talman.

Om jag aldrig mer kommer att representera Carnarvon Boroughs i underhuset, så skall jag åtminstone ha den tillfredsställelsen att återge detta blå papper till valmännen utan minsta blodfläck.»

En vild applådstorm hälsar dessa ord, visande, att Lloyd-George har sin makt, mitt i det svåraste läge, obruten över valmännen. Och det mest lysande beviset härpå är, att han i Bangor, samma Bangor där han varit nära att bli lynchad av pöbeln, sex månar senare understödes i valstriden med den mest storartade entusiasm! Vid valmötet, där han skall tala, mottas han med öronbedövande jubelrop. Det förefaller nästan som en avbön för passerade överilningar; och när hela kampanjen är över — vad finner man? Jo, att Lloyd-George omvalts med den största röstmajoritet han någonsin haft, 50 % större än den största föregående. Och från segerdagen — lördagen den 6 okt. 1900 — skriver en författare i »The Manchester Guardian»: »Jag är bara engelsman, och ord fattas mig att beskriva det skådespel av nästan vanvettig entusiasm, som jag just upplevt i Carnarvon. Det var ett helt folks välkomsthälsning till sin segrande kämpe, uttrycket för en stor lättnad, reaktionen efter en stor fruktan. Ty när siffrorna efter valdagens långa arbete visade en sådan ökning från före-

gående val, då kom omslaget från ångesten att förlora honom till måttlöst jubel. En stor glädje dödar ibland, och folkets yrsel blev en verklig fara för dess hjälte, som var prisgiven åt uttrycken av dess frenetiska dyrkan. Jag hade lyckan att följa mr Lloyd-George på hans resa från Criccieth till Carnarvon, och hela vägen var en enda ovation. Den kanske allra mest rörande hyllningen kom från hans egen stad, där man strömmade ut ur alla hus och följde honom till järnvägsstationen under öronbedövande hurrarop, som fortsatte, ända tills han från kupéfönstret med några avskedsord bad dem vara vid gott mod med avseende å dagens valutgång. Så i Carnarvon en procession, som väntade vid stationen och följde honom till rådhuset, och som sedan, medan sammanräkningen av rösterna pågick, ideligen växte, så att hela gatan utanför var packad av upprörda och oroligt avvaktande väljare.

Det var först i midnattsdraget, som ovissheten fick ett slut, då borgmästarn trädde ut på balkongen.

— 'Lloyd-George!' ropade han men hann inte säga mer, förrän ett oerhört jubel svarade från massorna därnere på gatan, och så bröt vansinnet ut. Det började, när den valde enligt vanan visade sig på balkongen, men det nådde sin höjdpunkt, då mr Lloyd-George sökte bana

sig väg till liberala klubben, eskorterad av tre poliskonstaplar. Han kunde lika gärna försökt att trotsa Niagara på en korkdyna. Folkets kärleksbetygelser voro närmast fruktansvärda och framför allt riskabla för föremålet. Man trängdes kring sin hjälte, man skakade hans hand, så att den nästan höll på slitas av, man klappade honom på axeln, så att den höll på krossas, man dränkte hans protester i hurrarop. Konstaplarna kämpade manligt för att bana väg, men mr Lloyd-Georges vita hatt syntes uppifrån som en liten pappersbit på ett upprört hav. På det viset kom han äntligen till klubbens port, en hjälplös hjälte, en segrare nästan krossad av sin egen erövring.

Till sist lyckades man få mängden tyst, och mr Lloyd-George höll ett kort tal.

— 'Medan England och Skottland äro berusade av blod,' sade han, 'förblir Wales' hjärna klar, och landet fortgår med säkra steg på utvecklingens och frihetens väg.'

Jubel av mängden.

Sen kom den största scenen i hela detta skådespel. Vi gingo ner från balkongen och stego upp i en vagn, därifrån mr Lloyd-George kunde ses av alla och dock undgå de riskabla vänligheterna. Vagnen rörde sig långsamt nerför stadens huvudgata, mängden slöt upp i led bakom och sjöng under marschen, medan

alla fönster och dörrar voro fyllda av viftande hattar och näsdukar. Det var som ett folks hyllning åt sin kung, då han kommer hem från krig. Fienden, som på middagen varit så säker, var försvunnen.

Gripen av en plötslig inspiration reste sig mr Lloyd-George och stod upprätt i vagnen och så, med lyft hatt, mottog han mängdens hyllningar med ett lyckligt leende. Några månader förut hade de stenat honom, några veckor förut voro de alltjämt hans motståndare, men nu hade han med makten av sin silvertunga återvunnit deras hjärtan, och åter var hans folk med honom. Säkerligen ha få män,» slutar skildraren, »upplevat en sådan stund.» Men Lloyd-George såg framåt mot stridens fortsättning.

Strax efter valet yttrar han till sina skaror i Bangor följande ord:

— »Jag tycker inte om, att människor hovera sig över en vunnen seger, men jag anser, att vi ha rätt att gratulera oss till att i denna valkrets ha hållit ställningen åt de liberala idéerna, medan det gått galet på andra håll. Både 'Times' och mr Chamberlain, som är landets mäktigaste politiker i nuvarande ögonblick, uppmanade denna valkrets på det ivrigaste att slunga mig, men svaret på denna deras uppmaning ligger i det faktum, som är

röstsiffrans ökning för mig. Det är ett mycket tydligt svar, och jag skall se till att göra bruk av det, när tiden kommer att åter börja arbetet i denna högintressanta församling, dit ni omigen sänt mig. Det finns en hel del frågor att framställa inför denna församling, och,» säger han, »jag skall nog se till, både att de frågorna komma att framställas och besvaras.»

§ 10.

Och det löftet håller han, ty när parlamentet åter sammanträder, fortfarande med segrande högerparti, motionerar Lloyd-George ögonblickligen om, att det skall förbjudas för ministrar och parlamentsledamöter att ha några som helst ekonomiska intressen i firmor, med vilka kronan avslutit kontrakt av något slag.

Varje ledamot förstår, vart detta syftar. Det är alltjämt efter Chamberlain, som Lloyd-George slår. Under hela valstriden har han i tal efter tal uppvisat dennes och hans släktingars intressen i firmor, som gynnats av krigsministeriet. Nu är det hans mening att på allvar öppet angripa Chamberlain i själva parlamentet. Saken är riskabel, ty Chamberlain hade för vana att med den ytterligaste hänsynslöshet behandla varje opponent, som var dumdristig nog att våga ett anfall på

honom. Men Lloyd-George går till striden som en tränad advokat beväpnad med fakta, inte som en effektsökande talare. Han har noggrant förberett sitt anförande, som är avsett att bli en dom, inte en filippik, en sammanfattning av klara fakta, inte en vädjan till partilidelserna.

Han reser sig alltså en dag i underhuset, attacken börjar. Han påminner först Chamberlain om, vad denne stipulerat, som kolonialminister, för ämbetsmännen på Ceylon, nämligen att ingen fick ha några privata intressen i de firmor eller bolag, som berördes av deras ämbetsverksamhet. Samt om hans egna ord, att en statens ämbetsman måste vara så höjd över misstankar som Cæsars hustru.

— »Jag är ledsen att behöva säga,» yttrar han sen, »att den ärade gentlemannen själv är den förste, som brutit dessa regler.»

Därefter framlägger han sina fakta, visar upp, hur den chamberlainska familjen har aktier i olika bolag, som leverera ammunitionsartiklar till krigsministeriet. Han upplyser om, att firman »Hoskins and Sons», som är leverantör till marinen, i själva verket är ett chamberlainskt familjebolag, och att samma familj är stor aktieägare i »Tubes, Limited» och i »Elliot's Metal Company». Det senare hade stora marin-

leveranser, och den chamberlainska familjen jämte släktingar ägde gott halva aktiestocken.

— »Dessa aktieposter ha förvärvats,» säger han, »sen år 1893 eller med andra ord sen det administrativa system kommit till makten, i vars spets den ärade gentlemannen står såsom den mäktigaste faktorn.»

Han påpekar vidare, att familjen Chamberlain i firman Kynoch har aktier till 250,000 pund (uppåt 5 millioner kr.). Den officiella undersökningen rörande denna firma, påpekar han vidare, hade avslöjat det mest skamliga favoriseringssystem, som något regeringsdepartement någonsin gynnat ett affärsföretag med.

— »Jag säger icke,» sammanfattar han så till sist, »att vare sig kolonialministern (Chamberlain) eller finanssekreteraren i skattkammaren (Chamberlains son, mr Austen Ch.) gjort något, som sänker den grad av stolt överlägsenhet, vi som land åtnjuta i denna sak. Vad jag säger är, att de gett legitim orsak till bekymmer och framför allt, de ha skapat precedensfall, som, om de efterföljas, skola leda till sådant, som vore oändligt mycket värre än det jag vidrört här.»

Chamberlain reser sig ögonblickligen till försvar. Han kan icke förneka Lloyd-Georges uppgifter mer än för sitt eget vidkommande. Han förklarar, att han icke äger några aktier

i de uppräknade bolagen, och dem han ägt i Kynoch hade han gjort sig av med vid sitt inträde i det offentliga livet. Träffad på sin ömma punkt som han är vänder han sig emellertid till parlamentet och säger, att det är hårt, att han efter tjugufem års parlamentarisk verksamhet skall tvingas förklara för sina kolleger i parlamentet, att han icke är »någon tjuv eller skurk».

Motionen avslås, men Lloyd-George står nu inför hela England som främste stridsmannen mot regeringen, och hädanefter kan icke Chamberlain resa sig utan att från alla håll i kammaren blickarna instinktivt vändas mot Lloyd-George såsom den där har att sköta färlan — och sällan vädja de förgäves. Men vad ligger bakom dessa ständiga angrepp just på Chamberlain?

Striden förblir ju ständigt lika obeveklig och hänsynslös från Lloyd-Georges sida. Frågan är, om den i någon mån dikteras av personliga motiv? Nej, Lloyd-George har från första stund opponerat mot kriget, emedan han från första stund ansett det som ett kapitalistiskt trick. »Jag tror icke, att det kämpas för uitlanders' frihet,» har han från första stund sagt. »Friheten har ingenting med detta krig att göra. Det kämpas för att få 45 % utdelning på pengarna.»

Han angriper i Chamberlain den, han anser

vara den politiskt ansvarige, han är för Lloyd-George helt enkelt huvudsvaranden i det stora mål, där han själv är allmän åklagare. Samtidigt som han bekämpar honom, är han nämligen alltid redo att i sina privata omdömen om Chamberlain öppet och oförbehållsamt erkänna sin beundran för dennes stora egenskaper som statsman. Och sin syn på honom sammanfattar han vid ett tillfälle på följande målande sätt:

— »I den by, där jag växte upp,» säger han, »fanns en kvarn, som drevs av en bäck, och byggmästaren måste för att hålla vattnet i höjd med kvarnhjulet bygga en damm. Jag kommer ihåg, att bybarnen brukade göra ett hål i dammvallen och därigenom hindra vattnet att nå kvarnhjulet. Mjölnaren undrade, varför kvarnen inte gick. Han smorde alla axlar och undersökte, att allt var i bästa ordning, men medan han undersökte och grubblade, hopades kornsäckarna, ända till dess han kom underfund om var felet låg. Då fyllde han hålet, vattnet steg, hjulet gick, och kornet blev malet till mjöl.

Engelska parlamentet arbetar,» fortsätter han, »allt är i god ordning, men själva drivkraften saknas. Folk kommer till kvarnen vid Westminster och säger: Ge oss jordlagar! Andra begära lagar mot spriten, åter andra mot stats-

kyrkan. Men det är omöjligt att få kvarnen i gång. Vad beror det på? Jo, det är en stygg gosse, som heter Joseph Chamberlain, som har gjort ett hål i dammen, och genom det hålet rinner strömmen av nationell entusiasm och nationell energi i väg till Sydafrika.»

Där är motivet till Lloyd-Georges kamp mot Chamberlain under boerkriget klart lagt i dagen, det är den sociala reformatorns kamp mot den hindrande makten i samhället.

Från det chamberlainska lägret kommer ripost, men icke strax. Andra händelser komma emellan, som tvinga Lloyd-George att kämpa på ny front. Boerna ha nämligen i slutet av år 1900 förlorat Bloemfontein, och nu efter detta nederlag fordrar den engelska politiken, att de båda små republikerna skola annekteras. Lloyd-George opponerar ögonblickligen häremot och förklarar, att intet finns, som berättigar detta steg. Lord Salisbury, säger han, hade ungefär en månad efter krigsutbrottet förklarat, att England sökte varken landområden eller guldfält. Och nu är det annexionen, han bekämpar. Med samma glödande iver.

— »Vad har det blivit av detta krig?» frågar han i parlamentet. »Det tog slut, då Bloemfontein föll (13 mars 1900), då boernas armé var slagen. Då var det första kriget ändat. Men i stället för att nu sluta det hela, ändrade rege-

ringen taktik och uppsatte med ens nya mål. Nu gällde det inte längre att rätta påklagade förhållanden, nu hette det plötsligt: ingen självständighet åt republikerna! Så började kriget numro två, ännu långvarigare, ännu mer förtvivlat, ännu skamligare, ännu kostsammare. Och,» säger han, »jag står här för att fördöma detta andra krig.»

Och nu träder — inom parentes sagt — också kyrkan in på arenan. Ärkebiskopen av York påbjuder nämligen i rundskrivelse till prästerskapet en »botedag» över hela landet, och Lloyd-George får anledning att på ett stort möte ge prästerna en vinande snärt.

— »Vad vill egentligen ärkebiskopen?» ropar han. »Han menar, att vi inte lyckats klå boerna, som vi bort, och därför är det bäst vi påbjuda en botedag. För inte längesen läste jag ett tal av en minister, vari denne skrytsamt sade, att vi skulle segra i detta krig, om det så vore mot alla makter i himmel och på jord. Men nu tycks man börja komma underfund om, att man inte kan tvinga Gud till kapitulation utan vidare — nu ska vi påbjuda en botedag. Vi ska över på andra bogen — bot är termen. Vi ska närma oss Den Högstes tron och säga: vi, det största väldet i din värld, över vars område din sol aldrig kan gå ner, vi ödmjuka oss en hel dag inför dig, men på det uttryckliga villkoret, att

du, å din sida, hjälper oss att få bukt på det besvärliga kräket Naboth, så att vi kan komma åt hans vingård.»

Och så ropar han ut över det möte, där detta strafftal hålles:

— »Gentlemen! Det fordrades en biskop, ja, en ärkebiskop att våga ett sådant hån mot en hel nation. Låt oss slippa se dylikt upprepas! Jag säger inte, att vi inte skulle behöva en botedag. Vilken makt eller nation eller individ behöver inte det? Men det jag säger är, att det leder till intet, förrän hela vårt folk som en man är berett att säga: ske din vilje i Sydafrika som överallt annorstädes på jorden.»

Men så kommer äntligen ett tillfälle för Chamberlains anhängare att utkräva hämnd på deras ledares obönhörlige fiende. Liberalerna i Birmingham inbjuda Lloyd-George att bli huvudtalare vid deras stora årsmöte i slutet av december 1901. Unionisterna i staden bli oerhört upprörda och betrakta tilltaget som en personlig skymf mot Chamberlain, vilkens valkrets ju är Birmingham, och där han regerat i decennier som en gud. Och de beslöto att om möjligt stoppa hela den liberala planen. Och nu når raseriet mot Lloyd-Georges kamp sin toppunkt.

Det börjar med, att det flera dagar före den utsatta mötesdagen uppmanas på unionistbla-

dens insändareavdelning till öppna våldsamheter; organiserat tumult förordas direkt, och dessa insändare kommenteras av redaktionerna i fullständiga brandartiklar. Två dar före mötet utsätts Lloyd-George i en ledare för de häftigaste angrepp, som avse att provocera fram massvåldsamheter. »Mr Lloyd-George,» heter det, »har lyckats skaffa sig anseende för att vara landets ivrigaste pro-boer. Denne walesare har mot landets regering och konungens soldater använt ett språk, som, om det använts mot vilken regering som helst på kontinenten, skulle ha fört honom inför domstol som landsförrädare och dömt honom till allvarligt fängelsestraff. För hundra år sen skulle han här i England haft det yppersta tillfälle att mista huvut — något som han, bildligt talat, gör varje gång han uppträder och talar. Hans speciella vrede har vänts mot kolonialministern, och han har skymfat representanten för West Birmingham med alla slags epitet från Judasnamnet och neråt på skalan. Att bjuda denne 'politiker' till Birmingham, en person sådan som mr Lloyd-George, att tala i rådhuset, är helt enkelt en skymf mot denna stad och mot var och en av dess invånare.»

Följden av denna presskampanj blir, att hela staden råkar i jäsning och att vilka uppträden som helst kunna förutses. Liberala partiets ord-

förande, som lovat presidera vid mötet, finner det under dessa omständigheter klokast att ge återbud, och arrangörerna i Birmingham varna Lloyd-George, ja, stadens polismästare skriver personligen ett brev och ber honom i de artigaste ordalag att med hänsyn till den verkligen farliga situationen avstå från att komma. Men Lloyd-George har lovat och låter inte inverka på sig. Falska biljetter ha utprånglats, nya måste tryckas, och biljetter kunna till sist fås endast genom den liberala föreningen i staden.

Så randas dagen. En morgontidning meddelar, att Lloyd-George skall komma med 3,12-tåget e. m., och vid den tiden är järnvägsstationsområdet packat med folk. Men ingen Lloyd-George syns. Han har i all tysthet kommit med ett tidigare tåg. Den chamberlainska massan, som ämnat hindra honom att stiga i land i Birmingham, är lurad. Den samlar sig i stället utanför rådhuset för att hindra honom komma in till mötet, men när det hurras inne i stora salen, förstår man utanför på gatan, att Lloyd-George lurat dem än en gång. Och sluppit in.

Så kommer kvällen med det allmänna mötet. Som dörrarna öppnas, blir det stormning, vakterna sopas undan, och efter några ögonblick är salen fullpackad med en uppexciterad folkmassa, och när ordföranden och Lloyd-George

bestiga plattformen, genljuder salen av öronbedövande tjut och skrän. Ordföranden försöker förgäves göra sig hörd, och då han ger ordet åt Lloyd-George och denne reser sig, bryter ett fullkomligt vilddjurstjut fram ur församlingen. Lloyd-George inser det hopplösa i att söka göra sig hörd och riktar i stället sina ord till referenterna.

— »Det är ett rätt livligt möte det här,» säger han, »för att vara ett fredsmöte!»

Överallt i salen viftar man med »the Union Jack», och Lloyd-George säger med flammande ögon till tidningsmännen:

— »The Union Jack är hela landets stolthet och egendom, och var och en, som älskar den, måste reagera emot, att den förvandlas till mr Chamberlains näsduk.»

Larmet är sådant, att tidningsmännen knappt kunna uppfatta de få meningar han yttrar under de tre kvart, han står på plattformen. Men så börja stenar komma insusande genom fönstren och falla ner över plattformen. Och det ligger organisation bakom galenskaperna, ty med ens uppstår rusning mot plattformen. Ögonblickligen rycker en polisstyrka, som hållits dold i en angränsande korridor, in på scenen, det uppstår en vild batalj mellan polisen och mobben, som vill tränga upp, men polisen segrar, medan polismästarn banar sig väg fram

till Lloyd-George och ber honom, då han nu bör inse den överhängande faran för sin person, att lämna plattformen. Lloyd-George nekar först men övertalas slutligen att låta föra sig till en trygg plats.

Men stormen inne i rådhuset är ett intet mot utanför. Där går man till anfall på själva rådhusbyggnaden, inte en fönsterruta är slutligen hel, och alltmedan detta pågår, hållas tal av unionister och främst av en stadsfullmäktigeledamot, känd för sin personliga hängivenhet för Chamberlain. Han exciterar massan till fullkomligt vanvett och föreslår den att fatta en resolution, som skall uttrycka förtroende för regeringen och stolthet över Chamberlain. Detta sker, och ett telegram avsänds till Chamberlain av följande lydelse: »Förrädaren Lloyd-George har inte fått säga ett ord. Två hundra tusen medborgare uttrycka härmed sitt fulla förtroende för regeringen och sin beundran för era enastående och orädda omsorger om konung, land och folk.»

Det typiska i formulering och tankegång behöver inte påpekas.

Medan nu detta sker utanför murarna, röker Lloyd-George helt lugnt en cigarr i ett litet rum bakom plattformen, och fast skränet och tjuten och ljudet av klingande fönsterrutor

tränger in och han väl inser den fara, som hotar honom, är han fullkomligt lugn.

— »Det här är den tack man har, för att man vill tjäna allmänheten,» är den enda i någon mån bittra anmärkning han gör. »Om jag inte brytt mig om annat än mina privata intressen, hade jag sluppit en erfarenhet som denna.»

Emellertid är polischefen orolig för, hur han skall få Lloyd-George ur den farliga belägringen. Han visste, att ingenting var mer oberäkneligt än en uppretad folkmassa och, ehuru han tjänstgjort på Irland under synnerligen upprörda tider, hade han icke sett en mer förbittrad folkhop än denna. Men så drar han sig med ens till minnes, hur amerikanska polisen några månader förut räddat presidenten Mc Kinleys mördare från att bli lynchad genom att maskera honom i polisuniform. Han föreslår Lloyd-George detsamma och försäkrar honom, att det är enda sättet att komma undan. Men först när han förklarar, att folkmassan håller på att övermanna polisen och att inte bara Lloyd-Georges eget liv är i fara utan även de modiga mäns, som vågat följa honom upp på plattformen, ger Lloyd-George med sig och blir nu iförd polisuniform samt därefter placerad i en trupp, som marscherar ut ur rådhuset. Men en skarpsynt poliskonstapel håller på fördärva alltsammans, ty han upptäcker,

att det är olika distinktionsnummer på syrtut och kappa och skall just göra anmärkning, då en av polisofficerarna hinner viska till honom att tiga. Men ute i folkmassan blir det så ett värre anbud, en man känner igen Lloyd-George.

— »Där är han,» ropar han. »Han i mitten!» skriker han av all kraft och pekar Lloyd-George mitt i ansiktet, men ingen har tid att höra på honom. Polismännen, som ett ögonblick trott saken förlorad, fortsätta, hämta andan och äro räddade med sin dyrbara skyddsling.

När polischefen sedan tillkännager för massan, att Lloyd-George inte längre finns i rådhuset, kommer den i det vildaste raseri. Dörrar slås in, och man går till anfall mot polisstyrkan, så att polischefen slutligen måste ge order att använda battongen, och i det så uppkommande tumultet såras 40 personer och en blir dödad.

Men ännu var inte äventyret slut för Lloyd-George. När han skall lämna staden, tillkännages, att Chamberlain, som själv varit där just den dagen (!), skall fara med samma tåg. På polisens anhållan uppskjuter då Lloyd-George sin resa, för att inte i annat fall det av massan skall anses som ett provocerande hån, om han tar samma tåg som Chamberlain!

Över hela landet sprids omedelbart under-

rättelsen om denna tilldragelse i Birmingham och väcker det största uppseende. Den återupplivar minnet av en annan händelse, där också Chamberlain och hans anhängare utmärkt sig, år 1884, då de på samma sätt ingrepo, den gången mot ett konservativt möte, och konservativa politici sådana som sir Stafford Northcote och lord Randolph Churchill endast genom hastig flykt undgingo våldsamheter. När Chamberlain den gången efteråt anklagades i underhuset av lord Churchill för att ha varit upphovsman till upploppet, svarade han, att han inte skulle kunnat hindra det, om han också velat, »men», tillade han, jag skulle inte ha velat, om jag också hade kunnat». Nu sjutton år senare upprepades händelsen, egendomligt nog, på exakt samma sätt!

En pressfejd blev nu följden, och liberala politici som Asquith nedlägga på offentliga möten sin protest mot det skedda, men Lloyd-George fortsätter oböjligt sin kamp mot kriget. I Bristol, där han strax efter talar, äro hans anhängare beväpnade med knölpåkar; men han möts på plattformen av ett telegram från Birmingham av följande lydelse: »Att Bristol må lyckas bättre än vi och knacka in skallen på er är hela Birminghams innerligaste önskan.»

Men Lloyd-Georges absoluta oräddhet imponerar på Bristolpubliken, och som en sam-

manfattning av vad han presterat under hela denna långa livsfarliga kampanj kan tjäna, vad som av en person på Bristolmötet sedermera säges i »The Manchester Guardian»: »Ingen seger över boerna har vunnits under större faror än dem mr Lloyd-George löpt, och ingen härförare har sett större risker i ansiktet än han. Att han besegrat våra hemmaboers förenade krafter — imperialismen i all dess intolerans och brutalitet — det är ett krigsdåd av ingen liten rang, och Victoriakorset eller något annat hederstecken för skicklighet, djärvhet och tapperhet borde offentligen tilldelas honom.»

Chamberlain sitter emellertid alltjämt vid makten. Och Lloyd-George är alltjämt på stridsfot.

§ 11.

Och vid 1902 års parlaments öppnande överflyttar han åter striden från folkmötena till underhuset. Ställningen där är svår. Unionisterna sitta säkert, men liberalerna äro nära nog sprängda. Vissa av deras ledande män som sir Henry Campbell-Bannerman, sir William Harcourt och mr John Morley opponera men svagt mot regeringen och göra den ansvarig för kriget, medan män som Asquith och sir Edward Grey stödja regeringen. Det försökes nu att få denna klyvning reparerad, men

när det skall ske på bekostnad av opposition mot regeringens oärliga handlingssätt, reser Lloyd-George en ny opposition, denna gång mot sitt eget parti och speciellt mot ledarna. Och fäller därvid ord så hårda, att de mottagas med vredgat mummel från de liberala bänkarna.

— »Det är ett misstag,» säger han, »även om det skulle medföra en övergående popularitet för partiet, att köpslå om dess ärvda klenoder i avsikt att undgå impopularitet. Så länge vi stå emot, skola vi åtminstone behålla landets aktning. Men köpslå vi, skola vi endast i stället för en impopularitet, som är oförtjänt, så länge den beror på trofasthet mot bestämda principer, dra över partiet ett förakt, som vore ärligt förtjänt.»

Och dessa skarpa tal av Lloyd-George i parlamentet ha bl. a. till följd att göra slut på den politiska vänskap, som före kriget börjat uppstå mellan lord Rosebery och honom; men dylikt hade aldrig hindrat Lloyd-George. Och han intar nu en rätt isolerad men samtidigt långt starkare ställning än före kriget.

Så kommer äntligen freden på sommaren 1902, och när därmed de långa och bittra fejderna mellan Lloyd-George och Chamberlain avblåsas, har en märklig omkastning i deras inbördes ställning inför landet inträtt. Cham-

berlain, som vid krigets början förklarat, att han satte det personliga ansvaret för det hela som en fjäder i sin hatt, har under krigets förlängda lopp och alla dess tragedier fått uppleva, att hans anseende alltmer sjunkit. Och allt, som hans stjärna bleknat, har Lloyd-George uppgått som den nya stjärnan på Englands himmel. Han hade vid krigets början varit känd som en ytterst framstående walesisk riksdagsman och en lovande parlamentariker. Vid krigets slut är han en av landets förgrundsfigurer, vilket han blivit genom att vedervåga sin personliga popularitet, sin fördel och sina politiska framtidsutsikter för att hävda en rättfärdig men impopulär sak.

— »Jag riskerade mitt mandat, och jag riskerade mitt livsuppehälle,» sade han några år senare på ett folkmöte i Wales.

— »Ni riskerade livet,» ropade en röst ur åhörarskaran.

— »Ja, jag riskerade livet,» svarade då Lloyd-George, och mötet brast på de orden ut i stormande hyllningsrop.

Så stod Lloyd-George efter boerkriget. Medan Chamberlain kämpat för reaktionen, hade Lloyd-George erövrat Englands folk och blivit den engelska demokratiens verklige ledare.

§ 12.

Som sådan är det han år 1905 blir minister, men innan dess har han ännu en kamp att utkämpa. Den stora skolstriden, vilken gör honom till den liberala oppositionens ledare i underhuset och där han nu hjälper Wales på dess väg till friheten.

Knappt har nämligen boerkriget slutat, förrän han finner sig invecklad i denna strid. Balfour har år 1902 genomdrivit en stor skolreform, som stärker engelska statskyrkans inflytande över undervisningen och samtidigt låter de frikyrkliga betala omkostnaderna. Det går lös ett raseri över hela England, och i Wales når oppositionen sin högsta höjd — ty där ställer sig Lloyd-George strax i spetsen; och en häftig kampanj bryter ut.

På ett stort möte i Newcastle 1903 har Lloyd-George angett de nya linjerna för den engelska liberalismens politik efter kriget, i vilken han redan börjat spela en alltmer framskjuten roll. — »Vi ha,» säger han, »kommit till ett av de viktigaste skedena i det liberala partiets historia. Jag tror, att Englands framtid i hög grad beror på det liberala partiets framsynthet, fasthet, mod och principtrohet under närmaste tid.»

Han pekar på lärdomarna från boerkrigets inrikeserfarenheter.

— »Det har,» säger han, »enligt min mening på senare år varit en alltför stor benägenhet att spela på nyckerna och infallen hos vad man kallat 'mannen på gatan'. Mannen på gatan ropar på krig, och strax säga vi alla, att krig är det enda rätta. Mannen på gatan säger, att vi måste ha en stor armé, och vi säga: det är rätt, vi måste ha en enorm armé. Mannen på gatan pratar om imperiets utvidgning, och strax pryda vi våra tal med imperialistiska hänsyftningar. Men mannen på gatan blir trött, inte så mycket på krigets pomp och ståt som på dess bördor, och strax bli vi alla fredsvänliga. Mannen på gatan säger nu, att det inte är en stor armé vi behöva utan en liten, och ögonblickligen säga vi, att armén är för stor. Det är för mycken fallenhet att stämma lyran efter ljuden från gatan i stället för att stå fast vid den sunda liberalismens principer. Mannen på gatan ägnar varken tid eller allvarlig tanke åt politiken. När nånting sensationellt händer, då börjar mannen på gatan tänka politik. Ingenting kan, enligt min mening, vara mer skadligt för en god styrelse, än att politiken skulle dikteras av ytliga iakttagares lidelser, medan de, som ägnat sina bästa krafter åt de politiska problemens lösning, makas åt sidan. Det är på tid, att vi återvända till de gamla fundamentala principerna och basera vår politik på dem.»

Och vad det nu gäller för England utpekar han i samma andedrag.

— »Vi stå inför stora problem,» säger han. »Aldrig har en nation stått inför större. Hurudant har folket det ställt i landet i nuvarande ögonblick? 7 % av befolkningen i de stora städerna leva i ett tillstånd av fullständig utblottning, 30 % eller nästan 1/3 av hela folket lever på eller under fattigdomens gräns. Detta,» säger han, »är, vad liberalismen i England har att syssla med, om den är trogen sig själv.»

Och på frågan, hur dessa enorma problem skola kunna lösas, svarar han:

— »Vi måste reducera onödiga nationalutgifter. Vi måste göra statsstyrelsen effektivare. Och vi måste framför allt ta itu med dessa väldiga truster och monopol, som hindra den nationella utvecklingen, svälta ut industrier och vila så tungt på massor av befolkningen.»

Och på frågan, vad som menas med truster och monopol ger han ett svar, som belyser det sociala problemet i det moderna England — och inte bara där.

— »Man må säga,» säger han, »att vi inte här i England ha sådana stora truster som i Amerika. Men i Amerika äro de stora affärskombinationer, som äro kortlivade. De äro sen i går.

De störtas av fluktuationer på affärs- och industrimarknaden. Men här äro de truster, jag syftar på, delar i det sociala maskineriet. De ha existerat i generationer och i sekler. De togo sin början på Wilhelm Erövrarens dar.»

Han syftar med andra ord på privilegier, på hela det feodala systemet i samhället, som han nu närmar sig. Och han räknar upp några av de viktigaste trusterna och monopolen. Först är det godsägarnas jordtrust, sen är det spritindustriens monopol, sen är det undervisningstrusten och i samband därmed prästtrusten, slutligen de styrande klassernas trust.

— »Ni säger,» utropar han, »att ni inga styrande klasser ha. Ha ni inte? Det finns i detta ögonblick cirka 6 millioner valmän i England, och likafullt är styrelsen i händerna på en enda klass. De ha format parlamentet så, att detta är i händerna på en enda klass. Det betyder än i dag ingenting, vilket parti som sitter vid makten, praktiskt taget är det alltid denna samma enda klass, som styr. Och det väldiga vapen, varmed detta åstadkoms, är den högre kammaren, känd under namnet 'Lordernas Hus'. Jag har i sex månader,» säger han, »lyssnat till, hur aristokratien i underhuset talat om nödvändigheten av att folkets barn få en verklig kristen

undervisning. Men då vill jag säga dem det, att om de bara vilja ägna sina talanger och sitt inflytande åt den stora uppgiften att lyfta den fattige ur dyn, så skola de därmed ha gett staten dess första lektion och visat den, vad som är verklig kristen undervisning.»

Och mot undervisningstrusten, såsom uttryck för den styrande klassen, är det nu, han på väg till ministerposten kämpar i spetsen för Englands demokrati. På ett stort möte i Cardiff 1904 formulerar han hela läget på följande sätt, varav framgår, hur omfattande striden är:

— »Upp till år 1902,» säger han, »hade vi ett dualistiskt undervisningssystem i landet, och jag tror, det skall vara det enda land i världen, där något dylikt existerar — och detta system är i hög grad orsak till Englands och Wales' efterblivenhet i skolhänseende, jämförda med kontinentens länder. Nu ha vi, praktiskt taget, ett inbördes krig om skolfrågan, och följden är den naturliga, att hela landet lider.»

Och ställningen var denna, som vi måste beröra med ett par ord för att visa stridens innebörd. Enligt nya lagen skulle alla skolor, som stadfästs av undervisningsdepartementet, styras av de lokala myndigheterna såsom bestämmande forum. Skolorna voro uppdelade i understödda och icke-understödda. De förra voro lokalmyndigheternas egendom och stodo

under deras fullständiga kontroll. De senares byggnader ägdes av respektive kyrkosamfund, i huvudsak engelska statskyrkan. Underhållet bestods utan avgift av myndigheterna, men det togs av skatteinkomsterna i respektive kommuner. Men, och det var tvistepunkten, tillsättandet av lärare skedde genom det kyrkosamfund, som var ägare — och då det nu i allmänhet var engelska statskyrkan, så betydde det i praktiken, som Lloyd-George sade, att »prästen tillsätter läraren, och allmänheten avlönar honom». Samtidigt hade regeringen lagt tull på korn, varför Lloyd-George hånfullt påpekade, att nu skulle England få »dyrt bröd och billig katekesundervisning».

De frikyrkliga neka emellertid helt enkelt att betala skatt till skolan. Och Wales, som står under Lloyd-Georges makt och inflytande, går ett steg längre. Det nekar att ens utskriva skatt åt de icke-understödda skolorna. Och detta blir början till vad man kallat »The Welsh Revolt». Under ledning av Lloyd-George bestäms, att varje kandidat till de walesiska landstingen måste lova att stödja de revolterandes krav. Och följden blir en överväldigande seger i Wales för Lloyd-Georges opposition mot den feodala trustregeringen.

Och nu blir Wales, tack vare Lloyd-George, för första gången på århundraden, som han själv

säger: »enigt i kampen för sin frihet. Ännu 1868 stodo några valkretsar utanför den nationella rörelsen. Nu är Wales ett.»

Landstingen ansluta sig till »The No Rate Policy», d. v. s. att neka skatt, och skolorna måste stängas eller föra en ynklig tillvaro.

Men regeringen tövar inte att svara. En lag utfärdas, genom vilken undervisningsministeriet praktiskt taget tillerkänns envåldsmakt utan hinder av domstolsingripande. En den häftigaste opposition reses i underhuset, och kampen ledes av Lloyd-George, vilken nu blir hela den liberala oppositionens oofficielle men verklige ledare. Asquith konfererar med honom, och Lloyd-Georges makt är sådan, att han förmår hela oppositionspartiet att som demonstration mot regeringens handlingssätt i sluten trupp följa honom ut ur plenisalen, nekande att ta vidare befattning med frågan. Varefter han genast öppnar kamp i Wales mot lagen, bildar en stridsfond, låter uppta kollekt i alla frikyrkokapell, vilken används till att upprätta provisoriska skolor, som dra till sig lärjungar från statskyrkoskolorna.

Man anklagar under stridens gång Lloyd-George för att vara orsak till att lärarna i statskyrkoskolorna svälta och att barnen frysa i ouppeldade lokaler, men som en hövding till-

ser Lloyd-George bara, att kol tillhandahållas de tomma skolhusen.

Och han har ett fullt bestämt mål. Redan 1902 har han fått definitivt löfte av Balfour om en undervisningslag för Wales. Han har nu samlat landstingen i beslut att acceptera ett nationellt »undervisningsråd» och 1904 har han hunnit så långt, att han offentligt yttrar:

— »En händelse har inträffat, som lovar göra revolution i Wales' historia. Ett nationalråd har, efter långa underhandlingar mellan undervisningsministeriet och Wales' landsting, beslutats. Detta nationalråd kommer att övervaka undervisningen i landet och trygga dess lärares utbildning.»

Förmodligen skulle han ha genomfört detta nationalråd och därmed ha åt Wales definitivt erövrat den andliga friheten efter ännu nya strider; men mot slutet av år 1905 förändra nyvalen hela situationen i England. Unionisterna kommo i minoritet, och liberalerna segra.

Följden blir, att Lloyd-George, som nu har hela landets demokrati bakom sig och räknas som liberalernas kanske starkaste namn, erbjuds posten som handelsminister i den nybildade liberala Campbell-Bannermanska regeringen, och från regeringsplatsen får han hädanefter för England och Wales fortsätta, vad han hittills som folkledare begynt.

V.

Socialreformatorn.

§ 1.

I och med att Lloyd-George inträdde i den Campbell-Bannermanska ministären, blev hela hans ställning och uppgift en annan. Hitintills hade han alltid varit och förblivit en mer eller mindre framträdande privat parlamentspolitiker, »a private member», som engelsmännen säga. Nu var det slut på den tiden. Ett nytt kapitel börjar. Statsmannen stiger fram, och från och med nu är Lloyd-George ansvarig jämte sina regeringskolleger för vad det moderna England blir och för den riktning, dess politiska utveckling tar.

Vilka problem, denna regering hade att närmast ta itu med, bör här i några huvuddrag framhållas för att underlätta förståelsen av Lloyd-Georges statsmannainsats, sådan den fortsätter hans insats som folkledare. Själva de två huvudgrenarna i detta problem, som

är det moderna Englands, har utmärkt framställts av den kände Oxford-vetenskapsmannen, professor Gilbert Murray, vid hans besök i Stockholm i mars 1916, då han inför en medarbetare i Dagens Nyheter uttalade sig om Englands världsvälde; och denna framställning skall här återges.

— »När man vill diskutera Englands ställning i världen,» sade professor Murray, »måste man först göra klart för sig två punkter: den ena Englands egenskap av örike, den andra, att den industriella revolutionen kom vida tidigare till oss än till något annat folk. Just därför att vi tidigare än andra folk ställdes inför nutidens stora sociala problem, gjorde vi oerhörda misstag: fattigdomen och eländet i England togo fruktansvärda dimensioner. Men vi voro också de första att sträva efter botemedel, och alltsen 1870 ha vi brottats med de sociala problemen intensivare än någon annan nation i Europa. Vi gingo igenom industrialismens svåra barnsjukdom före något annat folk, och den engelska nationen har alltsen dess varit fullt klarvaken för den sociala frågan. Jag är, som ni måhända vet, professor i grekiska och filosofi i Oxford. Min verksamhet gör, att jag där så gott som uteslutande kommer i beröring med unga män ur de ekonomiskt välsituerade klasserna. Jag

kan säga, att jag sedan många år tillbaka icke kan minnas en enda student, som icke använt en större eller mindre del av sin fritid till upplysningsarbete eller annan social verksamhet bland de sämre lottade klasserna: vistelse i ett settlement i en storstads arbetarkvarter, ledning av en gossklubb och framför allt föreläsningar i den stora sociala organisation, som har namnet »Workmens Education Society» och som möjliggör att, varhelst en sammanslutning arbetare önska erhålla undervisning i något speciellt ämne, kunna de vända sig till denna och få sig tillsänd en ung föreläsare, som kostnadsfritt ställer sig till deras disposition. Med ett ord, vi ha haft mycket svåra sociala missförhållanden i England, men närhelst vi numera få sikte på något, skynda vi att raskast möjligt gripa efter botemedel.

Så kommer jag till den andra huvudpunkten: vi äro ett örike. Vi måste ha herraväldet över havet, om icke en krigförande nation på några veckor skall lyckas svälta ut oss. Ni säger kanske: världsväldet på havet — det är inte någon liten sak, ni begär! Men vi svara: vi ha haft detta världsherravälde i hundra år, och icke någon nation, icke några kolonier kunna klaga över, att vi missbrukat vår makt. Vi ha icke förgripit oss på fransmän, holländare, portugiser eller andra folk, eller hur?»

— »Boerkriget?» inskjuter intervjuaren.

— »Ja, ni har rätt. Här pekar ni på en sårbar punkt. Här gjorde vi en orätt — men vi gjorde bot, så fort det var oss möjligt. Den regering, som förde England in i boerkriget, kastades ur sadeln, så snart kriget var slutat, med den starkaste majoritet, som någonsin har fördrivit en engelsk regering. Ministären Campbell-Bannerman sökte med största iver hela den reva, den föregående ministären gjort. Chamberlain och lord Milner, våra sista jingopolitiker, äro borta, och de ha inga motsvarigheter i nuvarande engelsk politik.»

Av denna framställning visar det sig, att det alltjämt var 1800-talets två stora problem, det gällde, i en olöslig sammankoppling: det nationella och det sociala, motsvarade av utrikes- och inrikespolitiken. Och den axel, kring vilken båda vände sig, var ekonomien.

För den Campbell-Bannermanska regeringen gällde det att på allvar uppta den sociala reformverksamhet, som boerkriget avbrutit och Lloyd-George kämpat för, men denna sociala verksamhets effektivitet berodde i sin tur av, hur mycket pengar landet måste lägga på sitt försvar, på sin nationella trygghet. Balansen mellan dessa två krav var den stora och svåra frågan. Denna ställning i England kring 1905 gav upphov till en utrikespolitisk orientering,

som uttryckes i ordet: avrustningspolitik eller en utpräglat pacifistisk strävan.

Kring sekelskiftet hade efter 1890-talets allmänna världsrustningar en viss avspänning inträtt, och regeringarna, ställda inför de sociala kravens ofrånkomliga tvång, hade suckat över de enorma rustningsbördorna med det hotande världskriget som följd och oroligt spanat efter botemedel. Så hade den 28 aug. 1898 ryska tsarens berömda fredsmanifest kommit, och den 18 maj 1899 sammanträdde 26 stater till den första fredskonferensen i Haag. Hur föga denna än kom att betyda, särskilt på grund av Tysklands och Österrikes avvisande hållning, så var dock anslaget givet, den Campbell-Bannermanska regeringen fortsatte avrustningsyrkandena, och England blir nu den mest pacifistiska stormakten i världen. »De oerhörda rustningarnas politik,» sade Campbell-Bannerman i själva sitt programtal, »rymmer och när den idén, att våldet utgör den förnämsta om icke den enda lösningen på internationella konflikter.» Samt opponerade mot en dylik uppfattning. Och krigsministern, lord Haldane, yttrade: »Jag ville önska, att vi äntligen hade kommit så långt, att folken i gemenskap upptoge frågan om en inskränkning i rustningarna. Blott med gemensamma ansträngningar kunna vi befria oss från rustningarnas tunga börda.»

I parlamentet, på interparlamentariska konferenser, säger den tyske författaren till den världsbekanta boken »J'accuse», i klubb- och Guildhall-tal, i diplomatiska underhandlingar med andra makter, i tidnings- och tidskriftsartiklar tröttnade de engelska ministrarna ej på att åter och åter framhålla för alla nationer fördärvligheten av kapprustningen till lands och vatten och söka efter medel att avhjälpa denna ruinerande situation. Och bland dessa voro Grey, Haldane, Lloyd-George, Campbell-Bannerman, Asquith.

Dessa stora ansträngningar av den Campbell-Bannermanska regeringen visa, hur den moderna kulturvärldens utveckling kommit till den punkt, där det nationella och det sociala efter att ha utvecklats på skilda linjer nu mötts och ett avgörande måste fattas, som skulle leda antingen till det enas uppslukande eller till en sammansmältning. Det förra betydde krig antingen mellan olika nationer eller mellan de nationella och de sociala intressena inom samma nation. Det betydde världskrig eller revolutioner. Och frågan blev, vilket som skulle sättas högst: det nationella eller det sociala. Valet berodde i sin tur på tillståndet i de olika länderna. Tillståndet i England gjorde det för dess del, längst kommet som det i utveckling var, till en självklar sak, att det sociala skulle sättas

högst. Därför arbetade det för avrustning, för internationella sammanjämkningar mellan de olika nationella kraven i världen. England behövde fred, England ville ha fred. För att lösa sitt sociala problem. Så tecknade sig dess nationella, d. v. s. utrikespolitiska läge vid Lloyd-Georges statsmannagärnings begynnelse.

§ 2.

Men även i den inre politiken voro förhållandena tillspetsade. Det fanns i England som i alla land ett stort parti, bland de förmögna och besittande klasserna, som icke hade någon känning av de sociala missförhållandena men som hade klar blick för det internationella lägets risker och mörka hot. Dessa ville icke släppa rustningarna, och när de sågo, att de sociala reformerna icke kunde undvikas, funno de enda utvägen att skaffa medel till de oerhörda kraven i tullar. Dessa skulle leda pengar till statskassan och tillåta den att utföra reformkraven.

Slutligen jäste, medan alla dessa planer dryftades, ett allt starkare missnöje bland folket, särskilt bland industriarbetarna. Och här tillkom ett alldeles speciellt problem, som intimt berörde hela styrelsemaskineriet i England. Regeringens tid och krafter hade under utvecklingen av det väldiga kolonialväldet alltmer

tagits i anspråk av kolonialfrågor, av världsimperiets angelägenheter, och arbetarna menade, att deras bekymmer och krav tack vare denna omständighet inte tillräckligt beaktades, och inte minst ur den uppfattningen framväxte en allt starkare socialistisk rörelse, som utmynnade i bildandet av ett speciellt arbetarparti.

Det är mot den hotfulla och mörknande bakgrunden av alla dessa inre och yttre svårigheter, som Lloyd-Georges statsmannagärning bör betraktas för att bli rätt fattad. Och ur dessa förutsättningar är det, de senaste tio årens engelska politik vuxit fram, just med Lloyd-George som en alltmer dominerande gestalt såsom ledare för den sociala reformverksamhet, över vilken professor Murrays ord i den citerade intervjun kasta sitt ljus.

§ 3.

Lloyd-George hade redan tidigt gett uttryck åt sin syn på kärnpunkten i Englands sociala problem, då han 1892 sagt, att England icke brast i förmågan att skapa rikedomar men i förmågan att fördela dem. Och den engelska högerns syn på den sociala reformverksamheten tecknade han sarkastiskt i sitt redan citerade stora tal i Newcastle 1903, då han

sade: »Jag var ledamot i ålderdomsförsäkringskommittén, som tillsatts av en unionistisk regering, och jag trodde verkligen, att det gällde allvar. Jag var yngre då. Vi gjorde upp en plan och funno, att det skulle kosta 12 millioner pund (221 mill. kr.) per år. Regeringen ansåg, att det var för dyrt och kastade sig, för att avleda intresset för frågan, i boerkriget såsom bättre affär.»

Men nu hade han själv kommit till makten och hade att visa vad han dög till, han hade dessa erfarenheter bakom sig, såg vidare det ovan tecknade läget i världen och hade sin klara uppfattning av vad som måste göras. Han arbetade sålunda först och främst för fred, som redan omnämnts; vidare gällde det framför allt att skaffa staten pengar, och där kom hans stora organisationsgeni äntligen till sin fulla rätt. Han började med ingenting mindre än att omorganisera hela England och att arbeta för, att den liberala politiken skulle fullt medvetet slå in på denna bana, vidtaga rekonstruktioner på alla områden, följa parollen: »betterment all round» och börja uppbygga ett nytt England på den folkliga och fredliga demokratiens grund.

Förutsättningarna att få pondus åt dessa krav voro nu också andra än förr, vad Lloyd-George angår. Han stod nu i statens topp, och även

yttre bevis på hans upphöjda ställning kommo honom, inom parentes sagt, till del. Så kallades han t. ex. till juris hedersdoktor vid Oxfords universitet, och det ärevördiga »juridiska sällskapet» i London lät måla hans porträtt, som upphängdes bland sällskapets övriga porträtt av berömda lagstiftare och jurister, o. s. v. Och från denna höga och mäktiga ställning började han sin reformerande verksamhet. Som handelsminister tog han först itu med landet såsom handelsorganism och sökte ordna den till hela rikets och alla de av handeln berördas bästa. Detta inleddes genom att först och främst en omlägggning av handelsministeriet genomfördes. Lloyd-George hade genom erfarenhet kommit till den åsikten, att byråkratien var en fara för all verklig effektivitet, Det gällde att hålla ministeriet i ständig och livlig kontakt med de ledande och kunniga och intresserade männen på handelns alla områden, så att ministeriet tjänade handeln, inte hindrade den genom ämbetsmannaaktig högdragenhet utan blev ett kommersiellt centrum. Så fingo nu tjänstemännen vänja sig vid en annan fart i expeditionerna, fingo ständigt stå till buds med sina kunskaper inför den nye chefen, som med sin kvicka fattningsförmåga blixtrade i väg från fråga till fråga, snart sagt innan de arma tjänstemännen hunnit sluta sina

utläggningar. De kallade Lloyd-George bakom ryggen: »The Welsh goat», den walesiska getabocken, på grund av hans livlighet. Han tillkallade sakkunniga i alla frågor och satte sig fullständigt in i alla handelns problem, i den mån de rörde ministeriet. Det enda han böjde sig för var kunskap. Kom någon och ville spela på andra strängar, ville imponera genom så klena hjälpmedel som börd, namn, social ställning eller dylikt, då förvandlades den berömde charmören till en bitande statsämbetsman. Det kan i detta sammanhang anföras, att vid ett tillfälle en deputation av bl. a. lord Balfour of Burleigh, lord Hugh Cecil m. fl. höga herrar, uppsökte honom, och om det nu var i känslan av sin adliga överlägsenhet över den i skomakarverkstan uppfostrade eller vad det var, nog av, de togo sig för att uppträda ohövligt. Men Lloyd-George gav dem en grundlig lektion i hyfsat uppförande, och efter den betan gjordes inte försöket om. Här gällde det att trygga England, och inför den uppgiften voro alla lika. Och England, det var för honom Englands folk.

Det första han fick att göra som minister var att reda upp en hotande kommunikationsstrejk 1906. Där visade han, att han ämnade använda regeringsmakten till det helas välfärd utan eftergifter åt några ensidiga grupp- eller klass-

intressen, vare sig uppifrån eller nerifrån. Detta kommer alltid att kvarstå som Lloyd-Georges främsta egenskap, hans aldrig skymda blick för totaliteten. Mot överklassvälde hade han alltid kämpat, när underklassväldet sticker upp, bekämpar han det lika bestämt. Så genomdrev han nu eftergifter både från järnvägsbolagens och från de strejkande funktionärernas sida och framtvang ett stort, omfattande skiljedoms- och förlikningssystem.

Han såg som alltid praktiskt på landets problem, och han uttryckte det i ett tal just 1906, då han berörde det nybildade Independent Labour Party, det socialistiska arbetarpartiet. Han kunde inte tro på socialismen i England, mer än under en förutsättning.

— »Om,» sade han, »det efter en valperiod kan påvisas, att ett liberalt parlament inte gjort något för att på allvar söka lösa frågan om folkets livsvillkor; om parlamentet ryggat för att ta itu med grundorsakerna till allt elände, främst alkoholfrågan och det brottsliga jordsystemet; om det inte satt stopp för våra nationella resursers slösande på rustningar eller inte ärligt stött en fråga som ålderdomspensioneringen; om det böjt sig för överhuset och tillåtit lorderna beskära alla lagförslag; då skulle ett väldigt härskri på ett nytt politiskt parti stiga

landet runt, och många av oss i denna sal skulle ingå i det partiet.

Men tänk på det,» tillade han, »att hittills har egentligen ingenting gjorts för att hindra socialismen bland arbetarna. Men när det börjar, då ha ni att räkna med kapitalets enorma maktresurser samt med makten av högt tränad intelligens och organisation, att inte tala om inre stridigheter bland arbetarna. De, som tro, att de kunna ena Englands arbetare till ett fårahus, de kunna inte ens abcd om de krafter, som driva den mänskliga naturen, i den enskilde eller i massan. Tror någon, att vi inom en generation, för att räkna som lägst, skola få se makten i händerna på ett parti, som med våld skall nationalisera jord, järnvägar, gruvor, stenbrott, fabriker, verkstäder, varuhus, allt kort sagt, som har med produktion eller distribution att göra? Den skall vara en sangvinisk och enkel socialist.

Men, utropade han, ska vi då vänta, till dess hela nationen omvänts till detta radikala program, innan vi göra nånting? Skall ingenting göras under mellantiden för att lindra det elände, som är förbundet med vårt nu rådande sociala system — utom att vi förnöta våra krafter på att käbbla med varann? Sunt förnuft bjuder oss att redan nu hålla samman och söka nå så långt

det är möjligt och att inte hindra utvecklingen genom att bilda grupper och gräla om det mål, vi hoppas nå om ett par generationer.

Vi begära inte arbetarnas hjälp,» sammanfattade han, »bara för att få röster vid valen. Vi behöva deras hjälp för att ge klar kurs åt den liberala politiken och kraft och kläm åt dess angrepp.»

Och Lloyd-George har på denna det typiskt engelska sunda förnuftets linje lyckats ända till denna dag utöva ett magnetiserande inflytande och få en avgörande makt över Englands arbetare.

Men även genom vad han i lagstiftningsväg praktiskt utfört till deras fördel.

Redan som handelsminister hann han på de tre år, han innehade platsen, utföra så mycket, att man sagt, att liksom Chamberlain på sin tid gjorde posten notabel, gjordes den av Lloyd-George historiskt ryktbar. Han genomförde tre stora reformer, som alla kommo det arbetande England till godo, nämligen en patentlag, en lag om Londons hamnförhållanden och en lag om sjöväsendet. Genom den första tillgodosåg han den engelska industrien, som förut, genom en överdriven eftergivenhet åt utlandet, varit lidande av utländska patents monopoliserade ställning, och genom den viktiga sjö-

lagen förbättrade han både sjömännens och redarnas ställning. Vidare hann han ge utkast till en hel rad förbättringar och nyskapelser på handelns område, såsom t. ex. en organisation av det engelska konsulatväsendet världen runt för att hålla den engelska handelseffektiviteten på högsta höjd. Och detta kompletterades genom periodiska beräkningar av det engelska väldets produktion, som gör det möjligt för nationen att hålla en klar överblick över sitt läge och sin kommersiella och industriella verksamhet.

Vartill nu alla dessa ekonomiska arrangemang? Gällde det bara att göra England än rikare? Lloyd-Georges fortsatta karriär gav svar på frågan.

Det anförda är ett bevis på hans administrativa kraft. Hans utnämning till handelsminister hade väckt någon förvåning, men hans gärningar hade hastigt avslöjat, vilken eminent organisatör England i honom ägde. Och när Campbell-Bannerman dog 1908 och Asquith blev regeringschef, överläts finansministersysslan åt Lloyd-George, högsta överinseendet med andra ord över hela det engelska rikets ekonomiska förvaltning. Och därmed var Lloyd-George, näst regeringschefen, ministärens och landets mäktigaste man.

Nu visade han, vad syftet var med alla hans

omfattande ekonomiska organisationsplaner. Knappt hade han utnämnts till finansminister och inträtt i funktion, förrän i London hölls den 17:de världsfredskongressen. Där uppträdde han med ett flammande tal till förmån för ett engelskt-tyskt samförstånd och beklagade inför den samlade menigheten:

— »Att det i 20:de århundradet av den kristna tideräkningen skall vara nödvändigt att i ett civiliserat land hålla ett möte för att protestera emot, att de kristna staterna årligen offra inemot 400 millioner pund (7,200,000,000 kr.) i syfte att förbereda den ena nationen på att döda den andra.»

Han ville med andra ord befordra utvecklingen i världen genom att med insättande av alla sina krafter arbeta för världsfred, och syftet med den ekonomiska nyorganisationen av England var att skaffa pengar till genomförandet i detta land av det stora sociala reformprogram, som under årens och årtiondenas lopp mognat inom honom, som han nu såsom finansminister såg sig i stånd att börja realisera och som skulle bli början till en ny tid på jorden.

Kring detta omfattande reformprogram på världsfredens grund koncentrerade sig hela hans verksamhet från och med hans utnämning till finansminister i april 1908 till världskrigets utbrott på sommaren 1914, och kring detta hans

reformarbete blåste det nu upp till en enda oavbruten och väldig storm, som under dessa år skakat hela England och fått de mest genomgripande verkningar, av vilka följden en dag, då världskriget genomkämpats, torde bli ett England i mycket olikt det gamla.

§ 4.

Detta stora skådespel av prologen till en ny och bättre tid började med att Lloyd-George, bliven finansminister, i två tal framlade sina allmänna synpunkter dels på det ekonomiska läget i världen och dels på det sociala läget i England. Det förra talet, som han höll i Manchester i april 1908, riktade sig mot de chamberlainska tullvännerna, och han framvisade med ett helt fyrverkeri av siffror, hämtade från handelsministeriet, vilken betydelse det ägde för England, världen och världsfreden, att det brittiska riket förblev frihandeln troget.

Talet, som riktades till Lancashire-distriktets industrimän, fastslog först, att ett frångående av frihandelns principer skulle betyda en k a t a s t r o f för hela bomullsindustrien i detta distrikt, och nu fick man en tavla uppmålad i stora linjer och med levande färger av vad frihandeln i världen verkligen innebar.

— »Vilka,» frågade nämligen den sålunda

kämpande fredsministern med ljudande stämma över mötet, »vilka äro de tre stora industrigrenarna i Lancashire? Först och främst bomullsindustrien — den största i hela världen. Vad har hänt inom denna industri, inte blott i Lancashire men jorden runt? I Lancashire måste ni införskaffa råvaran från andra sidan jordklotet. Era förråd måste fraktas tusentals mil över haven. I Amerika har industrien bomullsfälten utanför sina egna fönster. Nåväl! Man skulle väl tro, att med råvaran på platsen och hög importtull att skydda mot konkurrens så skulle bomullsindustrien, om tullsystemet över huvud hade något värde, här erbjuda ett fall, då protektionismen skulle besegrat frihandelsvärlden.

Men vad säga siffrorna? Förra året sålde ensamt Lancashire — som är mindre än en enda av Amerikas stater — inte bara till kolonierna utan till hela världen för 110,000,000 pund (över 2 milliarder kr.), vilket betyder en ökning av 11 % från föregående år. Och Amerika? Med råvaran på platsen. Med tullar, med allt. De protektionistiska Förenta staterna sålde för 5,700,000 pund (något över 100 millioner kr.) — mot det frihandlande Lancashire. Det är lite över en tjugondel. Men inte nog med det. Detta betecknar en sänkning från föregående år på 45 %.

Så ha vi Tyskland — 'spöket'! Tyskland, tullvännernas paradis. Där finns allt, som kan skapa ett högerns himmelrike. Hög tull, en högt uppdriven imperialism och ännu högre uppdriven skatt på födoämnen, en konservativ byråkrati och en allsmäktig aristokrati, socialister, inte tillräckligt starka att bestämma landets politik men starka nog att skrämma massor av gott folk i högerns armar, med andra ord: ett idealland! Och dock! Arbetslönerna äro i Tyskland 20 % lägre än i England, livsmedlen äro vidare 20 % dyrare än i England, arbetstiden är längre, och när man frågar börsmännen i London — nästan allesammans tullvänner — om de vilja låna pengar till detta tullvännernas Eden, så rynka de på näsan och fordra 4 % på pengarna. Men när det gäller att låna pengar till den lilla frihandelsskärseld, som heter England, så begära de inte mer än 3 % och tacka på köpet.

Och vad säljer Tyskland i bomull? Lite mer än Amerika. Förra året nära nog men inte fullt en femtedel av vad ni sålde. En femtedel! Frihandel är med andra ord bättre än tullsystem i proportionen fem till ett. Och arbetslönerna! Lönerna i Lancashires fabriker äro 40 % högre än i Mühlhausens fabriker. Och arbetstiden kortare.

Se på maskinindustrien! Amerika sålde i fjol

till hela världen inklusive England för 18,000,000 pund (cirka 350 mill. kr.). Tyskland lika mycket. Och sen kommer detta gamla fattiga, ruinerade, arbetslösa frihandelsland — och vi sålde för 31,000,000 pund (nära 600 mill. kr.). Vi slå dem alltså i bomull med frihandel och i maskiner med frihandel.

Så ha vi sjöfart. England äger halva världshandelsflottan. I fjol byggde vi mer än hela den övriga världen tillsammans. På vilka prov ni sålunda än sätter frihandeln, kommer den ut med seger, och det skulle medföra den allra största katastrof, om den utbyttes mot ett annat system.

Nåväl! Jag strider för England — för England och för den fria flaggan på den engelska handelsmarknaden. Denna flagga har vajat för frihandel i femtio år, och resultatet har blivit lysande. Om, med dessa lysande resultat, som England vunnit inom sjöfart, industri, i levnadskostnader, i arbetstid, löner, ja, och inte blott i dylikt utan även med avseende på säkerheten för fred i världen — om, säger jag, inte detta är något värt att kämpa för, då undrar jag, vad som är det.

Frihandeln är en stor pacifist. Vi ha haft många konflikter, många konfliktanledningar under de senaste femtio åren, men vi ha inte haft ett enda krig med någon förstarangsmakt.

Frihandeln banar långsamt men säkert en väg genom rustningarnas täta, mörka snår fram till den internationella brödrakärlekens solbelysta land. Och den dag skall komma, då en nation, som lyfter sitt svärd mot en annan, skall placeras i samma brottslingskategori som den man, vilken i vrede slår sin broder. Jag kan inte säga, hur många generationer, kanske århundraden, det skall ta, innan svärden blivit omsmidda till plogbillar och spjuten till trädgårdsknivar. Men det vet jag, att när den dagen gryr, skall det räknas som en av historiens största och ädlaste gärningar, som en av de största i mänsklighetens underbara liv, att de män och kvinnor, som levde på denna lilla ö kämpande ensamma mot en värld väpnad med tullsystem, modigt och tappert segrade i försvaret för de vägar, på vilka mänskligheten slutligen tågade in i det rike, där Freden skall regera för all framtid.

Och jag säger er, att den ras, som ville ge upp en dylik position i historien, det vore en ras, som varken ni eller jag skulle vilja ha minsta frändskap med. Den positionen är större än ni och jag ens veta. Nåväl, försvara den! Det är en stor kamp.

Men ni få icke tro, att detta är allt och att vi inte ha mer att göra. Frihandeln må vara

alfa i all liberal politik, men den är inte omega. Den är en grundval. Och när jag talar i första hand om industri och frihandel, så är det inte, därför att jag menar, att de äro förmer än sociala reformer. Det är helt enkelt emedan jag vet, att vi måste först skapa rikedom i landet, innan vi kan fördela den, men när vi gjort det, då måste vi ärligt sörja för arbetets härar.

Uppgiften är stor och svår. En reformators uppgift är alltid hjärtslitande,» slutade han. »Sympatier måste väckas, misstankar dämpas. Massorna måste väckas till liv, farhågor måste stillas. Svaga själar måste stödjas, heta hjärnor måste tyglas. Den sovande rättskänslan måste väckas till liv, och inrotade intressen i det orättfärdiga måste slås ner.»

Så skildrade han i stora drag läget utåt med frihandelns mål, möjligheter, fördelar och förpliktelser, och ett halvt år senare pekade han i ett tal i Swansea på det inre läget och de uppgifter, det förelade den regerande liberala politiken.

— »Vårt arbete har knappt börjat än,» sade han. »Men vi ämna orubbligt gå fram på den väg, vi utstakat för oss. Vad väntar oss där? Först och främst att införa fullständig religiös frihet i landet. Religiös frihet existerar inte, så länge duktiga och otadliga

män hindras från att söka lärarbefattning i 14,000 statsskolor, bara därför att de inte med gott samvete kunna gilla en viss rådande sekts dogmer. Jag placerar den religiösa friheten i första planet, medan den rör samvetsfriheten och därför måste ha större verkan på nationens andliga utveckling och följaktligen på dess öde än något, som berör endast det rent materiella intresseplanet. Det berör nämligen rasens känsla av självrespekt och oavhängighet. Existerandet av en privilegierad ras eller kast inom nationen förnedrar denna nation och försvagar dess manlighet, och ingenting kan rädda ett folk, som tyngs av dylika institutioner, från slav-anda annat än en permanent opposition.

Samma syn har jag på frågan om de borgerliga rättigheterna. Ännu ha vi långt ifrån hunnit fram till att få dem genomförda i hela samhället. Det blir fallet först då, när de fattigaste föräldrars barn ha samma möjligheter att få åtnjuta den bästa undervisning som de rikaste föräldrars. Detta kommer aldrig att ske, så länge vi ha 500 herrar, genom bördens lotteri begåvade med rätt och makt att krossa de önskningar, som en majoritet på 40 millioner av deras landsmän hysa rörande bästa sättet att styra detta land.

Men engelsk liberalism ämnar inte upprepa de misstag, som gjorts av liberalismen på det

europeiska fastlandet, vilken inte förstått att anpassa sig till de nya förhållanden, som uppstått i världen. Den kontinentala liberalismen har endast sysslat med att förbättra och fullända det politiska maskineriet. Den engelska liberalismen har vetat bättre. Den har visst icke övergett det liberala partiets ärevördiga ambitioner att kämpa för frihet och jämlikhet, men vid sidan härav vill den också söka bättra folkets livsvillkor. Denna nya engelska liberalism ägnar en del av sina krafter åt att undanröja de omedelbara orsakerna till missnöje i landet. Det är sant, att människan icke lever av bröd allena. Men det är lika sant, att hon icke heller kan leva utan bröd.

Det bor 43 millioner människor här i England. De äro icke här på grund av egen vilja. Om hundra tusenden av dem svälta, så räcker det inte med att lägga skulden på försynen. Det finns överflöd av materiella resurser i detta land att föda, kläda och härbärgera dem alla — och många millioner till. Vi ha redan börjat ta itu med frågan om de gamla. Vi ha framför oss det än större problemet, som rör de sjuka, de vanföra, de arbetslösa, änkorna och de föräldralösa. Intet land kan med fog göra anspråk på att kallas civiliserat, som tillåter, att dessa svälta ihjäl. Svältdöden är ett straff, som samhället för århundraden sen upp-

hört att pålägga sina värsta brottslingar. Men vad händer än i denna dag i samhällenas stora ekonomiska maskineri? En arbetare blir sjuk vid unga år och mister för alltid förmågan att tjäna sitt uppehälle. Han har gjort sitt bästa att dra sitt strå till det allmänna, och mer kan han inte göra. Hur skulle man då kunna tillåta, att han svälter, att hans barn dö av hunger i detta land, som dignar av rikedom? Eller en arbetare dör. Han har lika trofast fyllt sin plikt mot fosterlandet som soldaten, vilken stupar på slagfältet. Har landet då ingen skyldighet att se till, att hans efterlevande tillförsäkras sitt dagliga bröd? Här leva vi i världens rikaste land. Vilket lumpet land, om det inte skyddade änkor och barn efter dem, som tjänat trofast, från bekymmer och nöd!

Är det rättvist, är det ärligt spel, är det mänskligt att låta dem lida nöd? Jag tänker mig, att de bättre klasserna, vilkas välstånd är betryggat, inte inse, vilka lidanden, som sammanhänga med arbetslöshet. Vad är fattigdom? Ha ni själva prövat den? Om inte, så tacka Gud, som besparat er dess lidanden och frestelser. Ha ni sett andra lida under dess bann? Bed då Gud förlåta er, om ni inte gjort ert bästa att lätta den tunga bördan! Med fattigdom menar jag verklig fattigdom, inte en

inskränkning i ert överflöd. Jag menar dens fattigdom, som inte vet, hur länge han kan få behålla tak över huvut, och var han skall lyckas få ett mål mat åt de svältande och uthungrade små barn, som av honom vänta hjälp och skydd. Det är, vad som ligger i ordet arbetslöshet.

Jag har, isynnerhet under senare år, fått massor av brev från folk, vilkas fall jag undersökt — hederliga arbetare utan arbete, som nött vägarna från stad till stad, från fabrik till fabrik under bön om arbete som om en allmosa, och som om kvällen fått släpa sig hem igen, trötta, förtvivlade, tomhänta för att mötas av ansikten och bland dessa kanske några små, alla avtärda och märkta av hunger och ångest. *Den dagen skall komma, och den är inte långt avlägsen, då detta land skall rysa vid tanken på vad det tolererat för sakernas tillstånd, medan det samtidigt vältrade sig i rikedom.* Jag säger och påstår, att, om man bortser från det omänskliga och orättfärdiga i detta tillstånd, så är det stöld, det är tillgrepp av, vad som är arbetarens andel i landets rikedomar. Arbetaren har hjälpt att skapa dem. Hundratals millioner pund ha lagts till nationalförmögenheten på detta sätt, några av dessa

millioner böra anslås åt att rädda arbetaren från hunger och nöd.

Jag har visserligen hört en del dåraktigt tal om att, ifall lagstiftningen för mycket sysslade med dessa saker, så skulle kapitalet drivas ur landet. Men ingenting är farligare för kapitalet än massornas förtvivlan. Och jag skulle vilja veta, vart kapitalet skulle fly, ty att döma av tidens symptom torde det snart inte finnas något civiliserat land i världen, där inte skäliga anslag åt de gamla, de sjuka och de vanföra inom det arbetande folkets leder komma att betraktas såsom den första nationella plikten för landets rikedom.

Ingen kan ärligt försvara det nuvarande systemet. Alla klasser i samhället bära icke samma bördor. Jag kan namnge tolv personer, och det kan ni, ty det är ingen skattkammarhemlighet, vilkas sammanlagda inkomst under de svåraste baisse-tider skulle räcka till att under en hel vinter ge rikligt uppehälle åt åtminstone 50,000 arbetarfamiljer, och ändå skall ni sannolikt finna just dessa tolv personer i protektionist-talarstolar proklamerande, att arbetslöshetens eländen helt och hållet bero på den omständigheten, att man inte ännu lagt tull på arbetarnas livsmedel. Tänk på det! 250,000 män, kvinnor och barn skulle kunna leva på, vad dessa 12 personer förtjäna under de sämsta

år och som de förtjäna utan att själva göra det minsta.

Jag tillhör icke dem, som yrka på konfiskering, och så mycket är under alla omständigheter säkert, att ärligt kapital, kapital, insatt i ärliga affärsföretag till industriens, handelns och affärslivets utveckling här i landet, aldrig skall ha något att frukta av mig. Men samtidigt säger jag öppet och ärligt ifrån, att det första krav, som måste läggas på detta lands stora naturliga tillgångar, är, att de skola hjälpa till att från nöd och brist rädda alla, som med sin hjärnas eller sina musklers kraft bidra till dessa tillgångars användande och utveckling.

Då skola vi här i England en gång för alla ha strukit svälten från den långa lista av plågor, som härska över så många hederliga män och kvinnor. Jag hoppas, att vi då skola ha gjort en del i riktning att realisera det gudomliga löftet om frid på jorden och en god vilja bland människorna, som är ett viktigt steg fram emot mänsklighetens återlösning från de kval, av vilka den nu pinas.»

Detta sammanträngda referat av de båda principtalen tecknar periferien kring den reform, som Lloyd-George från ungdomstiden genom årens erfarenheter och kamp utmejslat och nu stod i beredskap att ge realitet.

§ 5.

Det var den 29 april 1909, som Lloyd-George framförde det första stora revolterande förslaget i Englands parlament, i och med den stora budget-plan, som sedermera döptes till »The People's budget», och som kanske en dag skall komma att räknas som den viktigaste budget i Englands historia. Talet, som i den tättryckta boken »Better times» tar 83 sidor och som även behandlats separat i en utförlig förklarande framställning av upphovsmannen, i en bok på 134 täta dubbelspaltiga sidor följda av själva finansbillen, talet i fråga, alltså, inneslöt ingenting mindre än en översikt av det moderna engelska samhället som ekonomisk organism och en detaljerad plan till hela detta samhälles grundliga ombyggnad.

Som närmaste förebilder hade Lloyd-George haft Chamberlain och Bismarck, vilka båda han alltid högt beundrat som stora organisatörer och administratörer. Han gjorde sig även besväret att resa över till Tyskland för att studera dess sociala anordningar och uppbar över huvud taget ganska mycken smälek för sina tyska sympatier. Han tog under denna resa djupa intryck av tysk metodiskhet och tysk organisationsförmåga, och han stack sannerligen inte heller under stol med sin beundran

utan gav den fritt lopp, vilket hade till följd, att engelska pressen karikerade honom såsom landstigande i Harwich vid återkomsten från Tyskland klädd som en typisk öltysk, rökande en väldig tysk porslinspipa, med en enorm tysk dragbasun under armen, omgiven av en massa reseffekter, på vilka lästes: »Tyska tal», »Flottminskning», »Hur man går till väga i Tyskland», »Tips rörande ålderdomsförsäkring», o. s. v., medan gamle John Bull i bakgrunden gapar på den otrevliga uppenbarelsen och utropar: »Herregud, är det möjligt, att detta ska vara vår Lloyd-George!»

Men striden blev värre än så. Budgeten väckte till liv ett skri över hela England, och motstånd restes från alla håll. Detta berodde i själva verket därpå, att med denna budget inaugurerades en politik, som nu fick sitt första kraftiga och medvetna uttryck i praktisk statshandling, som bröt med inrotade gamla åskådningssätt och som alltsedan dess gått allt mäktigare och mer segrande fram. Lloyd-Georges stora budget var en handling av statssocialism. Denna statssocialism har sedan blivit accepterad i England om icke till namnet så till gagnet, och vid världskrigets utbrott fanns det praktiskt taget ingen politisk åsiktsriktning, som i princip opponerade mot den, fastän det

debatterades häftigt om dess lämpliga utsträckning och användande.

Det säger sig själv, att vid ett så genomgripande lagförslags framträdande, förslagsställaren skulle bli grundligt hatad, och det är troligt, att ingen engelsk statsman varit så envist utsatt för hat genom snart sagt hela sin karriär som Lloyd-George. Boerkampanjen upprepades nu i många avseende, och det haglade angrepp över honom. Lorderna svuro som stalldrängar, sade Lloyd-George själv, hertigarna skällde som omnibuskuskar, lord Rosebery förklarade öppet, att finansministern återupptagit tumskruvarna. Lagförslaget beskrevs som inledningen till »lättingarnas tusenåriga rike», som »skojarnas fribrev» och allt möjligt i samma stil. Kapitalisterna förbannade det, socialisterna bekämpade det i vissa delar, societetens damer och tjänstfolket voro lika rasande, välgörenhetsföreningarna voro arga och rädda, läkarna samlade sig till revolt, alla kort sagt kände sig träffade.

Allt detta berodde huvudsakligen på, att Lloyd-Georges förslag innebar beskattning av allt, som kunde betecknas såsom överflöd, för att hjälpa massorna. Han hävdade dock, att hans skatteförslag i c k e lade några bördor på arbetsförtjänsten eller på livets nödvändighetsartiklar. Hans föreslagna skatt skulle icke göra

det svårare för någon att leva. Men vad han ville åt, det var, att alla monopolinnehavare skulle sörja för industriens utsläpade soldater.

— »Vi bedja dessa människor,» sade han på ett möte i Limehouse den 30 juli 1909, »att ge något litet, så att arbetarna skola slippa fattighuset. De blänga bara åt oss. Vi säga: ge oss bara en halvpenny, bara en liten kopparslant! De svara: ni äro tjuvar! Och de bussa sina hundar på oss, ni kan höra deras skall varenda morgon.»

Därmed åsyftade han pressen.

— »Och till mig,» sade han på ett möte i Newcastle den 9 okt. 1909, »ropa de: ni är en tjuv, ni är värre ändå, ni är en advokat, och värst av allt, ni är en walesare!»

Vad han sålunda under hela Englands anskri begärde, det var 14 millioner pund (259 mill. kr.), av vilka 8 millioner (148 mill. kr.) skulle tas från penningmännen och 6 millioner (111 mill. kr.) från godsägarna.

Principen för hela denna nya beskattning var, för det första att skatten skulle vara progressiv på det sättet, att den skulle öka, allt eftersom det stora sociala programmets krav ökade; för det andra att skatten skulle vara så lagd, att den icke skadade den handel och industri, vilka utgjorde källorna till landets för-

mögenhet; för det tredje, att alla samhällsklasser skulle vara tvungna bidraga.

De sålunda inströmmande pengarna skulle användas till uppbyggandet av en stor sammanhängande organisation till de sociala förhållandenas ordnande, vilken organisation skulle bestå av fem olika grenar.

1. Development Grants, till utvecklandet av de nationella resurserna.
2. Labour Exchanges, för att åvägabringa närmare kontakt mellan arbetare och arbetsgivare med avseende å arbetstillgång och behov av arbetskraft.
3. Relief of Unemployment, till förebyggande av arbetslöshet.
4. National Health Insurance, till förbättrandet av folkhälsan.
5. Old Age Pensions, till ålderdomspensionering.

I den första punkten rörde Lloyd-George första gången som statsman vid det grundproblem, som väckt honom redan i barnaåren, som han sedan aldrig släppt och som efter »The People's Budget» skulle uppta hans tid: jordproblemet. Mot bakgrunden av detta problem måste förslaget ses. Under 1800-talets industrialism hade en förskjutning i förhållandet mellan land och stad inträtt i England, som betydde, helt enkelt, en revolution. Ifrån att lands-

bygden varit dominerande, hade städerna blivit det. Fyra femtedelar eller i siffror 36 av Englands 45 millioner människor bodde i stad.

Detta sociala proportionsförhållande låg till grund för Lloyd-Georges syn på hela det sociala problemet. Och hans Development Grants åsyftade att leda människoströmmen tillbaka från de osunda överbefolkade städerna till den hälsobringande landsbygden. Planen inneslöt sålunda upprättandet av skogsskolor, inrättandet av experimentalskogar och experimentaljordbruk, förbättring av boskapsstocken, utbredande av lantbruksundervisning, stödjande av kooperation, förbättring av transport, vanhävdslag, småbruk, kort sagt sugande av Englands arbetskraft tillbaka till jordbruket.

Men vem skulle göra allt detta? De enskilda kunde inte göra det. De enskilda kunde inte ha den överblick över totaliteten, som erfordrades för att få stadga och system i det hela. Organiserandet måste rent automatiskt falla på staten, och statssocialism bli enda utvägen. En vidgad statskontroll låg som den röda tråden i Lloyd-Georges reformplaner, och en mängd områden, som förut stått under privat eller kommunal kontroll, skulle nu glida under statens. Såsom övervakandet av allmänna vägar, uppmuntran av vissa industrier, fastställandet av minimilöner i andra, skapande av skiljedom,

fixerandet av maximipriser för bränsle och livsmedel, upprättandet av statsledd läkarhjälp, kontroll över järnvägar och fabriker o. d.

För att sköta detta enorma maskineri var vidare regeringen otillräcklig. Den kunde inte övervaka undervisningen, leda en kolossal försäkringsverksamhet och pensioneringsarbetet, sköta att större delen av industribefolkningen fick ordentlig läkarhjälp, vara med och värdera jord, leda arbetsbyråar etc. Den måste ha en stab av medarbetare, vilket betydde uppväxandet ur det sociala läget av en hel ny byråkrati, med inspektörer, statistici, skatteindrivare, värderingsmän o. s. v.

Och inför hela detta nya jättelika sociala arbetssystem ställdes nu England av Lloyd-George. Striden blev väldig. Vid hans övertagande av finansministerportföljen hade allmän belåtenhet rått inom högern på grund av hans verksamhet i handelsministeriet, och »Times» hade sagt, att ingen bättre kunnat finnas för posten i fråga.

Men glädjen blev, som man torde fatta, kort. Hela högerpressen gick nu till anfall under ljudliga härskrin, och striden var lika intensiv i parlamentet. Intet lagförslag sägs vare sig förr eller senare ha debatterats så grundligt. Det låg i åtta månader på kamrarnas bord och

blev föremål för inte mindre än 550 omröstningar.

Och ute i landet gingo kampens vågor våldsamt höga. De hotade lorderna uppträdde på möten landet runt, och Lloyd-George karaktäriserade deras uppträdande sålunda:

— »Om de inte uppträtt offentligt, skulle ingen vetat, vad de gått för. Man hade intill denna stund i tankarna förenat med begreppet lordernas hus egenskaper sådana som värdighet, tillbakadragenhet, nära nog majestät. Och nu, sen de uppträtt offentligt? Nu ha de använt ett språk, som inte en medlem i underhuset av något parti skulle velat tillåta sig använda. Jag är glad, att folket nu börjar se, vad dessa herrar verkligen äro, då de nu en gång visat sig inte vara de halvgudar, som deras beundrare och dyrkare påstått.»

Dessa lorder sade offentligt, att de önskade, att de kunde få se Lloyd-George utsatt för ett koppel hundar o. s. v. Allt beroende på, att budgeten fordrade av de stora jordägarna, att de skulle betala arvsskatt, jordvärdestegringsskatt och skatt för obearbetad jord.

Härpå svarade Lloyd-George i sitt stora tal i Limehouse i juli 1909.

— »Det är hårt, att en gammal arbetare skall vara tvungen att vandra sin väg till graven med blödande fötter genom fattigdomens vassa snår.

Vi vilja bana en ny väg åt honom, en som är lättare och bättre att gå — genom vaggande kornfält. Vi vilja skaffa pengar att betala omkostnaderna för denna nya väg och att göra den så bred, att 200,000 fattiga skola kunna sluta upp.

Jag såg på väggarna i den lokal, där mr Balfour förra fredagen höll ett möte, anslag med orden: vi protestera mot bedrägeri och galenskap. Det gör jag med. Det nuvarande systemet har varit möjligt endast genom de fås 'bedrägeri' och de mångas 'galenskap'. Men vad skall hända i framtiden? Då skola landlorderna bidra till landets skatter på grundvalen av verkliga värden — och med bara en halvpenny på varje pund. Bara en halvpenny! Och det är, vad de skrika för.»

Vad dessa landlorder gingo för, tecknade han i samma tal.

— »Det var,» sade han, »ett fall i Greenock här om dagen. Amiralitetet behövde ett område för torpedskjutningar. Här var ett tillfälle att visa sin patriotism. Dessa herrar äro ju de, som önska en stark flotta att skydda våra kuster, och amiralitetet anser, att ett villkor för styrka är, att flottan skjuter bra, samt sade: vi behöva en skjutplats för torpeder på skotska kusten. Där fanns en landremsa, som värderats till 11 pund 2 shillings (205 kr.).

Den såldes nu till fosterlandet för 27,225 pund (500,000 kr.). Och det är dylika gentlemän, som anklaga oss för stöld och förskingring.»

Och i Newcastle utropade han på det stora mötet den 9 okt. 1909, då lorderna hotat med att förkasta hela billen:

— »Må de se, vad de göra! De hålla på att tvinga fram en revolution, och de ska få den. Lorderna må besluta den, men folket skall rikta in den. Om de börja, komma krav att framställas, som de inte ens drömma om. Frågor, som nu viskas med låg röst, komma då att öppet framställas, och svar komma att fordras med annan kraft. Den frågan kommer att framställas, huruvida fem hundra vanliga män, slumpvis utvalda bland de sysslolösa, skola kunna nedslå den dom, som fälls av millioner män, sysselsatta i det arbete, som skapar detta lands rikedom. Det är en fråga. En annan är den, vem som bestämt, att ett fåtal skall äga Englands jord som sin. Vem som bestämt, att tio tusen skola äga denna jord, medan resten av oss skola leva som främlingar i vårt eget fädernesland. Vem som är ansvarig för det system, som tvingar en man att genom hela sitt liv släpa och arbeta för att vinna ett osäkert bröd för sig själv, och som, då han på sin ålderdom av samhället begär åtta pence om dagen, endast kan få det genom en revolu-

tion, medan en annan man, som aldrig gjort ett dugg, förtjänar i timmen, natt och dag, om han är vaken eller sover, mer än hans fattige granne tjänar genom ett helt års arbete. Varifrån kommer den lagen, att det så skall vara? Vem har skrivit den? Det är dessa frågor, som skola framställas. Svaren innebära hot mot det system, som lorderna representera, men de digna av makalösa och vederkvickande frukter åt massorna på den dammiga väg, längs vilken folket vandrat genom de mörka tider, som nu skola bytas i ljus.»

Efter skarpa strider antogs billen i underhuset med en hel del förändringar den 4 nov. 1909. Men den 30 nov. förkastades den av överhuset.

— »Jag har dem!» ropade då Lloyd-George. »Deras snålhet har bedragit deras vishet.»

Det blåste, som Lloyd-George spått, till kamp mot lorderna, till en stor konstitutionell konflikt, och den pågick ett par år. Innan dess hade emellertid den reviderade budgeten antagits. Men när allmänna val i december 1910 stadgat ministärens ställning, kom överhusets timme. Underhuset hade på regeringens d. v. s. Lloyd-Georges krav fattat en serie beslut, genom vilka överhuset totalt uteslöts från bestämmanderätt i alla finansfrågor, genom vilka överhusets vetorätt över underhusbeslut in-

skränktes och genom vilka överhuset upphörde att vara en kår av medlemmar, sittande där genom ärftlig rätt, och hädanefter blev en vald församling som underhuset.

Dessa beslut sammanfattades i den s. k. Parliament Bill, som i augusti 1911 utan synbar entusiasm antogs av överhuset, varigenom lorderna måste avkunna dödsdomen över sig själva.

Följden av detta beslut blev, att två andra beslut, som underhuset redan förut fattat men överhuset envist opponerat emot, nu automatiskt fingo laglig kraft. Dessa båda voro Home-rule för Irland och Disestablishment för Wales!

Och därmed hade Lloyd-George på sina egna vägar efter långa strider nått fram till det ena av sina mål från ungdomen, det nationella: att vinna friheten åt Irland och Wales. Samtidigt hade han börjat sina stora sociala reformer, och därpå fortsatte han nu, sedan lorderna fått sin första grundliga knäck.

§ 6.

Härmed stod Lloyd-George som regeringens ledare på den sociala lagstiftningens område och som dess mest dominerande personlighet. Detta fick ett klart yttre uttryck genom det

tal, han å regeringens vägnar i juli 1911, under Marockokrisen, höll i Mansion House, ett tal, som var riktat mot Tyskland och som kom att ge genljud över hela jordklotet.

Man bör fasthålla, att under det Lloyd-George utkämpade dessa ovan vidrörda strider med det gamla döende England på det sociala slagfältet, pågingo samtidigt alltfrån 1907 de väldigaste kapprustningar i världen, medan himlen mulnade alltmer och ångesten för ett hotande världskrig alltmer tryckte alla sinnen, och medan kornblixtar vid horisonten förebådade ovädret och angåvo det laddade trycket i världsatmosfären.

Tiden från 1907 till sommaren 1914 har av en författare kallats »det sjuåriga rustningskriget», och på sommaren 1911 syntes ett ögonblick världskriget oundvikligt, ja, man har vågat den paradoxen, att det i själva verket var närmare då än julidagarna 1914. Tyskland och Frankrike hade stött samman i Marocko, där England inga intressen hade av territoriell art. Men det hade kommersiella, och dessutom existerade en »entente cordiale» mellan England och Frankrike sen 1904. När nu Tyskland med negligerande av England uppträdde hotfullt mot Frankrike i dessa trakter, ansåg sig icke England utan risk för sitt stormaktsanseende i världen kunna tyst åse händelserna. Ett ord

måste sägas, som gjorde Englands syn på läget klar. Och att yttra det ordet inför hela världen uppdrog regeringen åt Lloyd-George, som nu för första gången uppträdde å det engelska världsväldets vägnar och som dess talman. Varför valdes just han? Det vet man visserligen icke, men förmodligen låg därbakom hos ministären en klar blick för hans ords numera vittomfattande makt över hela England och över allt, som hette demokrati i världen. Att just pacifisten Lloyd-George var villig att lyfta en hotfull »pansrad näve» mot Tyskland måste säga all världens demokrater, att här spelades från motsatta sidan ett spel, så högt och riskerande så höga värden för mänskligheten, att till och med fredens ideal måste för stunden nedläggas. Och England ville avvärja krig genom sitt ingripande. Därför måste det säga sitt tungt vägande ord inför världen. Och därmed framträder nu Lloyd-George för första gången på världsscenen för att trygga arbetsro åt det sociala arbetet i England och i världen.

— »Det är av ett avgörande intresse,» sade han sålunda denna 21 juli 1911, »inte endast för detta land utan för hela världen, att England uppehåller, kosta vad det vill, sin ställning och sitt anseende bland världens stormakter. Dess mäktiga inflytande har mer än en gång i det förflutna varit och torde även i

framtiden komma att bli av ovärderlig betydelse för den mänskliga frihetens sak. Det har mer än en gång i detta förflutna räddat kontinentens nationer från överhängande katastrofer, ja, från nationell död. Jag är villig att vara med om stora offer för fredens bevarande. Men om vi tvingas in i en situation, där freden kan köpas endast mot uppgivandet av den starka och gagnrika ställning, som England vunnit genom seklers heroiska arbete, mot att vi skulle tillåta, att England på vitala livsområden behandlades, som om det inte hade något att betyda i nationernas råd, då säger jag eftertryckligen ifrån, att en fred på dylika villkor skulle vara en förödmjukelse, vilken ett stort land som vårt inte kan tåla. Nationell ära är ingen partifråga. Världsfreden tryggas bäst, om alla nationer ärligt se de villkor i ögonen, som äro ofrånkomligt nödvändiga för fredens bevarande.»

Följden av dessa ord blev, att i Tyskland en stark misstämning uppstod men att det måste stanna och betänka sig. Under några timmar syntes freden hänga på endast en skör tråd, de väldiga slagflottorna lågo uppeldade, anstalter voro vidtagna i England att låta den nyskapade territorialarmén rycka ut längs hela ostkusten, och hela världen avvaktade i ångest, hur situationen skulle utveckla sig. Den reddes

upp den gången. England hade räddat världsfreden, som dess önskan var, och kunde ägna sig åt sina egna inre problem.

Men Lloyd-George hade nu första gången låtit sin »silverstämma» klinga med hot i tonen över kanalen. Och när genom hans resoluta ord lugnet återställts åtminstone på ytan, återgick han omedelbart till sina sociala reformer.

Samma år, som han på nyss angivna sätt inledde sin begynnande världspolitiska verksamhet, genomförde han nämligen en stor lag om arbetarförsäkring, och därefter samlade han sig på nästa stora uppgift: jordfrågan, vilken han ju redan varit inne på i sin stora budget.

Detta sitt omfattande jordreformprogram var han äntligen färdig med på hösten 1913. Och framlade det då i två stora offentliga tal, den 11 oktober i Bedford och den 22 oktober i Swindon. Ett halvt år före världskrigets utbrott.

Med detta reformprogram hade Lloyd-George, kan man säga, knutit ringen tillbaka till sin tidigaste barndom och ungdom och deras grundläggande erfarenheter. Nu var det äntligen mot jorddrottarna, mot godsägarna, mot landlorderna, mot det gamla systemets grundvalar, mot feodalismen, han samlade hela det demokratiska England till den avgörande kampen. »Feodalismen är fienden»

hade varit hans livs valspråk, och som botten på hela det sociala problemet hade han alltid sett jordfrågan. I det föregående har uppvisats, hur han strävat att dra Englands befolkning tillbaka till landsbygden och jordbruket. Det var en hel omfattande plan till realiserandet av detta önskemål, han nu låtit utarbeta, och vad han drömde om, uttalade han på mötena inför Englands folk i följande nästan bibliska ord, där hela hans livs strävan från ungdomens praktiska mystik till mandomens orubbliga utvecklingstro ljuder med överväldigande kraft:

— »Ni skola se en bild av leende lantgårdar med spirande klängväxter,» sade han, »som icke dölja förfall, förruttnelse och död utan som smycka hemtrevnaden. Där skola växa upp trädgårdar, givande den bästa och mest näringsrika föda åt arbetarens bord. Där skola bli små gårdar med nötboskap, får, grisar och höns, med säd och jordens bästa alster, varest förut endast varit öde hed och vildmark, över vilka hjorten ostörd strövat. Där skola torpare plöja sin jord, den jord deras fäder odlat och blött för. Bergens sidor skola klädas med skog, som skall ge skydd och värme och arbete under vintern åt folket nere i dalarna. Där ni nu se vassar, törne, björnbärsris, alla dessa gömslen för jakten, skola vaja skördar, alstrande mat åt dem, som hungrat. Ni skola komma att

se nöjda män, lyckliga kvinnor och glada barn, från vilkas ansikten bekymrets, orons och hungerns moln fördrivits av solskenet från det hopp om nya, bättre tider, som dagats för detta land. Då skall det kunna sägas om detta rika, bördiga, sköna rike, vad som en gång sades om ett annat land, där det heliga Sabbatsåret skyddade folkets hem:

'Du besökte jorden och välsignade den; du gjorde den mycket ymnig. Du krönte året med din godhet, och dina moln drypa fetma. De skola drypa på boningarna i vildmarken, och de små kullarna skola glädjas på alla sidor. Fållorna skola vara fulla av får, och dalarna skola stå så täta av säd, att de skola le och sjunga!'»

Men för att åstadkomma detta och nå det hägrande målet fordrades kamp, och den måste bli den hårdaste av alla dem, Lloyd-George inlett och utkämpat. Varför skall i korthet visas genom Lloyd-Georges egna ord.

— »Jorden i England,» sade han, »är bland de rikaste i världen, men ingen makt är jämförlig med de brittiska storgodsägarnas. En domare måste ta sin examen, man kan vädja till högre rätt, och han måste döma i enlighet med noga avpassade lagar. Men jordägaren är själv lag och rätt, han kan driva in människorna till städernas slumkvarter, berövande

dem deras hem och arbete, utan att någon vädjan kan äga rum. Var jordägare må för sig vara en hygglig man, men man kan icke anförtro en så oerhörd makt åt en särskild klass, utan att stora missbruk av denna makt inträffa. Den liberala regeringen ämnar nu befria jordägarna från frestelsen att missbruka denna makt.»

Han skildrade därefter de fruktansvärda jordförhållandena i England.

— »Millioner acres av den engelska jorden,» sade han, »ligga alldeles obrukade, reserverade för jakt och sport, andra millioner äro underkultiverade av samma skäl. År 1851 fanns det i England 9,000 jaktvårdare, nu äro de 23,000. Samtidigt har antalet jordbruksarbetare minskats med över en halv million. Djuren skada väsentligt lantbruket. Ofta får brukaren nu blott 10 tons, där han förr fick 35. Resten ha djuren förstört. Och jordbrukarna våga i regel inte begära skadestånd, ty då köras de helt enkelt bort. Jordägaren lyssnar mera till sina jaktvårdare än till dem. Men så har England också bara 600,000 jordbruksarbetare, medan Frankrike har 9 millioner, Tyskland 10, Österrike 14. Då man skyller på frihandeln, behöver man endast se på t. ex. Danmark, som har 70 jordbruksarbetare på varje 1,000-tal acres, medan England har blott 40. Holland har 120 och

industrilandet Belgien har 160. I jämförelse med alla andra land i Europa har England den minsta arealen under odling. För 50 år sen fanns det 2,320,000 personer sysselsatta med jordbruket. Nu äro de 1,500,000. Samtidigt har Englands hela invånarantal kolossalt ökats, marknaden för jordbruksprodukter blivit många gånger bättre. Orsaken är,» utropade han, »intet annat än det orimliga sätt, varpå jordägarna skött sitt monopol.»

Hur detta gått till, hade han alltsen striderna om stora budgeten aldrig tröttnat att avslöja. Han hade gång efter annan visat upp inför folk och parlament, vilka vansinniga förtjänster jordägarna på land och i stad skaffat sig genom spekulation, där industrien eller kommunerna behövde jord. Så hade han redan i sitt stora budgettal framdragit exempel, av vilka här må anföras ett.

— »I Plumsteads socken,» sade han den gången, »brukade jord arrenderas till odling efter 3 pund (55 kr. 50 öre) pr acre. Inkomsterna av en egendom på 250 acres stego år 1845 till 750 pund (13,875 kr.) pr år, och kapitalvärdet på 20 års köp (d. v. s. att avkastningen på 20 år återgett köpesumman) var 15,000 pund (277,500 kr.). Så kom arsenalen till Woolwich. Och med arsenalen behov av mark för 5,000 bostäder. Och då blev det skördetid för jord-

ägaren. På den mark, vars kapitalvärde varit 15,000 pund (277,500 kr.), tjänade han nu pr år 14,250 pund (d. v. s. i det närmaste 277,500 kr.). Jordägaren har redan i jordräntor tjänat 1,000,000 pund (18½ millioner kr.), och om 20 år kommer jorden med alla de 5,000 bostäderna att återgå i jordägarfamiljens ägo, vilket betyder ännu 1 million pund (18½ millioner kr.) i hans ficka, eller med andra ord på en jord, värd 277,500 kr. har han svept in 37 millioner.»

Han sade, att detta monopolsystem gjort jord så dyr, att den till sist liksom radium endast såldes pr gram. Så såldes i London en jordgrund för 1,109,000 pund pr acre (= $^4/_{10}$ hektar), d. v. s. 20 millioner kr. pr $^4/_{10}$ hektar eller 50 millioner kr. pr hektar, och i Londons City var priset 3,250,000 pund (38 millioner kr.) pr acre eller 95 millioner kr. pr hektar! Det gör 1,600 kr. kvadratfoten eller 10 kr. kvadrattummen.

Lloyd-George karaktäriserade detta system i ett kort ord:

— »Det är inte affär,» sade han. »Det är stråtröveri.» (This is not bussiness! It is blackmail!)

Och på detta system skulle nu bli ett slut till hela Englands räddning. Och räddningen skulle ske genom följande anordningar.

Ett nytt landministerium skulle upp-

rättas och i sig upptaga det gamla åkerbruksdepartementet och därtill den stab av tränade tjänstemän, som Lloyd-George låtit företaga en nyvärdering av Englands jord. Detta nya ministerium skulle övertaga alla de frågor, som rörde jordens bruk på land och i stad liksom all jordvärdering. Och här visade Lloyd-George för tusende gången sin frigjordhet från alla personliga band. Han hade förut brutit med alla möjliga olika klasser och korporationer. En hade han dock icke brutit med, sin egen korporation: juristerna. Ingen engelsk regering hade inom sig slutit så många advokater och jurister som den Asquithska. Lloyd-George bryter nu utan tvekan även med juristerna. Och fick dem till sina fiender!

— »Vad som är särskilt viktigt,» sade han i Swindon, »det är att stävja det stora inflytande, juristerna äga på alla slags landaffärer. Med all aktning för mitt eget stånd, oss emellan sagt, skulle vi bra gärna vilja se jorden tagen ur lagkarlarnas händer.»

Betydelsen av denna nyhet kan var och en ana, som läst t. ex. Dickens': »Bleak-House».

Ministeriets viktigaste förvaltningsmakt skulle vidare överlämnas åt en särskild nämnd.

— »Därmed,» förklarade Lloyd-George sarkastiskt, »följa vi det prejudikat, landlorderna själva gåvo, då de för knappt hundra år sen

läto tilldela sig allmänningsjorden genom nämnder.»

Nu skulle nämnderna dels övervaka och dels återta dessa det allmännas, det helas egendomar. Denna nya nämnd skulle nämligen ingripa, först och främst då en stor jordägare uppsade en arrendator och se till, att om inga tillbörliga skäl förelågo — såsom uppenbar vanhävd — uppsägningen förklarades ogiltig eller att arrendatorn ersattes. Vidare skulle arrendatorerna nu äntligen få ett rättsstöd (man drage sig till minnes Lloyd-Georges barndomserfarenheter!) mot godsägarna. De skulle kunna klaga hos nämnden, om de funno arrendeavgifterna för höga. I händelse av åkerbrukskris skulle arrendeavgifterna vidare kunna nedsättas. Och bönderna skulle skyddas mot jaktens och jaktdjurens härjningar — den punkten väckte ett hejdlöst raseri!

Sedan kom frågan om den obrukade jorden i England. Lloyd-Georges undersökningar hade visat, att 3,400,000 hektar ödemark kunde förvandlas till skog och andra stora arealer till odling. All dylik jord skulle nu nämnden ha rätt att för skäligt pris förvärva åt staten och dessutom vara skyldig att med statsmedel uppodla.

Vidare var det problemet om lantarbetarnas ställning. Där skulle nämnden se till

att garantera dessa arbetare en anständig lön att leva på, kortare arbetsdag och egna bostäder. Icke mindre än 120,000 nya bostäder skulle byggas. Varje hus skulle ha egen trädgård, och tomten skulle ej få vara mindre än 1 hektar. Husen skulle stå till arbetarens fria och trygga bruk, jordägaren eller arbetsgivaren skulle ej få äga dem, utan de skulle vara statens, som kunde bygga billigt, därför att den byggde i stort och fick billigare pengar än andra. Hyran skulle sättas så pass högt — 4: 50 à 5: 40 i veckan — att staten ej förlorade ett öre på affären utan även kunde återbetala kapitalet. Medlen till allt detta skulle tas ur folkförsäkringens reservfonder, som därigenom skulle göras räntebärande.

Även åt stadsarbetarna skulle på detta sätt beredas hem på landet. Därigenom skulle inte blott de nuvarande lantarbetarna avhållas från att vandra till städerna utan även massor av stadsarbetare lockas att överta jordbruksarbete, och Kanadas exempel hade visat, att detta kunde utfalla mycket väl.

Det nya ministeriet skulle slutligen leda husanskaffningen. Nämnden skulle ha rätt att bestämma priset på jord ej blott till bostäder (med trädgårdar) utan ock till de självständiga småbruk, som nu för första gången skulle skapas på statens mark. De

konservativa landstingen skulle ej som hittills ensamma skaffa egna hem, men de skulle ha rätt att jämte ministeriet göra det. De skulle vidare uppmuntras därtill genom anslag till skattelindringar, anslag, som skulle utgå, om de visade nit för småbrukarrörelsen, men som annars skulle indragas.

Detta var den omfattande statssocialistiska reformens huvudstomme, och genom denna plan hoppades Lloyd-George få till stånd en omflyttning av Englands befolkning, så att det övervägande antalet åter drogs ut till landsbygden och gjorde den produktiv samt för hela folkkroppen återvann den hälsa, som den industriella epoken alltmer riskerat till det helas förfång.

Lloyd-Georges jordreformförslag blev ögonblickligen föremål för hela världens livligaste uppmärksamhet, och alla utvecklingens och framåtskridandets krafter i de olika landen sågo däri den begynnande ljusningen till en ny och bättre tid. Under rubriken: Jordens återerövring behandlades förslaget utförligt av t. ex. den svenska tidningen Social-Demokraten, som skrev, att nu var »jättekampen började i England» och avslöt redogörelsen med orden: »Säkert om seger är programmet icke. Men blir det slaget nu, skall det ständigt åter tränga sig fram liksom Gladstones Home-rule-bill, tills

intet kan hejda dess förverkligande. Visst är, att blir Lloyd-George folkets, landets och frihetens sak så trogen som hittills, har han, vare sig han segrar eller ej, för alla tider tryggat sin plats bland historiens klarsyntaste och av folkens minne mest uppburne statsmän.»

Och det allmänna tillståndet i England, på vars förbättrande Lloyd-George, med hela världens blickar riktade mot sig, sålunda arbetade, det skildrades vid samma tid av en politisk skriftställare, mr Sidney Low i hans bok »The Governance of England» med följande ord, som blotta själva kärnan och principen i Lloyd-Georges sociala kamp:

»Det parlamentariska styrelsesättet,» skrev mr Low, »och den moderna industrialismen ha ännu icke bragt de politiska och de ekonomiska krafterna i harmonisk överensstämmelse. Under historisk tid ha makt och rikedom sällan varit åtskilda, den regerande och lagstiftande klassen har vanligen samtidigt varit den besittande och jordägande. Under parlamentariska institutioner och i hägnet av en vidgad frihet vilar den politiska makten hos de obesutna massorna. Om de besluta sig för att göra bruk av den makt, som lagarna lagt i deras händer, så bli de rikas rikedomar och det gynnade fåtalets

företrädesrättigheter beroende av deras nåd. I andra historiska epoker levde den lyckligare lottade minoriteten i sin egen värld för sig, avstängd från massan genom fysiska, moraliska eller raspolitiska stängsel. Nu är det annorlunda. Under den korta Londonsäsongen kan man bli vittne, under varma sommaraftnar, till ett egendomligt karaktäristiskt skådespel. Framför något rikt och lysande hus kan man få se en lång rad av ekipager och biler, som vänta gästerna efter en fashionabel tillställning därinne. De öppnade dörrarna låta en skymta glansen från praktfull eklärering och praktfulla färger, skimret av ädelstenar på damernas bara axlar, reflexen av siden och sammet under de elektriska lamporna. Ute på gatan kan man se en skock lugna, intresserade åskådare, runt kring ekipagerna och bilerna och så nära gästerna, att de skulle kunna vidröra dem med handen. En del av dem äro arbetare på väg hem från sitt sena arbete, fattiga utarbetade stackare, för vilka en enda gnistrande ädelsten i de smycken, som blottas inför deras ögon, skulle betyda lika mycket som ett helt års arbetsförtjänst. »En effet ils sont des hommes» (»Tänk! De äro människor!») skrev La Bruyère i sin bittra skildring av den franska bondeklassen under l'ancien régime (tiden före franska revolutionen). De voro människor,

men de voro inte valmän. Vår moderna rikemansklass, humanare, mer självdisciplinerad, mindre hänsynslös, lever tills vidare under de nyfikna blickarna från en ständigt maktbeväpnad, stundom hungrig jätte. Den engelska demokratien har icke använt sin makt, den har i själva verket knappt varit medveten om den. Men detta beror på omständigheter, som icke äro eviga och som icke torde räcka mycket längre.

Vi leva i ett samhälle, där kunskaper till en viss grad äro var mans egendom och där en förut aldrig skådad andlig rastlöshet pådrivs av all slags läsning och av snabba kommunikationer på alla områden, där moraliska konventioner, nedärvda genom tradition, förlorat mycket av sin kraft, där individens förhållande till det hela, till stat och familj och samhällsbröder öppet diskuteras i ljuset av nya vetenskapliga upptäckter och filosofiska spekulationer; där den åsikten alltmer börjar göra sig gällande, att ett industrialistiskt system baserat på, att mänsklighetens övervägande massa skall sträva i utslitande arbete för veckolön, är lika oförenligt med förnuft och humanitet, som en gång slaveriet var. En revolution, lika omfattande som den, vilken slutligen utrotade livegenskapen, synes i antågande. Det lidelsefulla kravet på ekonomisk jäm-

likhet, som efterträtt kravet på politisk, torde icke komma att tystna, förrän många kraftiga försök blivit gjorda att överflytta rikedomen, med alla dess möjligheter och fördelar, från de få till de många. Vår konstitutions värde kommer att prövas genom det sätt, varpå den ställer sig till dessa rörelser i samhället och genom dess förmåga att ge dem en lycklig lösning utan de olyckor och den desorganisation, som så ofta åtfölja revolutionära förändringar i det sociala bygget och i dess etiska och ekonomiska grundvalar.»

Denna lösning på lagliga och sunda vägar av de revolutionära problemen i det moderna engelska samhället var det, som Lloyd-George hade begynt, och det viktigaste steget, lösandet av jordfrågan, skulle han just ta, då med ens åskmolnen över den europeiska horisonten hopade sig i en nattsvart bank och den länge med ångest av alla folk motsedda explosionen brakade lös på sommaren 1914.

Världskriget bröt ut, och därmed avslöts Lloyd-Georges sociala reformverksamhet — åtminstone på de linjer, den hittills hade följt.

VI.

Ammunitionsministern.

§ 1.

Nu ingår ett nytt skede i Lloyd-Georges liv. Under de sex år, han varit finansminister och ledare för den socialreformatoriska rörelsen, hade han alltid, som redan vidrörts, ställt sig fientlig mot allt vad rustningar hette, och inte bara utanför England utan även för Englands eget vidkommande. Knappt bliven finansminister uttalade han ju offentligt, vad han tänkte om, att mänskligheten årligen offrade över 7 milliarder på dessa rustningar, och den 15 juli 1910 talade han vid en stor bankett i London med flammande ord mot »den slöseriets epidemi, som nu förhärjar världen ända till hennes undergång».

Han var under alla dessa år passionerat emot varje försök att, som han sade, »skapa ond blod mellan grannar», varmed han åsyftade Tyskland. Hans sinne för de goda sidorna

i den tyska statsstyrelsen har redan betonats. I förbigående kan ju nämnas, att han som 7—8 års pojke, under fransk-tyska kriget vid lekarna alltid anförde preussarna och att han döpte sin pudel till — Bismarck! Han hade vidare vid besök i Tyskland studerat de sociala frågorna och därvid icke förmärkt något hotande. Hans åsikt under dessa år var, att England inte hade något att frukta från Tyskland, vars enda mål enligt hans mening var kommersiell expansion, vartill fred var en nödvändig förutsättning. Och denna expansion fruktade han ingalunda, som torde ha framgått av hans anförda uttalanden; och att han ej fruktade berodde på, att England efter 1901 visat en bestämd uppmarsch i sina industriella och kommersiella prestationer, inte minst i jämförelse med Tyskland, såsom sedermera visats även från tyskt håll av bl. a. socialdemokraten Hofrichter, som skrivit: »Trots den beundransvärda utvecklingen av den tyska järn-, elektricitets- och kemiska industrin, vilka alla i framträdande grad äro exportindustrier, är Englands exportstegring i fråga om färdiga varor absolut större än Tyska rikets: den steg från 226,120,000 pund till 333,950,000 pund, den tyska däremot från 146,900,000 till 245,000,000 pund. Ehuru England redan uppvisar en väldig utförsel, har det förstått att öka sin export av färdiga varor mer än Tysk-

land. Detta är för det land, som räknar blott två tredjedelar av Tysklands invånare, utan tvivel ett kraftprov av allra första rang, vilket måste uppskattas så mycket högre, som landet till en god del saknar de naturtillgångar, på vilka den tyska industrien grundar sin blomstring.»

Lloyd-George såg på dylika grunder i Tyskland en sig fredligt expanderande handelsstat, vilken dels av fåfänga och dels för kommersiella intressen byggde en allt större flotta. Men krig — därpå trodde han, trots allt, icke. Detta gjorde, att han aldrig lånade örat åt dem, som hade motsatt tro, såsom t. ex. Balfour. Han kallade dylikt för snack (»tea-table tittle-tattle»). Och vad mera var, han ville snarare minska engelska flottan än öka den, för att genom militärbudgetens minskning få större summor lediga till de sociala reformernas realiserande.

— »Enligt min mening,» sade han i sitt stora budgettal den 29 april 1909, »vore det brottslig dårskap att kasta bort 8 millioner pund (150 mill. kr. Det var kostnaden för 4 Dreadnoughts.), som så väl behövas för andra ändamål, på byggandet av en jätteflotta att möta en fantasi-armada med... Vi ha inte råd att bygga flottor mot nattmaror.»

Och knappt hade han hållit sitt stora tal i

Mansion House i juli 1911, förrän han lika bestämt var emot alla förslag att öka landets rustningar.

Detta allt förklarar, att när kriget börjat, Lloyd-George i ett tal den 10 nov. 1914 kunde yttra sig på följande sätt:

— »När detta krig bröt ut, var vår ställning till Tyskland bättre, än den varit på femton år. Det fanns inte en medlem i ministären, som trodde, att krig med Tyskland var möjligt under rådande omständigheter. Våra förbindelser hade förbättrats. Det fanns inte ett moln på den politiska horisonten. Vi buro inte på några planer mot Tyskland. Vi funderade inte på någon brytning. Vid den levande Guden, om vi på minsta sätt konspirerat mot Tyskland.»

Detta gjorde, att England vid krigsutbrottet befann sig ur rustningssynpunkt fullkomligt oförberett utom vad flottan angick. Den var, tack vare Tysklands envisa nekande att minska flottbyggandet i världen, större och starkare än någon flotta, England haft förut. Men armén räknade endast 120,000 man territorialtrupper, avsedda att skydda mot en eventuell invasion. Ammunitionstillverkningen låg i händerna på privatbolag, som ju just Lloyd-George påvisat under boerkriget, och det hela var efterblivet.

När så Tyskland marscherade in i Belgien, då vaknade England; och nu sågo de klarsyn-

taste, vad det utbrutna kriget gällde, samt att England måste prestera på det militära området sådana kraftansträngningar, som det inte behövt på hundra år och kanske aldrig förut i sin historia.

Och därmed inleddes i England en social revolution av den mest djupgående art, som på ett oanat sätt under händelsernas tvång genomförde, vad Lloyd-George endast kunnat tangera, och i spetsen för denna genomgripande revolution ställde händelserna just Lloyd-George, som därmed i verkligheten blev Englands huvudledare i världskriget; och vad han som sådan uträttat för ett nytt England skall här vidröras.

§ 2.

Österrikes ultimatum till Serbien hade följts av en förlamning av världens internationella finansväsende. Detta visade tydligare än något annat, att den moderna världen i ekonomiskt avseende var början till ett enda organiskt sammanhängande världssamhälle. Kriget gällde nu i grund och botten ingenting annat än vilken princip, som skulle läggas till bas för detta världssamhälles vidare utveckling. Det fanns två att välja på: den nationella och den sociala. Skulle varje stat betrakta sin makt och framgång som det högsta, eller skulle

varje stat betrakta hela världssamhällets framgång och blomstring som det högsta, därom stod striden. Tyskland kämpade för det förra idealet, England ställde sig i dess väg som kämpe för det senare. Det egendomliga var, att den Manchesterliberala doktrin, som Tyskland förklarat bankrutt på det privata livets område, av dess statsmän överflyttats på det statspolitiska. Den stat, som i konkurrensen på jorden kunde »hugga sig igenom», hade full rätt därtill, och framgången ursäktade de orsakade lidandena för de andra. Häremot ställde sig England på statssocialistisk grund och bekämpade med alla medel, vad Lloyd-George i annat sammanhang kallat: »den europeiska kontinentens liberalism». Och hävdade, att staterna voro moraliska personligheter med moraliskt ansvar för det internationella världssamhällets vidare utveckling.

Detta var Englands huvudsynpunkt på kriget. Och det tillämpade nu i sitt eget inre liv statssocialismens grundsatser i långt gående utsträckning. När den 31 juli med kriget omedelbart stående för dörren gick upp över världen, såg den Londons börs stängas för första gången i dess historia. Den utländska växelrörelsen avstannade därmed, och det internationella handelslivet var avklippt. Omfattande bankrutt och ruin tycktes förestå. Moratorier utfärdades icke

endast i flera europeiska länder utan även i vissa delar av Amerika, och i många länder inställdes all betalning med klingande mynt. Den engelska regeringen stod inför ett väldigt problem. Landets affärsmän hade massor av växlar på utlandet, förfallande till inlösen inom tre månader efter krigets början. När nu trådarna med utlandet avklippts, skulle de icke få kontant valuta för dessa skuldförbindelser. Och stå där. Panik skulle bli följd.

Engelska staten beslöt då att förskottera pengar till de stora växelbankerna, och detta betydde, att staten lånade mot ringa säkerheter till Englands affärsmän 350 millioner pund, över 6 milliarder kronor. Man kan tryggt säga, påpekar en författare, att ingen regering någonsin vidtagit så gigantiska åtgärder för att möta en stor kris.

Regeringen fortsatte emellertid på den inslagna vägen. Den inrättade ett statsunderstött sjöförsäkringsväsende genom att övertaga 80 % av krigsrisken för att uppmuntra handeln med utlandet. Den inköpte ett förråd på 900,000 ton socker för att hindra prisstegring o. s. v. På en månad närmade sig England genom dylika steg mer än någonsin den kooperativa staten.

Vad gjorde Lloyd-George under allt detta? Eller kanske rättare sagt: utom allt detta. Han

samlade kanske mer än någon annan hela Englands folk till förståelse för vad kriget gällde. Den 19 sept. 1914 höll han ett stort tal i Queens Hall i London, ett tal, som ögonblickligen telegraferades ut över hela världen och sedan i översättningar spreds på alla civiliserade språk.

— »Det finns ingen,» sade han vid detta tillfälle, »som i hela sitt liv med större avsky sett mot, att vi skulle ge oss in i ett krig, än jag gjort under hela mitt politiska liv. Det finns ingen mer övertygad om, att vi nu måste göra det vid risk att annars mista vår ära.»

Och det motiv, som drev honom, framvisade han något senare i ett tal i London:

— »Det är en väldig chock,» sade han, »för den, som i hela sitt liv bekämpat militarismen, att av sitt samvete omotståndligt tvingas att ge ett krig sitt stöd. Jag har talat vid hundratals folkmöten mot krig och mot en politik, som har krig till mål. Jag minns ett sådant möte, då jag talade mot ett krig, men det var inte så fredligt som detta och på intet sätt så enigt. Det var ett möte, som samlats för att opponera mot den uppfattningen, den principen, att stora och mäktiga stater skulle ha rätt att krossa små nationer. Kanske hade vi rätt, kanske inte. Men den princip, som då tvang mig att bekämpa till och med mitt eget land,

är samma princip, som fört mig hit i afton att stödja mitt land.»

Där anger han sambandet med kampen under boerkriget. Och just hans kamp mot boerkriget har gjort hans ställning för detta krig så stark i engelska folkets ögon. Den har varit en borgen för detta engelska försvarskrigs moraliska berättigande.

Men han fick inom kort en större uppgift. Man kom underfund om, att England för att försvara den sociala principen i världen måste förvandla sig till ett enda gigantiskt militärt maskineri, och en stor koalitionsregering bildades. Där upprättades för Lloyd-Georges räkning ett helt nytt ministerium: ammunitionsministeriet, och därmed var Lloyd-Georges förvandlad till ammunitionsminister, eller den som skulle förse först och främst de engelska arméerna med vapen och ammunition. Och sedan de övriga efter behov.

Som ammunitionsminister har han genomfört två stora reformer: ammunitionsreformen och värnpliktsreformen. Båda under ständiga strider. Genom den förra kom han in i den stora striden mellan kapital och arbete och hade den att kämpa med. Genom den senare kom han i konflikt med sina liberala meningsfränder. Men i båda striderna har han segrat.

§ 3.

Vad han genom ammunitionsreformen gjort av England skildras på ett levande sätt i »Daily Chronicle» för den 11 dec. 1915 av en känd amerikansk journalist, mr Isaac F. Marcosson.

»Det ögonblick Lloyd-George lämnade sitt arbetsbord vid Downing-Street,» skriver denne, »för att bli ammunitionsminister, var det, som om en 42-centimetersgranat plötsligt exploderat under ett gammalmodigt maskineri. En elektriserande kraft sköt in i virrvarret av dess olika viljetrådar. Det traditionella 'klatra-sig-igenom' blev 'slå-sig-igenom', och det blev en annan, ny effektiv organisation. Aldrig har en man ställts inför en oerhördare uppgift. Det var inte för Lloyd-George att intaga platsen efter någon annan, att med andra ord leda ett verk, som redan var i ordnad gång. Han hade att bryta ny mark, skapa en helt och hållet ny regeringsverksamhet, som i verkligheten betydde seger eller nederlag för Englands sak. Mer än så, han hade att ur virrvarret skapa fram industrimässig ordning och reda. På denne kraftfulle gråhåring hade lagts plikten att skaffa de engelska arméerna ammunition. Det betydde två ting: för det första att sätta fart i den tillverkning, som redan kontrakterats, för det andra att skapa nya möjligheter. Till sitt för-

fogande hade han de gamla kanonverkstäderna och de nya kontrakt, som ingåtts med neutrala.

Men det stora och tvingande problemet var att göra landet oberoende av utländsk hjälp. Från ett dussin slagfält skrek man på ammunition. Han svarade på ett sätt, som inom kort förvandlade ångest till hopp och hotet om nederlag till seger. Det var hans organisatoriska genialitet, som blev hörnstenen för det nya departementet. Lloyd-George är inte affärsman, men han vet, hur man måste gå till väga för att lyckas i affärer. Han hade bland annat reda på, hur Amerika uppbyggt sitt industrivälde på vetenskapligt genomförda affärsmetoder. Och han resonerade så här:

— 'Om vi ska börja en ammunitionsaffär, så måste vi leda den som en stor affärsorganisation. Vi måste skaffa oss veteraner från affärslivets område, inte från krigets.'

Med andra ord, Lloyd-George lade upp hela saken rent amerikanskt. Ministeriet blev ett jättelikt affärsföretag. I stället för att fabricera skrivmaskiner, skor, tröskmaskiner eller rakhyvlar, fabricerade man patroner och granater. Lloyd-George upptäckte snart, varför ammunitionstillverkningen var så liten. Endast $^1/_5$ av regeringsverkstäderna arbetade med nattskift.

— 'Dessa verkstäder,' sade han, 'måste arbeta 24 timmar om dygnet.'

Inom en månad stoppades de endast för reparation. Och nya maskiner sattes rastlöst upp. Därnäst lät Lloyd-George registrera alla maskinfabrikanter i landet och ställa dem under direkt statskontroll. Det var det första steget i riktning mot fullständigt förstatligande av den engelska industrien. Ehuru denna kooperation i hög grad hindrade många privatföretag, som dessa personer höllo på med, så gillade de utan undantag den nya ordningen. Detta steg gjorde det möjligt för staten att koncentrera maskinindustriens produktion, vilket var första steget mot ökad ammunitionstillverkning. Omedelbart härefter övertog Lloyd-George kontrollen av statens artilleriverkstäder för den tid kriget varade. Detta gav honom högsta ledningen av all ammunitionstillverkning i riket och möjliggjorde för honom att få det sista av dess områden ur den gamla ledningens händer. Sedan lät han från övningslägren hemkalla nära 15,000 yrkesarbetare i facket, som inte vidare skulle få enrolleras, som inte blott fingo höjda löner utan dessutom fingo speciella tjänstemärken, som höllo dem fria från all rekrytering.

Sen företog han en siktning av arbetararméerna i fabrikerna, skilde ut de skickliga från de okvalificerade och koncentrerade de kvalificerade på sådana arbetspunkter, där de behövdes,

medan kvinnor i stor utsträckning fingo rycka in på de lätta platserna.

Med stöd av ammunitionslagen åstadkom staten genom sin kontrollverksamhet två saker, som betecknade ett viktigt steg på väg mot mer harmoniska förhållanden på det industriella och ekonomiska området. För det första begränsades ammunitionsfabrikanternas vinst, och överskottet gick till statskassan. Därmed klargjorde staten med ett drag för arbetarna, att vilka offer man än begärde av dem, så gällde det inte att gynna några individuella gruppintressen, det gällde hela landets intresse.

Antalet kontrollerade fabriker ökades med 27 nybyggda fabriker. Somliga avsedda för specialtillverkning, såsom av grova kanoner, maskingevär, bomber och handgranater. Var och en av dessa nya statsverkstäder har ställts under lokala administrationer, som känna till de lokala förhållandena och där distriktets bästa och duktigaste industrimän utan ersättning och fulla av entusiasm arbeta till landets hjälp. En av deras huvuduppgifter är just att kunna hålla det hela gående dag och natt.

För att hindra varje möjlighet till avbrott i arbetet ha uppsatts tre särskilda fabriker för tillverkning av bombdelar och dylikt. Det kan komma order på tändrör eller kalibermätare. Oändliga massor av dylika behövas, och dessa

specialfabriker äro en garanti för att det alltid finns fullt upp.

Kanhända var ingen av Lloyd-Georges åtgärder mer revolutionär än den att släppa fram kvinnorna till ammunitionsarbetet. Inte nog med att det gav dem ett nytt tillfälle att göra *sin* insats i kriget, det frigjorde tusentals män för mer fordrande arbete. Vid de stora artilleriverkstäderna i Woolwich kan man nu finna lady Scott, den djärve sydpolsfararens änka, sida vid sida med skoflickarens hustru. Det är ett typiskt fall. Denna gemensamhet i arbetet för en gemensam sak har strukit ut de sociala gränserna och skapat en verklig *arbetets demokrati*.

Sedan Lloyd-George sålunda för det första grupperat de rätta männen kring de rätta maskinerna, tog han ett steg av den allra största sociala och ekonomiska betydelse genom skapandet av *en ny industriell kooperation*. Han uppdelade hela landet i 10 kooperativa områden för att dra största möjliga fördel av deras resurser. Varje sådant distriktsområde har egen självstyrelse. Kooperation är nu fältropet på alla områden. Lloyd-George stimulerade därtill genom att karaktärisera tyskarnas stora frammarsch i Ryssland som en seger för de hemmavarande tyska arbetarna, som glömt sitt vanliga gnat, sina klassfördomar,

sina socialistiska teorier för att under gemensamma ansträngningar tillverka ammunition. Lloyd-Georges järnhårda lag har på samma sätt omskapat även de engelska arbetarna. Statskontrollen över spriten är genomförd under hans överinseende, och den ensam är värd ett krig som detta. Men än mer, ammunitionsministern har av de engelska arbetarna skapat en långt enhetligare samhällsklass än förr. En byrå för läkarbesiktning har upprättats i varje industridistrikt, med representanter i varje fabrikssamhälle. Varje man, som används vid ammunitionstillverkningen, undersöks grundligt av dessa läkare, och han är pliktig att låta periodiskt undersöka sig, så att man skall kunna hålla honom på höjden av effektiv kraft.

Vidare har Lloyd-George sett till, att stoltheten över det presterade arbetet och över landet hålls levande i arbetarmassorna. Han har upprättat ett industriellt upplysningsdepartement för ammunitionstillverkningen, som består av representanter för alla de olika grenarna av det organiserade arbetet. Grupper av dessa representanter sändas då och då till fronten för att med egna ögon se, hur den ammunition de tillverka kommer till användning. Följden har varit, att de eldats och att

genom dem tusenden av arbetare lyfts upp till entusiasm.»

Genom att på detta sätt organisera England till ett enda enhetligt fabrikssystem hade Lloyd-George till februari månad 1916 lyckats skapa 2,720 statskontrollerade verkstäder, och i denna siffra ingå väldiga etablissement, motsvarande t. ex. de franska Creusot-verken endast som 1 verkstad. Antalet arbetare var 1¾ million. Samtidigt arbetade i Kanada 320 verkstäder med 100,000 arbetare. Och f. n. komma två engelska granater på en tysk. Härförutom är att märka, att Englands krigsfabriker leverera vapen till den nya ryska armén på 6 millioner man, i väsentlig omfattning. Samtidigt har den engelska flottan, som vid krigets början räknade 20 Dreadnoughts, 41 äldre slagskepp, 122 kryssare, 220 torpedjagare, 106 torpedbåtar och 74 u-båtar, under kriget ökats, bortsett från andra enheter, med över 30 nya Dreadnoughts, motsvarande i tonnage större delen av tyska flottan.

§ 4.

För att genomföra denna industriella revolution fordrades det hela Lloyd-Georges segervana kraft och skarpa helhetsblick å ena sidan, å den andra hela det engelska folkets sunda för-

nuft. Det är en öppen fråga, om inte detta genomförande i England av så stora, så kardinala ingrepp i den heliga personliga friheten utan allvarligare missöden en dag kommer att bli anfört som bland de största dragen under detta krig och bland de mest avgörande bevisen på engelska nationens höga utvecklingsgrad samt i följd därav som ett bevis på de fria politiska institutionernas goda verkningar.

Lloyd-George såg sig, som påpekats, vid upptagandet av ammunitionsproblemet i konflikt med både kapitalet och arbetet och placerad mellan dessa båda som mellan hammaren och städet. Vad först kapitalet beträffar, så visade det dock, som bl. a. från franskt socialdemokratiskt håll livligt erkänts, en beslutsam och konsekvent genomförd vilja att stödja landet på möjligast effektiva sätt, och Lloyd-George lyckades på denna grund genomföra förut omnämnd beskärning av privatprofiten på den ökade krigsfabrikationen. Dessutom underkastade sig kapitalet, att 50 % av alla inkomster togos som skatt av staten.

Med arbetarna ställde sig saken helt naturligt kinkigare. Och särskilt hade Lloyd-George svårigheter med fackföreningarna.

— »Arbetarna,» sade han i ett stort anförande i underhuset, »skulle med lätthet kunna med 25 % öka tillverkningen, om de endast nu

under kriget ville skaka av sig det tvång, som i fredstid bundit deras handlingar.»

Och i en officiell rundskrivelse till landets alla arbetare sade han:

— »Landets behov går över allt annat och nödvändiggör, att varje arbetare, anställd i ammunitionsindustrien, producerar det mesta han kan. Varje arbetare, som icke gör detta, visar, att han sätter sina personliga intressen över landets.»

Arbetarna fruktade, ehuru de voro villiga att göra allt till det helas gagn, att man skulle under skyllande på landets behov lura dem att släppa från sig vapen, som de åter skulle behöva i den sociala kampen efter kriget, och att kapitalisten skulle på det sättet passa på öka sin maktställning till de dagarna.

Lloyd-George avgav förbindelse på, att omedelbart efter kriget skulle fackföreningsavtalen åter träda i kraft; vidare påbjöd han obligatorisk skiljedom. Härmed hade han arbetarna på sin sida, varefter de i sin tur fingo gå med på, att strejker förbjödos helt och hållet och att uppmaning till strejk betraktades som brott med straffpåföljd, samt att ammunitionsarbetarna skulle stå under militärdisciplin.

Alla dessa bestämmelser samlades i ammunitionslagen (»The Munitions of War Bill»).

Men oroligheter utbröto dock, till en början,

i kolgruvorna i Wales, och regeringen begick den dumheten att med stöd av lagen ställa hela området under militärbevakning. Även här redde emellertid Lloyd-George upp saken. Redan vid krigets utbrott hade han förmått Kitchener att låta en walesisk officer, överste Owen Thomas, bilda en frivillig walesisk armé med walesspråkiga officerare, och överste Thomas blev Wales' förste brigadgeneral sen Henrik Tudors dagar. Lloyd-George och den nye generalen riktade ett flammande upprop till Wales, och skaror strömmade under fanorna, så att Kitchener fick en walesisk armé större än hela den engelska armén under Wellington i slaget vid Waterloo, jämnt 100 år tillbaka i tiden. Tack vare Lloyd-George upprättade så kung Georg ett walesiskt garde, vars hedersöverste han blev, varigenom Wales i militärt avseende kom i samma ställning som England, Skottland och Irland, och nu vann äntligen Lloyd-George full seger för sin livslånga kamp att få erkännande åt sitt Wales som självständig nation därigenom, att Kitchener i en generalorder berättigade den walesiska armén att begagna det walesiska språket som det officiellt erkända. Lloyd-Georges ställning i Wales var härigenom stark.

När så kolgruvestrejken utbröt och regeringen stod rådlös, måste den vända sig till

honom. Det var inte mindre än 200,000 man, som strejkade. Man befarade en kris över hela landet. Men på mindre än 48 timmar hade Lloyd-George räddat situationen genom makten av sin mänskliga personlighet, sitt ord och sina klara argument, och de 200,000 skyndade ner i sina gruvhål kvickare, än de någonsin gjort förut i hela sitt liv.

I sitt tal till dessa arbetare, dels i Cardiff och dels en vecka senare inför 3,000 delegerade för hela rikets gruvindustri, i Londons Opera, höjde han sig till den kanske högsta vältalighet, han någonsin uppnått i sitt liv, säger en författare.

Han framtrollade för dessa arbetare bilden av, vad de betydde för Englands seger.

— »Det blod,» sade han, »som pulserar genom detta lands industriella ådror, är kommet av destillerat kol. I fred och i krig är Kung Kol industriens högste herre. I krig är kol liv för oss och död för våra fiender. Det skapar material och maskiner, som det själv transporterar. Det ingår i krigsvapnen. Stål betyder kol. Gevär betyder kol. Kulsprutor betyda kol. Kanoner betyda kol. Granater äro gjorda med hjälp av kol, granater äro fyllda med kol. Sprängämnet i deras inre består av kol, och kol forslar dem till slagfälten och till våra mäns hjälp. Kol är bland fiender den fruktansvär-

daste, bland vänner den mäktigaste. I detta krig ha 350,000 engelska soldater stupat för tyskt kol — för de westfaliska kolgruvarbetarna, som samarbetat med de preussiska ingenjörerna och som utan rast, utan opposition, utan tvång ställt sina krafter till landets tjänst. Det är kol, som orsakat, att våra soldater stupat. Ja, och när ni se haven fria, och oceanen trygg från kust till kust under Englands flagga, när ni se den tyska flaggan försvunnen från haven, vem har gjort det? Den engelske kolgruvarbetaren i samarbete med den engelske soldaten.»

Sen riktade han deras blick framåt.

— »Vi måste betala segerns pris,» sade han, »om vi vilja vinna segern. Segern har sitt pris. Vi ha endast *en* fråga att göra oss, av alla klasser och i alla yrken. Göra vi nog för att tillförsäkra oss segern? Ty segern betyder livet för vårt land. Den betyder frihetens öde för kommande åldrar. Inget pris är för högt att betala, som är i vår makt att betala. *Frihet innebär rätten att undandra sig.* Men segern finns icke på den vägen. Skyttegravarna finnas inte bara i Flandern. Varje gruva är en skyttegrav i detta land — en labyrint av skyttegravar. Varje verkstad är en vall, varje fabrik, som kan producera ammunition, är ett fort. Hackor, skovlar, bänkar, hamrar — de äro i lika hög grad vapen i detta krig för den euro-

peiska friheten som bajonetter, gevär och kulsprutor, och den man, som inte med hela sin kraft sköter dem, sviker sin plikt i lika hög grad som den soldat, vilken vid fronten flyr från slagfältet.»

En sådan appell till representanter för den industri, som sänt 250,000 frivilliga att kämpa för allas gemensamma frihet var, säger den citerade författaren, tio gånger mer effektiv än om man ställt tio industridistrikt under ammunitionslagen. Och orden löste ju också med ens hela situationen. Arbetarna gingo genom gatorna i Cardiff, sen fred var sluten, sjungande, så att det dånade mellan husväggarna:

— »Lloyd-George ydy'r gora', y gora', y gora'!» (Lloyd-George är den bäste, den bäste, den bäste!) De sågo nu meningen i det hela, kände sig som medspelande och begrepo, hur mycket av deras eget intresse och deras egna ideal, som hotades, och blevo i samma stund delar av det hela, det gällde att skydda. En god hjälp hade Lloyd-George också i de tyska zeppelinarna, vilkas bomber genom någon ödets nyck alltid, allt från krigets början, fallit ner i de stora arbetarkvarteren och för var ny gång drivit en ny våg av frivilliga att anmäla sig på värvningsbyråerna.

§ 5.

Därmed äro vi inne på frågan om Lloyd-Georges andra genomgripande reform som ammunitionsminister, nämligen införandet av den allmänna värnplikten i England. Den reformen innebär den största brytning med det gamla England, som kriget ännu uppvisat, och övergår i betydelse måhända allt, vad Lloyd-George förut utfört under sin långa revolutionära bana.

Genom sin insats på ammunitionsområdet och genom lösandet av arbetarsvårigheterna hade Lloyd-George helt naturligt kommit att inta en ytterligt framskjuten ställning inför landet. Svårigheterna med arbetarna tolkades visserligen på sina håll som en svår motsatsställning mellan dem och Lloyd-George, men var i själva verket mer ett utslag av ovisshet om vägar än en opposition mot ammunitionsministern. Sanningen härav visade värnpliktsfrågans lösning. Som förut påpekats, hade England vid krigets utbrott 120,000 man. När det gällde att sätta upp en millionarmé, måste man tillgripa den frivilliga rekryteringen. Först mönstrade överklassen, och då på ett stort rekryteringsmöte en röst ur folkmassan frågade lord Derby, rekryteringsministern:

— »Var äro lorderna, mylord?» svarade han ögonblickligen:

— »De äro i sina gravar, herre!»; en av detta krigs ståtligaste repliker.

När det emellertid visade sig, att man på frivillighetens väg inte kunde fylla behoven, började kravet på allmänna värnpliktens eller med andra ord på tvångsrekryteringens införande att höjas. I spetsen härför gick »Times», under lord Northcliffe känt som ultrahögerns organ.

Och här kom nu Lloyd-George i en ytterligt egendomlig ställning, påminnande om den, han jämnt 20 år tidigare intagit i Wales, då han fick de gamla walesiska frikyrkoliberalerna emot sig.

Det har framhävts, att Lloyd-George i sig personifierar en egendomlig sammansmältning av den sociala och den nationella idén. Han hade under hela sin ministerbana representerat det sociala arbetet i England och i denna sin egenskap haft liberalerna med sig. Men i och med krigets utbrott var det inte längre Englands inre sociala problem det gällde utan dess yttre nationella. Detta har i sin tur i alla tider alltid varit högerns huvudområde, och där hade den sin styrka, medan liberalerna där hade sin svaghet. För Lloyd-George, som i sig alltid förenat båda synpunkterna, tycks situationen varit fullt klar. Det gällde att driva

upp landet till högsta möjliga nationella effektivitet, och nu fick man se det egendomliga skådespelet, att Englands mest ytterliggående demokratiske statsman blev den nationella högerns taleman, eller kanske rättare till sin person knöt högern och deras idéer. I ett visst problem. Han blev förkämpe för värnplikten.

I och med att Lloyd-George gjorde detta, inträffade precis samma händelse som 20 år förut i Wales. Då hade de walesiska gammalliberalerna kastat över honom anklagelser för att ha utlämnat Wales, för att vara en maktlysten demagog och en man utan principer. Likadant gick det nu med Englands liberaler. Redaktören för »Daily News», mr Gardiner, som alltid varit Lloyd-Georges förkämpe, skrev ett öppet brev, däri han just karaktäriserade honom som en politiker utan principer och utan tro på demokratin, vilken för honom endast skulle varit »den ärelystnadens stege, mot vilken han vänt sitt ansikte för att kliva upp». »Ni har i ett slags apokalyptisk vision,» sade mr Gardiner, »sett er själv som Europas räddare.»

Men Lloyd-George, som i hela sitt liv varit omgiven av motstånd och aldrig vacklat, vacklade icke heller nu. Mr Gardiner påpekade, att han hade hela Englands arbetarbefolkning emot sig. Detta skulle bero på hans hänsynslösa

maktlystnad. Men kanske berodde den opposition, som bestått, mer på att Lloyd-George, liksom han under kriget genomdrivit erkännandet av Wales' nationella självständighet, nu även genomdrev en annan ungdomsdröm, början till Englands avalkoholisering. Enligt »Le Temps» för den 15 april 1916 skulle han nämligen ha tagit nödvändiga mått och steg för att efter krigets slut nationalisera spritproduktionen och speciellt whiskyn. Det ansågs t. o. m. att monopolet kanske redan under kriget skulle träda i kraft. Denna Lloyd-Georges nykterhetskamp hade väckt mycken förbittring inte minst bland arbetarna; ett fenomen, som kunnat studeras under fredligare förhållanden med politiskt utnyttjande så pass nära som i Stockholm.

Att emellertid denna opposition inte berörde värnpliktsfrågan visade utgången. Redan den 20 april 1916 telegraferades till »Le Temps», att hela England var redo att påtaga sig alla offer, man ville endast klart veta, v a d som av det begärdes. Och när värnpliktsförslaget framlades för underhuset och Lloyd-George, som under hela kampanjen inte uttalat sig offentligt en enda gång, nu äntligen tog ordet, mottogs hans tal till huset med stormande bifall. En liberal underhusmedlem sade ironiskt, att nu skulle huset få höra den mest demokra-

tiske ledare England någonsin haft, förklara de grunder, som gjort honom till militarist och satt honom i stånd att göra sin vilja gällande gentemot det motsträviga kabinettet.

Då reste sig Lloyd-George och påvisade i ett glänsande tal, att det ingalunda var de liberala principerna han förrådde, då han understödde lagen. Och han pekade på *franska revolutionen* som exempel. Och när han satt sig under jubel efter att ha visat liberalerna, att de för sina principers skull ej kunnat se *målet*, vartill principerna endast äro vägen, reste sig arbetsministern Henderson, stödde Lloyd-George och förklarade, likaledes belönad med applåder, att antingen lagen blev antagen eller förkastad, *skulle den samla och icke splittra nationen*. Den antogs därefter med överväldigande majoritet.

Därmed var det fastslaget, att Englands folk ställt sig bakom Lloyd-Georges stora reform och stött den, och från och med detta underhusbeslut torde Lloyd-George kunna betraktas som på sätt och vis Englands andlige diktator, en ställning, som han alltså intar i denna dag.

Ett litet bevis på hans ställning utåt i världspolitiken i det allmänna medvetandet gav en korrespondent till »The Morning Post» från Rom under regeringschefens, mr Asquith, besök där i början av april 1916. Han skildrade

den kylige och reserverade mr Asquiths mottagande av den romerska befolkningen.

— »Som den parlamentariske ledaren för en av de allierade nationerna,» sade han, »var han alltid säker om ett gott mottagande. Men om mr Lloyd-George kommit, skulle han blivit mottagen med hela den entusiasm, som italienarna känna för hans personlighet. Mr Asquith hade knappast tillfälle att sammanträffa med andra än officiella personer, men om mr Lloyd-George, som man hoppas, längre fram kommer till Rom, så vore det väl, om han skulle bli i tillfälle att utöva sitt magnetiserande inflytande inte bara inom utan även utom de officiella kretsarna.»

Och vad slutligen Lloyd-George, sedan han segrat i sin kanske svåraste kamp, att genomföra värnplikten, tänkte om sin egen fortsatta uppgift, det angav han genom ett telegrafiskt svar till en stor Londontidning på dess förfrågan, vilken position han intog till alla angreppen i den liberala pressen:

— »Jag kommer,» telegraferade han, »att fortsätta göra, vad jag anser vara min plikt mot England, utan minsta hänsyn till de angrepp, som kunna komma att riktas mot mig.»

Och där står han nu.

VII.

Frågetecknet.

Som den för närvarande mäktigaste mannen i England framträder alltså nu Lloyd-George efter den långa bana av strider, som i de föregående kapitlen skildrats. Det återstår endast att fråga, hur denna säregna bana skall teckna sig i framtiden och närmast, i vad mån den skall beröra problemet om det nya Europa, som efter kriget skall uppstå ur det gamla, nu förbrinnande Europas ruiner. Man har redan framställt en hel del förutsägelser, som beröra både det nya England och Lloyd-Georges fortsatta bana och freden.

Det frågades i inledningen till denna studie: från vilka förutsättningar skola fredens byggmästare utgå? Såsom den kanske främste representanten för Västeuropa skulle Lloyd-George föra Den Nya Sociala Ordningens talan. Vad denna nya sociala ordning inneburit för England, har Lloyd-Georges hela liv visat. Det är att antaga, att exakt samma principer komma

att läggas till grund för den fred, som skall bestämma utvecklingens vidare riktning i det uppväxande världssamhället, där Europa kommer att bli blott en del.

Den viktigaste av dessa principer berör just Europas ställning i världen. Genom detta krig, som i verklig mening för första gång i historien varit ett världskrig med världsomspännande mål, torde med all säkerhet Europas ställning komma att radikalt förändras och *hela världssamhället* att på ett annat och nytt och påtagligare sätt framträda för mänsklighetens blickar.

En icke mindre viktig omständighet torde bli fastställandet av den princip, som mänskligheten skall följa vid detta nya världssamhälles organisation. Vilken denna princip är, har världskriget enligt mångas mening redan klart visat. Det är världsfredens princip, och det är egendomligt att iakttaga, hur man överallt i de mest skiftande uttalanden möter dessa tankar om världssamhället baserat på världsfreden, och hur självklara de blivit. »Det kan icke,» säger sålunda den engelske författaren H. G. Wells i en artikelserie: What is coming?, »det kan icke bli tal om *verklig* fred i annan form än *världsfred*, och denna i sin tur kan upprätthållas endast genom *hela* världens förenade vilja och kraft och genom

dess beslut att kväva de krigiska tendenserna, varhelst de visa sig. Ty,» säger han, »vår värld är en enda enhet, och bajonetterna äro en sådd, som sprider sig. Får den endast spridas och gå i ax, hur långt bort som helst, så skall ändå en gång den stunden komma, då de spira upp ur ens egen jord.»

Det är detta, som världskriget visat.

Hur skall nu Lloyd-Georges ställning eller Englands ställning komma att gestalta sig i förhållande till ett sådant fredens världssamhälle? Det är troligt, att det gamla England, som man vant sig att betrakta som en till omfånget ringa nationalstat i Europa, aldrig mer kommer att framträda i samma former som före kriget. I stället för nationalstaten England torde komma att inför världen uppstiga det engelska imperiet, där England icke längre kommer att vara det regerande landet och de övriga delarna dess mer eller mindre underlydande kolonier, utan där England kommer jämte Australien, Kanada, Sydafrika, Indien o. s. v. att bli en integrerande del i ett organiskt världsvälde.

Det är i detta världsvälde, som Lloyd-George, enligt mångas mening, skall finna sitt nästa stora verksamhetsfält, och när man tänker sig honom som en Västeuropas byggmästare vid världsfredskongressen, är det som representant för detta nya välde och med dessa

oöverskådliga maktresurser bakom sig, man bör göra det.

Utvecklingen till ett dylikt välde fanns redan starkt betonad före kriget i Englands parlamentariska liv och har här förut vid ett tillfälle understrukits. Den hade fått sitt uttryck i tendensen hos den parlamentariska regeringen till att alltmer frigöra sig från parlamentet, samtidigt med att denna regering hos sig alltmer samlade trådarna från väldets olika delar världen runt. »Om dessa rörelser i England och i dess kolonier,» säger en författare, »i de nationella och i de imperiet berörande frågorna häntyda på något, så är det på möjligheten av ett Home-rulesystem på federativ basis, som skulle ge England, Skottland, Irland och Wales likställd makt att lösa sina egna angelägenheter. Kriget och dess lärdomar komma att göra denna gamla tanke lättare att uppnå nu än någonsin förr. *Ett parlament för hela imperiet, representerande alla dess delar och beklätt med makt att övervaka alla imperiets angelägenheter, synes oundvikligt.* Genom en sådan 'rekonstruktion' skulle de inre engelska problemen sjunka till relativ betydelselöshet och helt och hållet överlåtas åt de nationella parlamenten inom de federativa

delarna av kungariket. I ett blivande parlament för hela imperiet skulle en del av den nuvarande koalitionsregeringens medlemmar sitta såsom särskilt lämpade att vårda och omhändertaga imperiets intressen.»

Och där skulle Lloyd-George ha sin plats.

»Kan det tänkas,» fortsätter den citerade författaren, »att som en följd av detta krig Lloyd-Georges blivande mission skulle vara att ta ledningen av denna imperiets organisation? Skall det bli hans uppgift att uppbygga det engelska världsväldet till en homogen enhet? I ett sådant imperium skulle mr Lloyd-Georges skapande snille finna en vidare horisont och ett friare spelrum, än det någonsin förut haft.»

Och att denna väg, som här tecknats, redan är levande i mångas tankar framgår av de ord, med vilka f. d. docenten Alfred E. Zimmern vid New College i Oxford avslutar sin uppsats om »den tyska kulturen och den engelska staten» i den på svenska översatta boken: »Världskriget och demokratien.» Och där han ger en fingervisning om den stundande världspolitiska utvecklingen samt Englands insats i och betydelse för den, i vilken utveckling Europas problem endast blir en del men dess fredliga sammanslutning ett ofrånkomligt tvång inför de större uppgifter, som skymta.

— »Denna väg,» säger han, »ser framåt icke mot världsstatens definitiva upprättande i vår tid, utan endast mot den definitiva vederläggningen av den onda teorien om nationernas ömsesidiga oförenlighet. Statsförbundsprincipen är icke någon europeisk princip: det är en världsprincip. Om vi med Gladstone, Bismarck och den sista generationens statsmän begränsa vår synkrets till europeiska frågor allenast, skola vi ignorera vår tids viktigaste politiska problem — kontakten mellan raser och nationer med mycket olika social erfarenhet och på skilda stadier av civilisation. Det är detta stora och ofrånkomliga problem (vi må kalla det 'österns och västerns problem' eller 'rasfärgens problem') i alla dess svåra politiska, sociala och framför allt ekonomiska förgreningar, som gör utvecklingen av statsförbundsprincipen till vår tids mest trängande politiska behov. Ty de problem, som uppkomma av beröringen mellan raser och nationer, kunna aldrig lösas vare sig genom enskildas kloka uppträdande eller genom konflikt och krig; de kunna endast lösas genom ärlig och besinningsfull statskonst inom en enskild stat, genom erkännande från båda parterna av ett högre krav än deras eget speciella intresse — det krav som deras gemensamma medborgarskap i ett

statsförbund och i civilisationens intressen ställa på dem (och varpå det färskaste exemplet är uppgörelsen av den mycket svårlösta tvisten mellan Indien och Sydafrika). Det är här, i föreningen och samarbetet mellan olika raser och folk, som statsförbundsprincipen finner sitt särskilda verksamhetsfält. Utan denna princip och utan dess låt vara ofullkomliga uttryck i det brittiska väldet skulle världen i dag vara ett kaos.

På den stora, vittförgrenade och ännu outvecklade brittiska statsorganisationen ligger det tyngsta ansvaret. Storbritanniens uppgift inom det brittiska väldet är att bibehålla den gemensamma karaktären och de gemensamma idealen och ordna de ömsesidiga förhållandena för en fjärdedel av människosläktet. Dess uppgift är att lägga sin tyngd i fredens vågskål och upprätthålla och utveckla de mellanstatliga överenskommelsernas bestånd och giltighet.»

Det var på denna organiska omorganisation av världen, som England före kriget arbetade, det var för att kunna genomföra den, som det arbetade för freden med Lloyd-George som en av sina främsta ledare.

När nu freden återkommer, står Lloyd-George som Englands mäktigaste man, och det

är sannolikt, att han å Englands vägnar kommer att vid den blivande stora världsfredskongressen framlägga en plan, som står i överensstämmelse med ovan skisserade principer och där grundprincipen är den sociala. Segrar den, blir följden, att den nationella får i världens liv hädanefter samma definitivt erkända men underordnade ställning, som den redan tillerkänts inom det engelska världsväldet. D. v. s. varje stat får inom det blivande världssamhället sin fulla existensrätt erkänd och får åtnjuta självstyrelse och full rörelsefrihet inom egna gränser, men ingen stat får möjlighet att vidare träda den andres rätt för när, utan när inom en stat svårigheter uppstå, som i sina verkningar kunna beröra andra fria stater i grannskapet, blir detta en fråga för hela världssamhället och skall lösas på ur dess synpunkt tillfredsställande sätt.

Bakom denna princip står icke endast England med en fjärdedel av jordklotet utan även de övriga makter i Europa, som ha de största utomeuropeiska besittningar, samt hela det anglosaxiska Amerika i väster och det europeiserade Japan i öster. Och mot denna princip stå vilka? Tyska folket? Nej har Lloyd-George själv svarat.

— »Vad skulle det betyda, om Tyskland seg-

rade?» frågade han i ett stort tal till walesarna den 28 febr. 1915. »Det skulle betyda världsmakt för de sämsta elementen i Tyskland, inte för Tyskland. Tyskarna äro en intelligent ras, de äro utan något tvivel en kultiverad ras, de äro en ras av män, som gett upphov till stora idéer i världen. Men seger skulle betyda makt för de sämsta elementen ibland dem.»

Med samma kraft, som han bekämpat lorderna och feodalismen i England, se vi honom sålunda nu tack vare världskriget i färd med att bekämpa feodalismen i världspolitiken; såsom världsdemokratiens alltjämt kraftfullaste ledare. Det är det nya steg, han tagit genom världskriget, och varigenom han kanske en dag skall stå som feodalismens störtare i världen.

Att tanken på denna kamp inte är främmande för de engelska statsmännen under världskriget, framgår med full tydlighet av vad Asquith sade vid krigets början i ett tal i Dublin.

— »Principen om internationell rätt,» sade han, »vad menas därmed, om man översätter orden i konkreta uttryck? Därmed menas först och främst ett klarläggande av själva grunden genom ett bestämt förkastande av militarismen såsom den bestämmande faktorn i förhållande mellan staterna och vid formandet av det kommande Europa. Därmed menas vidare, att plats måste tillerkännas de små staternas fria och

oavhängiga utveckling. Belgien, Holland, Schweiz, de Skandinaviska länderna, Grekland och Balkanstaterna måste erkännas ha precis samma rätt som deras mäktigare grannar till en plats i solen. Därmed menas slutligen, eller bör menas, att i stället för makt, för avundsam strid, för grupperingar och allianser och en vansklig jämvikt skall genom en kanske långsam och gradvis process skapas en europeisk enhet, baserad på erkännandet av jämlikhetens princip samt uppbyggd och sammanhållen av gemensam vilja. För ett år sen skulle detta ljudit som en utopisk tanke. Det är en tanke, som troligen icke kommer att bli förverkligad vare sig i dag eller i morgon, men om och när detta krig avgjorts till ententens fördel, då skall den omedelbart komma inom den europeiska politikens horisont och snart nog beteckna en av de uppgifter, som denna politik måste lösa.»

Hur denna kamp kommer att utfalla får framtiden visa, men vilken betydelse Englands insats i den kommer att få, däröver har Lloyd-George med sina ord till gruvarbetarna i Londons Opera den 29 juli 1915 kastat ett ljus.

— »Genom den kampen,» slöt han sitt tal till de tre tusen, »skall med bokstäver av eld skrivas det största kapitlet i dessa öars historia, och där skall berättas, hur, när frihetens flagga ett ögonblick sjönk för en hänsynslös

fiendes angrepp, Englands män och kvinnor skyndade till dess undsättning och lyfte den upp till en höjd, därifrån intet tyranni mer skall kunna störta den.»

INNEHÅLL.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 29 07 06 006 9